

ÍRÁSOK

**irodalom
művészet
kritika
társadalom-
tudomány**

**1976. január—március
VI. évfolyam, 1–3. szám**

KIADÓI TANÁCS:

Biacsi Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás (elnök)
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovics Kálmán
Pozsár László
Sáta Pál
Marija Šimoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Barácius Zoltán
Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő)
Bodrogvári Ferenc (Szempont)
Dér Zoltán (Örökség, Olvasónapló)
Dietrich Gyula (műszaki szerkesztő)
Dudás Antal (Alkotóműhely)
Franyó Zsuzsanna (Kézfogások)
Kenyeres Kovács Márta
Kopeczky Csaba (szépirodalom)
Sáta Pál
Szekeres László (Égtáj)
Urbán János (elnök)
Virág Gábor
Szerkesztőségi titkár:
Szöllősi Vörös Margit
A fedőlapot Boros György tervezte

Alapító: Szabadka község Művelődési Közössége, 1971.

Kiadó: Szabadka község Művelődési Öngazgatói Érdekközössége

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

ÜZENET — Časopis RUKOVET Subotica 66600-678-16

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

E számunk ára 20 dinár

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

ÜZENET

1975. V. ÉVFOLYAM

11—12. SZÁM

TARTALOMMUTATÓ

VERSEK

	szám	oldal
Adriai tengernek muzsája		
A leányka átka	10	742
A spliti lány és Mamulić Omer	10	743
A kis bárka kifutott	10	743
Hollók jelentik Petar Daničić halálát	10	744
A lány és a három gálya	10	744
A furfangos Magdaléna	10	745
A tengerész szerelme	10	746
A vad sólyom madár	10	746
(Csuka Zoltán fordításai)		
BALABAN-SIBIRSKI, RAJKO:		
Csendes vesztőhely	9	669
Es, a kutya	9	669
Amforák	9	669
Fekete borjú	9	670
Elveszettnek	9	670
(Kopeckzy Csaba fordításai)		
BULATOVIC, KOMNEN:		
Sutjeska	8	570
(Kenyeres Kovács Márta fordítása)		
BURSAC, DUŠAN:		
Sorsjegyárus	5—6	381
Hordár	5—6	381
Koldus	5—6	381
(Kovács Márta fordításai)		
Szülőföld	8	569
Taposott utak	8	569
(Kenyeres Kovács Márta fordításai)		
CINDORI, MARIJA:		
Korai árnyék	5—6	380
(Kovács Márta fordítása)		

CSUKA ZOLTAN:	Csordultig teltem	11	826
	A múzsa üzenete	11	826
	Egy szál virág	11	827
	Ha már megértem	11	827
DÉSI ABEL:	Apokrif töredékek	8	544
DÖMÖTÖR GABOR:	A hold színei	5—6	344
	Az én versem	5—6	344
	A fronton	5—6	345
DUDÁS KALMAN:	Fölismerés	8	541
	Tengerszem	8	542
	A várományos	8	542
	Koponyatorony	8	543
GULYÁS JÓZSEF:	A kiskakas	1	10
	Elvesztett paradicsom	12	930
	Ne jöjjön ide	12	931
	A verseny ezredik futamában	12	932
GULYÁS JÓZSEF— KOVÁCS NÁNDOR:	Mindig másutt	9	625
GULYÁS LASZLÓ:	Meghal a csönd	10	738
HOLTI MARIA:	Mindig bizonytalanul	1	13
JANKOVIĆ, OLGA:	Beszélgetés a tanítóval (Kovács Márta fordítása)	5—6	379
JÉKNIĆ, DRAGOLJUB:	A csavargó (Kovács Márta fordítása)	5—6	383
KASZIBA ISTVAN:	Mementó	5—6	347
	Hovatovább	5—6	347
KOPECZKY CSABA:	Füst Milán	10	731
KOPECZKY LASZLÓ:	Huszonkettő	4	239
KOVÁCS NÁNDOR:	Lásd: Gulyás József—Kovács Nándor	9	625
KREKOVICS FERENC:	Ritmustalan lépések	10	739
LACZKÓ ANTAL:	Vaskenyér	5—6	339
	Vasrózsa	5—6	339
	Kék láng	5—6	340
	A reszelő vallomása	11	833
	Szerszámkészítő	11	833
	Új munkacsarnokban	11	834
LATAK ISTVAN:	Szól a feneketlen ürbe	4	246
	Nevető szívvel	4	246
LŐRINC PÉTER:	A lírikusoknak	12	925
	Egy perc hallgatás a haláltáborban	12	926
	Elhagyott fazék	12	928

MANDJUSOV, IVICA:	Cím nélküli versek	1	18
	A szívkamra mélységeiben	1	18
	(Molnár Cs. Attila fordításai)		
MEDRES JANOS:	Leltár	5—6	356
MIHALIC, SLAVKO:	Néhányadmagammal	4	266
	Odaadás szegyenből és megpróbál- tatásból	4	266
	Az ember, aki döntött	4	267
	Ének akasztófa alatt	4	268
	Szeretet a valóságos földért	4	268
	Zürich	4	269
	Kis fúga	4	269
	Szerelmes levél	4	270
	(Dudás Kálmán fordításai)		
MOLCER MATYÁS:	Harminc haiku	5—6	334
	Nyolc dal	12	938
NJEĀOS, PĒTAR PETROVIC:	Ajánlás	7	473
	Hatodik ének	7	478
	(Fordította és a bevezetót írta Csuka Zoltán)		
PANĀIC, IVAN:	A lánbnyomokból zene fakad (Dési Ábel fordítása)	12	963
PARDUCZ LASZLÓ:	Decubitusok	5—6	351
	Fagyott arcára réz	5—6	351
PAVIC, VLADIMIR:	Előérzetek	5—6	382
	Ciprus	5—6	382
	(Kovács Márta fordításai)		
PETROVIC, VESNA:	Kottáim	5—6	348
POPIC, IVO:	Kő	9	671
	Dél	9	671
	Reggel	9	671
	Hajnal	9	671
	Crni Drim	9	671
	Halak	9	671
	(Dési Ábel fordításai)		
SAGI ZOLTÁN:	Sógor	5—6	346
	Testközelen	5—6	346
SENGHOR, LĒOPOLD SĒDAR:	Fekete asszony	11	835
	(Csuka Zoltán jegyzetével és fordításában)		

STEVANOV, VLADIMIR:	A ház (Kovács Márta fordítása)	5—6	377
SIMOKOVIC, MARIJA:	Öt négysoros (Dési Abel fordítása)	12	969
TÓTH TIBOR:	Utca az éjszakában	5—6	349
	Anyám aludni látszik	5—6	349
	Én	5—6	350
	Analízis	5—6	350
URBAN JÁNOS:	Megmaradni	7	451
	Az ártatlanság nyara	7	452
	Alkalom	7	453
VASS ÉVA:	Hallgatásod kagyló körülöttem	5—6	341
	Magamban	5—6	341
	Meditáció	5—6	342
	Még egy nap a nyár	5—6	342
VIRAG AGNES:	Erdők lehelete	5—6	336
	Veszendő kékség	5—6	338
VUKOV, PETAR:	Lángoló panasz	9	666
	Az erdő felismerése (Dési Abel fordításai)	9	668
ZAKANY ANTAL:	Titanic	1	8

SZÉPPROZA

BARACTUS ZOLTAN:	Félelem	10	783
BOGDANFI SANDOR:	Két paródia	9	632
B. FOKY ISTVAN:	Törés	5—6	352
GAJDOS TIBOR:	Emlékvár (I.)	4	248
	Emlékvár (II.)	5—6	360
	Emlékvár (III.)	7	454
	Emlékvár (IV.)	8	549
	Emlékvár (V.)	9	648
	Táncospár	12	934
GELLERT TIBOR:	Víz mellett	10	748
GION NÁNDOR:	Rózsaméz	10	720
HERCEG JÁNOS:	A túlélők	1	3
HOLTI MARIA:	Monológ a tükörbe	5—6	328
KLARSKI, JOSIP:	Pillanatok örökléte (Dési Abel fordítása)	11	837
KOPECZKY LASZLÓ:	Koncert	9	629

LÉVAY ENDRE:	A tegnap a mába hajol	9	641
MAJTÉNYI MIHÁLY:	A költő mandátumlevele	7	439
	Üzenet	7	445
	Önfeledt nekifeledkezés	7	447
	Kanizsa	7	449
	Végtelen karének	7	450

MARINA-MUNTEANU, FELICIA:	Azok a kimondatlan szavak (Koliger Károly fordítása)	8	563
------------------------------	---	---	-----

RACKOV, IVANKA:	Piros bársonypapucskok (Gajdos Tibor fordítása)	1	15
-----------------	--	---	----

URBÁN JÁNOS:	Idők vonulatában	11	828
--------------	------------------	----	-----

SZÍNEMŰ, HANGJATEK

KOPECZKY LASZLÓ:	Felnőttek, ágyban vagytok már? (I.)	12	939
------------------	-------------------------------------	----	-----

SZIMIN BOSAN MAGDA:	Mire a meggyfa kivirágzik II.	11	807
------------------------	-------------------------------	----	-----

TANULMÁNY, KRITIKA, CIKK

BABIC, SAVA:	Egy szempont — két példa	1	53
--------------	--------------------------	---	----

BÁNYAI JÁNOS:	Kérdés(es) kritikánkról	4	276
---------------	-------------------------	---	-----

BARACIUS ZOLTAN:	Szép hagyományok fedezetével	11	881
	Színházaink gondjairól	12	984

BÉSZÉDES VALÉRIA:	Borbély Mihály meséinek továbbélése	7	485
	Kálmány Lajos és meséi	11	851

BODROGVARI FERENC:	Esztétikum és forradalom	4	272
	Hozzászólás (Irodalom és forradalom)	4	295

BOSNYAK ISTVÁN:	Tézisek és kérdések irodalmi baloldarunk múltjáról és jelenéről	4	278
	Hozzászólás (Irodalom és forradalom)	4	292
	Miről is vitatkozunk?	9	690

CSORDÁS MIHÁLY:	Széljegyzetek a vajdasági kritikáról	9	676
-----------------	--------------------------------------	---	-----

DÉR ZOLTAN:	Csáth Géza, a publicista	1	19
	A kritika haszna	4	286
	Miről vitatkozunk?	7	512
	Szabadka történetírója	10	753
	Az író virtusa	11	877

DÉSI ABEL:	A forradalom realizmusa	5—6	392
DIÉTRICH GYULA:	Bittermann Károly és az első szabadkai nyomda (1844—1907)	10	766
DINKA, VIKTOR:	Nagy István Szabadkán (Gajdos Tibor fordítása)	1	46
FEKETE ELVIRA:	A Szindbád varázsa	5—6	402
GUBAS AGOTA:	A választás drámája	1	51
Dr. HORVATH MATYÁS:	A kisiskolások irodalmi érdeklődése	9	679
	Korszerű irodalomszemlélet — korszerű irodalomtanítás	4	289
Dr. KASZAS JÓZSEF:	Az óvodás gyermek és az irodalom	8	591
KATONA IMRE:	Ember és művészet, alkotás és befogadás a népköltészetben	10	774
KOPECZKY CSABA:	Allóvizek	9	672
LAKATOS GIZELLA:	Vajda János szabadkai kapcsolatai	8	576
LÁNYI ISTVAN:	A hat (pardon hét) múzsa meg a fattyú	10	781
LŐRINC PÉTER:	A szociális és nemzetiségi kérdések összefüggése a ruszinoknál 1887—1918 között (Nagy József fordítása)	7	497
PÉNOVACZ ANTAL:	Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út	11	856
PETKOVICS KALMAN:	A februári zendülés	1	26
POPIĆ, IVO:	Időben és térben (Völgyi Endre fordítása)	11	890
SZAKÓLCZAY LAJOS:	Eszmélkedésünk része	8	571
SZÁM ATTILA:	Dogmatikus irányzatok az öngazgatású társadalomban	5—6	384
SZEKERES LASZLÓ:	Névanyagunk gyökerei	5—6	390
SZIRMAI ENDRE:	Újabb adalékok a Kalangya történetéhez	8	583
TÖRÖK ISTVAN:	A rajz szuggesztivitása	5—6	412
URBAN JANOS:	Az eszmei kötelezettség, irodalmi kritikánk, a társadalmi erők segítségének néhány kérdése	4	283
VAJDA GABOR:	Kázmér Ernő folyóirata és levelezése Tevan Andorral	11	846
Dr. VESELINOVIC ŠULC MAGDOLNA:	Crnjanski pécsi élményrétegei	12	957
VIRAG GABOR:	Csantavér keresztnevei	11	866
VUKOV, PETAR:	Irodalmi kritikánkról (Nagy Mária fordítása)	7	507

MEGEMLEKEZÉSEK, ÉVFORDULÓK

BANYAI JÁNOS:	Az irodalom két halottja: Ivo Andrić — az elbeszélés dicsérete; Németh László — a kritika dicsérete	4	231
CSUKA ZOLTÁN:	Búcsú Ivo Andrićtól	4	263
DEBRECZENI JÓZSEF:	Operett és örület	10	717
FEHÉR FERENC:	Egy életmű kontinuitása	8	531
Dr. HORVATH MÁTYÁS:	Szarvas Gáborra emlékezünk	12	970
KOLOZSI TIBOR:	Debreczeni József hetvenéves	10	715
MAGYAR ZOLTÁN:	Félbeszakadt vonal	9	623
TÖRÖK ISTVÁN:	Megálltak a biciklisták	9	619

KOSZTOLANYI DEZSŐ-EMLEKSZAM (2—3)

	A kilencvenéves Kosztolányinak	75
ILLYÉS GYULA:	Kosztolányiról (interjú)	77
BORI IMRE:	A mítoszteremtő	87
HERCEG JÁNOS:	Hazai párhuzamok	92
JUHASZ GÉZA:	Gyermekország — régen elsüllyedt mennyország	99
ACS KÁROLY:	Nádas tavon (vers)	102
DUDÁS KÁLMÁN:	Biztos láng (vers)	103
BANYAI JÁNOS:	Beszéd és írás	104
KISS FERENC:	Az Aranysárkány	109
GYURKOVICS TIBOR:	Padlók és csillagok	124
PÉTER LÁSZLÓ:	A nyelvművelő	127
REZ PÁL:	A drámaíró	134
FEHÉR FERENC:	Ahol Kosztolányi szülőháza állt... (vers)	140
LÉVAY ENDRE:	Szabadka Kosztolányi költészetében	141
POMOGATS BÉLA:	Ironikos ívelés	147
KISS DÉNES:	Kosztolányi átváltozásai	151
ZAY LÁSZLÓ:	„Lélek reszket a mozgóképen”	154
URBAN JÁNOS:	Szertartás nélkül (vers)	158
PAP JÓZSEF:	Játék (vers)	159
DÉR ZOLTÁN:	A testvéri felelősség dokumentumai	160

VARGA ISTVAN:	Thomas Mann és Kosztolányi Dezső kapcsolatai	191
RÉVAY JÓZSEF:	Kosztolányi-emlékek	200
CSUKA ZOLTAN:	Vallomás egy hajdani találkozásról	204
KOLOZSI TIBOR:	A költő lábnyomai	207
TOLNAI OTTÓ:	Két teniszütő (versfüzér)	211
KOSZTOLÁNYI — 2	levelezéséből	216
BALAZS G. ARPAD:	Kosztolányi (szénrajz)	
ALMASI GÁBOR:	Két Kosztolányi-szobor Ismeretlen Kosztolányi képek	

EGYÉB

Dr. HORVATH MÁTYÁS	A közösségi gondolat jegyében Irodalom és forradalom (Kerekasztal-beszélgetés)	5—6	323
KOLOZSI TIBOR:	Díjak és díjazottak Egy Üzenet-szám visszhangja	8 12	535 981

KÖNYVISMERTETÉSEK

BALINT ISTVAN:	Egy vázlat, amelyből nem lesz portré (Bosnyák István: Vázlatok egy portréhoz)	11	918
BALINT PIROSKA:	Az emberi kapcsolatok igézetében (Sarkadi Imre; Drámák)	10	788
BARACIUS ZOLTAN:	Szűnyogcsipések (Marad a gyerek ha látszik)	1	64
BELJANSKI, MILENKO:	Tényföltáró történetírás (Dr. Josip Mirnić: Nemci u Bačkoj u drugom svetskom ratu)	7	525
BESZÉDES VALÉRIA:	Hagyományörzés és modernség (Romániai magyar népdalok)	9	707
	Népi kultúránk kibontakozó képe (Kovács Ilona—Matijevics Lajos: Gombosi népballadák)	10	797
BODROGVARI FERENC:	A szív indulatával és az ész nyugalma- val írt könyv (Jovan Veselinov Žarko: Az autonom Vajdaság születése)	11	899

BORBÉLY JÁNOS:	A homo heroicus keresése (Mihajlo Lalić: Ratna sreća)	8	610
BOTKA FERENC:	Egy emberélet útjának mérlege (Lányi Sarolta: Feledni kár)	9	697
BRINDZA KÁROLY:	Adalék a kisebbségi magyar sajtó történetéhez (Kemény G. Gábor: Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945—1970)	10	798
	Egy forradalmár életrajza (Gajdos Tibor: Sziklaember)	12	996
BURKUS VALÉRIA:	Csupa rím versikék (Rajko Balaban-Sibirski: Neke važne stvari)	9	712
	Tananyagot hővítő olvasmány (Fibor Sekelj: Kumevava sin prašume)	10	803
DÉSI ABEL:	A cigánysors regénye (Lakatos Menyhért: Füstös képek)	12	1006
CSUKA ZOLTÁN:	Egy élet és egy korszak összegezése (Miloš Crnjanski: London regénye)	5—6	434
	Az emlékezés könyvei (Tüskés Tibor: Kodolányi János; Juhász Géza — emlékkönyv; Bárdosi Németh János: Utak és útítársak)	8	613
	A közjáték korszakából (Herczeg János: Előjáték)	12	999
DÁNIEL GYÖRGY:	Történelemírás — szépséghibákkal (Sarosáczy György: Magyarország délszláv nemzetiségei)	4	319
DÉR ZOLTÁN:	Kritikus a porondon (Utasi Csaba: Tíz év után)	5—6	421
	Az ítéletalkotás hitelessége (Varga Zoltán: Periszkóp)	9	693
FEKETE ELVIRA:	Irodalmunkról, a teljesség igényével (Bori Imre: Irodalmunk évszázadai)	7	515
	Tanulmányok különnyelven (Végel László: A vers kihívása)	11	908
FRANYÓ ZSUZSANNA:	Érthető célzások (Domonkos István: Redőny)	5—6	427
	Próza emléksorok — verseskötetben (Maurits Ferenc: Telep)	12	1000
GAJDOS TIBOR:	Újabb adalékok Szabadka történetéhez (Dr. Milenko Palić: A forradalmi munkásmozgalom Szabadkán II. 1921—1929)	7	524

	Gazdagodó dokumentumtár	11	902
	(Danilo Kecić: A forradalmi munkásmozgalom Szabadkán IV.)		
HERCEG JÁNOS:	A Garam völgyétől a Duna deltájáig	4	298
	(Duba Gaula: Vajúdó parasztvilág; Marosi Barna: Megbolygatott világ)		
	Egylényegű magatartás	5—6	414
	(Csáth Géza: Írások az élet jó és rossz dolgairól)		
	A fényes szelek ifjúsága	9	705
	(A valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban)		
Dr. HORVATH MÁTYÁS:	Az élet napsugaras szigete	10	799
	(Miško Kranjec: Mese a jó emberekről)		
	Irodalmi nevelésünk érdekében	12	1012
	(Dr. Bori Imre—Dr. Szeli István: Az irodalom könyve a középiskolák I. osztálya számára)		
KAICH KATALIN:	A kölcsönös megismerés-útján	12	1009
	(Marija Čurčić: A vajdasági népek és nemzetiségek kölcsönös műfordításai 1945—1975)		
KENYERES KOVACS MÁRTA:	A haza keresése	7	527
	(Branimir Šćepanović: Az a gyalázatos nyár)		
	Két főhős, egy cselekmény	8	611
	(Mira Mihelić: Szivárvány a város felett)		
	Gyermekek, tájak, állatok	9	711
	(Ahmet Hromadžić: A különös tó titka)		
	Az ismeretlen erő	10	801
	(Ciril Kosmač: Ballada a trombitáról meg a felhőről)		
	Tragikus élmények	12	1011
	(Koviljka Tišma-Janković: Djeca s puštoline)		
KOVACS MÁRTA:	Álom és valóság	4	317
	(Ivo Andrić: A lóportorony)		
KOLOZSI TIBOR:	Üttörő vállalkozás	7	522
	(Tajna zgrade a-5)		
	A mementó könyve	12	995
	(Debreczeni József: Hideg krematórium)		
KOPECZKY CSABA:	A líra felé	8	605
	(Kopeczky László: Vajk a Szaharában)		

	Stilizált magánbeszéd (Danyi Magdolna: Sötéttiszta)	11	913
KOVAČEVIĆ, BOŠKO:	A párt Marx korától máig (Dr. Faud Muhić: Teorija i praksa partije proletarijata)	1	55
LÉVAY ENDRE:	Szüntelen hazavágyás (Dragutin Tadijanović: Kései arató)	4	315
	Szobrokban élő maradandóság (Baranyi Károly élete és művei)	5—6	430
	A múltban tett léptek egymás felé (Káich Katalin: Egy fejezet a magyar—szerbhorvát irodalmi és kulturális kapcsolatok történetéből — Zombor 1875—1918)	7	519
	A költő és korszaka (Zoltán Csuka: Poezija)	10	795
	Egy szellemi talaj felfedezése (Sinkó Ervin: Don Quijote útjai)	11	920
	Szirmai Károly emlékére (Fekete Lajos—Szirmai Endre: Hűség-gel a fiú és barát)	12	1008
MILADINOVIC, MILAN M.:	A marxista gondolat fejlesztése (Marxizam, odgoj i obrazovanje) (Burkus Valéria fordítása)	8	600
	A szocialista forradalom és az alkotás (Veljko Vlahović: Revolucija i stvaralaštvo) (Németh János fordítása)	11	896
MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ:	Legszükségesebb szavaink gyűjtemé- nye (Sárosi Károly: A magyar nyelv alap- szótára)	5—6	432
	Lexikográfiánk nagy műve (Szerbhorvát—magyar szótár I.—III.)	8	602
NAGY MIHALY:	Az írói pálya forrásvidéke (Szabó Gyula: Gólya szállt a csűrre)	12	1003
NAJMAN, dr. VELIZAR:	A forradalmi szocialista erkölcsért (Milan M. Miladinović: 'Moralna svoj- stva komunista Jugoslavije u NOR-u i revoluciji)	12	992
PÉTER LÁSZLÓ:	Vajdaságiak a magyar forradalomban (Mészáros László: A Tanácsköztársá- ság és a vajdaságiak)	1	57

POMOGATS BÉLA:	Négy könyv történelem (Nagy István: Sáncalja; Ki a sánc alól; Hogyan tovább; Szemben az árral)	9	702
	Életmű és életút (Lengyel József: Elejétől végig)	10	785
Dr. REHAK LASZLÓ:	Cseh Károly egyénisége és irodalmi hagyatéka (Fáklyafényben. Cseh Károly élete és válogatott írásai)	4	302
RÉZ PAL:	A szellemi szabadságharc adalékai (Csáth Géza: Írások az élet jó és rossz dolgairól)	5—6	418
SZOKOLCZAY LAJOS:	A mondatlanig és tovább (Pap József: Rendhagyó halászás)	4	305
SZEKERES LASZLÓ:	Göröngyös utakon járva (Nagy Sándor: Dombó)	4	314
SZEKER ENDRE:	Szabálytalan napló — olvasás közben	1	67
SZÜCS IMRE:	A teljesség felé, vagy a kritika kritikája (Bányai János: Könyv és kritika)	1	60
	Kétkezi emberek élete (Brasnyó István: Kialudt tűz; Holdfény)	4	310
	A szabadság énekesei (Lángoló vér)	9	708
	Egy antológiáról — keserű szájjal (Pesnici Vojvodine)	10	793
TERÉK MÁRIA:	Hasznos gyűjtőmunka (Vekardi József: A cigány népmese)	1	66
VAJDA GABOR:	Megkerülhetetlen adattár (Kázmér Ernő: Levelek Szirmai Károlyhoz)	11	904
VARGA ISTVAN:	Figyelmet érdemlő kísérlet (Gion Nándor: Olyan, mintha nyár volna)	4	307
	Az érzelmek válsága mint regénytéma (Holti Mária: Sodortatva)	5—6	425
VIRAG AGNES:	Az első csipkeszövetén átpillantva... (Ladislav Kovačić: Intime)	1	63
	Ritka vendég a jó gyermekvers (Szücs Imre: Papírsárkány)	4	313
	E táj nem ismeri a súlytalan díszeket (Böndör Pál: Karszt)	5—6	429

Dimenziógazdag gyűjtemény (Podolszki József: Koponyatörés)	7	521
Fog-e még a varázslat? (Jung Károly: Bájoló)	8	607
„Csak üresen maradt kezem a tiszta” (Kajetan Kovič: Verseny, avagy ho- gyan töltötte Nikolaj építészmérnök a hétvégét)	9	710
Az alkalom, hogy megmutatkozzanak (Marija Cindori—Snježana Kulešević— Hajnalka Lovasi: Pesme)	10	802
„Mégis dalol a poéta (France Prešern versei)	12	1010

MŐMELLEKLETEK, KÉPEK

ALMASI GABOR:	Szobor	11
BALÁZS G. ÁRPAD:	Rajz	9
BÍRÓ MIKLÓS:	Négy rajz	9
DEJANOVIC, MIHAJLO:	Festmény	8
DEVIC, JOVAN:	Festmény	8
GYURKOVICS HUNOR:	Bíró Miklós arcképe (fotó)	9
HALUGIN, SAVA:	Szobor	9
JANDRIC, IVAN:	Fotó	9
KALMAR FERENC:	Szobor	8
KALMAR MAGDA:	Kerámia	8
KISGYÖRGY TAMAS:	Két rajz	10
	Négy rajz	11
	Három rajz	12
KOCZÓ FERENC:	Öt fotó	7
MAURITS FERENC:	Négy rajz	1
NÉMETH MÁTYAS:	Gál László arcképe (fotó)	8
PETRIK PÁL:	Festmény	8
RÁCZ JÁNOS:	Rajz	9
SISKOVSZKI ANDRÁS:	Két rajz	10
SZALMA LASZLÓ:	Három rajz	5—6
SZILAGYI GABOR:	Négy rajz	4
SZILAGYI LASZLÓ:	Festmény	8

TOGYERÁS IRÉN:	Kerámia	8
TOROK SANDOR:	Pasztell	9
TÖRÖK ISTVAN:	Bíró Miklós (tusrajz)	9
	Rajz	12
TÓTH BÉLA:	Két rajz	11
VUKSANOVIC, MILENKO:	Rajz	8

TARTALOM

VI. ÉVFOLYAM, 1—3. SZÁM — 1976. JANUÁR—MÁRCIUS

- 3 URBÁN JÁNOS: A hatodik évfolyam elé
- 5 BURÁNY NÁNDOR: Kísértések (regényrészlet)
- 15 URBÁN JÁNOS: Varázsverebben; Szivárvány; Vándorvilág (versek)
- 19 KOPECZKY LÁSZLÓ: Felnőttek, ágyban vagytok már? (mesejáték, II., befejező rész)

KÉZFOGÁSOK

- 41 VLADIMIR STEVANOV: Legendák — Kenyeres Kovács Márta fordítása (versfüzér)

ÖRÖKSÉG

- 48 JUHÁSZ GÉZA: Jovan Popović, a forradalmár és író
- 51 DÉR ZOLTÁN: Loósz István Ady-könyve (tanulmány)

ÉGTÁJ

- 63 DÁNIEL GYÖRGY: Egy égbolt alatt (a Matica srpska jubileuma kapcsán)
- 95 PENAVIN OLGÁ: A régi népi étkezésről Jugoszlávia magyar lakosságánál

SZEMPONT

- 105 SINKOVICS FERENC: A társadalom, a nyelv és a nyelvművelés egységéről

OLVASÓNAPLÓ

- 112 MILAN M. MILADINOVIĆ: A humanizmus és a forradalmi átalakulás filozófiája
(Dr. Andrija B. Stojković: Osnovi marksističke filozofije — Uvod u probleme dijalektičkog materijalizma)
- 115 BRINDZA KÁROLY: Forradalmi hagyományaink ápolása
(Lukács Gyula: Hol sírjaink domborulnak . . .)
119. Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: Szabadka múltja a földrajzi nevekben
(Szekeres László: Szabadkai helynevek)
- 121 VARGA ISTVÁN: Az emlékezés mint regényforma
(Gajdos Tibor: Emlékvár)
- 122 LÉVAY ENDRE: Színművészetünk múltja
(Káich Katalin: A zombori színművészet története és repertóriuma 1825—1918)
- 124 SZÜSZNER ZOLTÁN: Hűséges krónikások
(Sok az eszkimó, kevés a móka)
- 126 KELÉNYI ISTVÁN: Portré és önarckép
(Ivo Andrić: Beszélgetés Goyával)
- 127 VIRÁG ÁGNES: Egyre tisztuló utakon
(Ivo Andrić: A Kisasszony; Nyuszka)
- 128 KATONA IMRE: Daltermő rózsafák
(Édesanyám rózsafája)
- 131 MISKOLCZI JÓZSEF: Népszerű marxizmus
(Ljubomir Đorđević—Boško Kovačević—Dragutin Miljković—mr Szám Attila: Az öngazgatás gyakorlatában használatos szavak és kifejezések fogalomtára)

A rajzok *BIRÓ MIKLÓS* és *SISKOVSZKI ANDRÁS* munkái.

A HATODIK ÉVFOLYAM ELÉ

A Szabadkai Művelődési Öngazgatási Érdekközösség közgyűlése 1976. március 15-én kinevezte az Üzenet fő- és felelős szerkesztőjét és a szerkesztő tanácsot.

Lapunk szerkesztő bizottságának négy évig tartó megbízatása a múlt év végén lejárt. A folyóirat alapítója — az öngazgatási elvek és határozatok értelmében, valamint a szerkesztési munka fejlesztése érdekében — szerkesztő bizottság helyett tizenhárom tagú szerkesztő tanácsot nevezett ki.

A tanács első ülésén felvázolták a tennivalókat. Ismételten megállapították, hogy a tudatos és rendszeres tevékenység előfeltétele a tervezés. A céltudatos szerkesztés érdekében — figyelembe véve a kiadói tanács irányelveit — el kell készíteni a szerkesztő tanács munkatervét, a folyóirat munkaprogramját, s meg kell határozni a közvetlen és a távlati feladatokat. Ki kell egészíteni a szabályzatokat. Szorgalmazni kell az időszerű, színvonalas kéziratok megírását és begyűjtését, a rovatvezetők és az alkotók megbeszéléseit, az írók és az olvasók, valamint a szerkesztő tanács találkozóját Szabadkán és más helységeken. Az alkotói elkötelezettség szellemében és a dolgozók osztályszempontjainak szem előtt tartásával foglalkoznunk kell az irodalmi, művészeti, művelődéstörténeti alkotásokkal, fel kell ismernünk és tárgyilagosan értékelnünk kell a társadalmi eseményeket, folyamatokat.

Ebből következik, hogy az Üzenet nem lehet — és az első öt évfolyam bizonyítja, hogy nem is volt — csak helyi jellegű folyóirat, noha elsősorban Szabadka dolgozóinak anyagi hozzájárulásával jelenik meg. A rendszeres megjelenéshez szükséges eszközök túlságosan is szerények. Ezért a szerkesztő tanács Vajdaság dolgozóinak a támogatására is számít. Ugyanakkor kénytelen csökkenteni terjedelmét és felemelni a folyóirat eladási árát, továbbá szorgalmazza a jobb terjesztés megszervezését, hogy ezáltal a növekvő papír- és nyomdaköltségeket, valamint az alacsony tiszteletdíjakat biztosítani tudja, mivel az alapító az idén képtelen több szubvenciót adni, mint amennyit tavaly adott.

A Szabadkán és környékén élő írók, művészek, tudományos munkások az eddiginél jobban magukénak kell hogy érezzék lapunkat, hiszen az ő kezdeményezésükre született meg. Jó volna, ha a jövőben — a szerkesztési tervekkel, irányelvekkel összhangban — jobban kivennék a részüket az előttünk álló feladatok megvalósításából. Munkáik mellett az Üzenet természetesen ezentúl is szívesen közli mások, az ország bármelyik részében élő magyar és nem magyar anyanyelvű alkotók írásait és az egyetemes magyar irodalom szempontjából jelentős műveket.

A szerkesztő tanács — a lehetőségekhez mérten — szorgalmazza a folyóirat további fejlesztését. A kulturális képzés magasabb szintű követelménye, a marxista világszemlélet ismeretének igénye, öngazgatású társadalmi életünk népszerűsítése, forradalmi és haladó hagyományaink ápolása és sokrétű életünk megnyilvánulásainak számontartása, kritikai elemzése érvényre kell hogy jusson a megjelentetett alkotásokban.

URBÁN JÁNOS
a szerkesztő tanács elnöke

KÍSÉRTÉSEK

Annak az áldozatnak a nagyságát, amelyet Bálint szabó, György kőfaragó, még előbb az öreg Farkas János, aztán a szűcs fia, a félszemű vincellér, Erős János és a többiek hoztak, mindig nagyra becsültem, jelentőségét szem elől nem tévesztettem, sem akkor, sem később.

Lehet, hogy igazságtalan voltam velük szemben, amikor a bácsi meneküléséről szólva azt mondtam: félttem, hogy árulónak tartanak, én vittem őket a harcba, s amikor szemben találtam magam a veszedelemmel, elsőnek léptem meg, mitsem törődve az ő sorsukkal. Ezt mondtam, s most is emlékszem rá, valóban ettől félttem. Az lett volna számomra a legszörnyűbb, ha árulónak hisznek. Emlékezz rá, ez iránt érdeklődtem mindjárt az érkezésed után is.

Elhiszem, ha mondod, hitelt adok a szavadnak, hogy eltúloztam a félelmet. Az ő ítéletük miatt érzett félelmet.

Abban is igazad van, hogy nem volt okom kételkedni az elszántságukban, harci felkészültségükben. Reám bízta gondjaikat, bajaikat, családi életük dédelgetett titkait is. Könnyen kitalálhattam, mikor milyen célok vezették elhatározásaikat.

Nem kell, hogy Bálint szabó emberi nagyságát méltasd előttem. Mindenkinél jobban ismertem őt. A gyermek utáni vágyódásukban mély istenfélelemben éltek, legrejtettebb titkaikat is meggyónták.

Rá is gondoltam, az ő szenvedéseire, életének szorongattatásban és boldogságban eltelt pillanataira, amikor Bácsba siettem, szöktem, hogy sűrgettem Andrást, jöjjön, legyen segítségünkre.

Azon a reggelen, ahogy meg is ígérte, András elindult velem Kamanc felé. Nyugtalanul töltöttem azt az éjszakát, hajnal felé alhattam el csak, s arra ébredtem fel, hogy szobámba benyitott:

— Nyergelve a lovak!

Ijedten ugrottam ki az ágyból. Bánkódtam, hogy így elnyomott az álom, az ablakon át már világosság szűrődött a szobába, gyorsan magamra kapkodtam a ruhám, ne késlekedjünk fölöslegesen.

— Mehetünk — mondtam.

— Enni nem is akarsz? — kérdezte. Erről, az evésről ő soha, a legváltásosabb pillanatokban se feledkezett meg.

— Dehogy! — tiltakoztam. — Induljunk, hogy minél előbb ott lehessünk!

— Ott leszünk időben, ne félj — csillapított, s csak belém erőltetett kevés kenyeret borral.

Frissnek látszott, jókedvűnek, tréfálkozott, mint aki kialudta magát, s pihenten vág neki az útnak.

— Ott leszünk-e? — aggodalmaskodtam.

— Jól aludtál? — nyilván szándékosan másra akarta terelni a szót.

— Hagyd, állandóan fölriadoztam. S te?

— Én? — s elnevette magát. — Én is. Utána mindig jót alszok. Te ezt nem is tudod, mi? — s megint felcacagott.

Elhallgattam, bántott, hogy ilyenkor is tréfálkozik.

Ostorával megiegyintette lova farát, s a fényes szőrű, fekete kanca kocogni kezdett.

— Legjobb lesz, ha már itt Újlaknál átkelünk — mondta.

De én, mint aki előre megérzi a fenyegető veszedelmet, megpróbáltam lebeszélni:

— Menjünk inkább a megszokott úton — mondtam ösztönösen. Talán az a sejtés vezetett, hogy ezen, a bácskai oldalon hátha össze-találkozunk a rejtekhelyre menekült testvérekkel, küldöttükkel, megtudhatunk tőle valamit, meg én is üzenhetek, kitartásukat erősítő biztatást küldhetek nekik.

Ellenvetésemre nem válaszolt mindjárt. A lovak patáinak tompa dobbanásai hallatszottak csak meg a korai madárdal az ébredő erdőből. Csodálatosnak találtam azt a reggelt, a napfény csillogott a har-
matcseppektől hajlott fűszálakon.

A Fruskagora könnyű ködfátyolba burkoíozott, a hegyeknek még csak a körvonalai látszottak. Elhagytuk Böki falut, s még mielőtt a Mosztonga a Dunába ömlene, kelet felé fordultunk egy, a mocsarak fölé emelkedő földhátan. Itt vezetett az út Pest, vagyis az újlaki átkelő irányába, de Futak felé is.

— Odaát gyorsabban érnénk — állt meg András az útkereszteződésnél. Távolabb a golyák, gémekek méltóságteljesen uralták a lápot.

— Gyorsabban?

— Biztos — mondta határozottan. — Ott végig magas parton vész az út, nem kell kerülgetnünk a mocsarakat.

— Ez igaz — ismertem el, de csak kerestem az érveket, amelyekkel ellentmondhatok neki, meggyőzhetném, hogy a jobb út ellenére is érdemesebb a bácskai oldalon mennünk. — Igaz — néztem egy lomha csapásokkal felszálló gólya után.

Tépelődésemből lódobogás riasztott föl.

A Futak felé vezető úton három lovas alakja tűnt föl. Egyszerű da-
rócruhájuk, vászoningjük elárulta, hogy jobbágynépek lehetnek. Kiderült, hogy az egyik bivalyosi, a másik kettő a kői pusztáról való, s a derzsi apátságba igyekeznek. Panaszt akarnak emelni a katonák pusztításai, hatalmaskodásai miatt.

— Milyen katonák? — kérdeztem rosszat sejtve.

— Azt mondják, a király Zalánkeménhez vagy Titelhez rendelte a nemesi seregeket, s most vonulnak itt Töttös László íjásza. Kegyelmeteknek is jobb lesz nem találkozni velük!

Sokat hallottam már Töttös várnagyainak a kegyetlenkedéseiről, hatalmaskodásairól. Különösen az érsek falvait, birtokait pusztították kíméletlenül; mesélték, hogy a falvakba robogó lovasai asszonyokat, gyerekeket gázoltak halálra. Nem kímélték, kifosztották a templomokat is. Igaz, az érsek várnagyai se maradtak adósak. Csak egy szó kellett, fegyvert fogtak a jobbágyok, hogy bosszút álljanak az őket ért sérelmekért.

Ahogy a lovasokat hallgattam, eszembe jutottak a régebben hallott panaszok, jobbnak láttam, ha engedek Andrásnak; keljünk át Újlaknál a szerémségi oldalra inkább, minthogy találkozunk a katonákkal.

Megindultunk a révhez vezető úthoz, de mintha ez is figyelmeztetés lett volna, hogy forduljunk vissza, ne menjünk a veszélyes kísértésnek elébe, az út egy lapályos nádasba vezetett. Nyáron száraz szokott ez lenni, baj nélkül el lehetett rajta jutni a révhez, ekkor azonban a nagy esőzések eláztatták a földet, megtöltötték vízzel a lapályt. Amíg István szolgálta fölötözte a lovak farkát, gondolkoztunk, tapogatóztunk, merre lehet sekélyebb a víz, keményebb a talaj, hol tudnánk könnyebben átkelni rajta.

Ekkor is megfordult a fejemben a gondolat, hogy jobb lenne visszafordulni, az íjászok közeledése ellenére is Futak felé venni az irányt. Mondom, előre megsejthettem, milyen kínoknak vágok így elébe.

András szolgálja ismerte ezt a vidéket, talált egy magasabb hátat. Veszély nélkül átjutottunk. Nem sokat kellett várunk a Dunánál se, fizettünk a révésznek, s átvitt bennünket a szerémségi oldalra. Újlaknál nem időztünk, eredeti elhatározásunkhoz tartottuk magunkat. Sehol sem álltunk meg fölöslegesen, hogy minél előbb Kamancra érhessünk. Kezdetől fogva erőt vett rajtam ez a lázas sietség, s ahogy közeledtünk, még fokozódott.

Egészen addig, amíg Dombó alá nem értünk.

Meséltem már, hogy nővérem korán bevonult az apácákhoz, aztán anyám halála után átköltözött hozzám, de egy évig sem maradt. Mikor az aljas gyanúsításokat hallotta, gyorsan visszavonult a kolostorba. Jószívű, gyöngéd természetű volt. Emlékszem rá, sírva fakadt a küszöbön ülve azon a napon is, amikor apámmal elindultunk, hogy Jakab bátyámmal megbeszéljük iskoláztatásom ügyét.

Előbb többször meglátogattam, mindig szívesen jöttem a dombóiakhoz, amióta azonban másodszer tért meg, nem jártam nála, nem találkoztam vele. Mondtam, hogy a Jakab érkezése előtti napokban mennyire elfogott a vágy, hogy láthassam még egyszer, talán utoljára. Sehogy se tudtam rászánni magam, nem futotta az időmből, hogy meglátogassam. Meg úgy hallottam, nagyon megszigorították náluk is a rendet. Ha tudnánk teljesen őszinték lenni, azt is el kellene mondanom, hogy nem is csak miatta akartam idelátogatni, ahogy az előző években sem csak őt akartam látni.

Tudod, mire gondolok. Meséltem arról az oltárképről, a csábító tekintetű fiatal nő alakjáról, akire bántóan kaján szemekkel, kimondhatatlan sóvárgással néz az a hatalmas páncélos katona. S meséltem arról a novíciusról is, akit a kolostor éttermében láttam azon a szo-

morú végezetű vándorutunkon, s akinek a pillantását akaratom ellenére, keserves, önkínzó küzdelem ellenére is örökre magammal vittem, talán mert annyira hasonlított annak, a képen látott fiatal nőnek a tekintetéhez.

Most itt léptettünk el lovainkkal a kolostor alatt, itt volt a nővérem egy dűlőnyi távolságra tőlem, akaratom ellenére jöttünk erre, s ha már itt vagyok, lehetőségem adódott rá, hogy találkozzak vele, elbúcsúzzak tőle, elszalaszthatom-e az alkalmat. Tépelődtem, de — már bevallhatom — dombói Máriára gondoltam folyton:

— Álljunk meg — szóltam Andrásnak a kolostor felé elágazó út előtt.

— Kifáradtál? — fordult felém.

— Nem azért. — Néztem egy kis tócsa szélén a fecskéket.

— Szomjas vagy? — kérdezte tovább. — Az apátnak itt jóféle bora van. Leöblíthetnénk a torkunkat. Addig a lovakat is megitatja István.

— Te megszomjaztál? — kérdeztem vissza, s már kész is voltam rá, hogy álljunk meg, nézzünk be a kolostorba. Rettenetes vágy fogott el. Annyira hatalmába kerített, hogy talán erőszakkal sem tudtak volna onnan elkergetni. Nem tudom, éreztem-e valaha olyat. Talán azért is, mert ismeretlen volt előttem, nem tudtam leküzdeni.

— Meg. Én meg — mondta. — Jókora utat megtettünk, megérdemlünk egy pint bort, nem?

— Az igaz. — A fecskék fáradhatatlanul hordták csőrükben a sarat. Egy szóval sem ellenkeztem. Én, aki annyira siettem volna vissza a testvérek megmentésére, aki előző nap annyira sürgettem az indulásunkat, most nem türelmetlenkedtem. Magam akartam, hogy álljunk meg, ne folytassuk tovább az utat, inkább menjünk be a dombói kolostorba.

— Ismered az apátot? — kérdezte, s már szállt is le a lováról.

— Ismerem.

— Menjünk?

— Menjünk — bólintottam tehetetlenül. Semmilyen ellenállást sem tudtam kifejezni szándékával szemben. Mintha úgy lett volna elrendelve, hogy nem léphetünk át a Rákos patakján anélkül, hogy meg ne látogatnánk a dombói kolostort.

Sokat gondolkoztam, mi oka lehet ennek; sok évvel azelőtt, diákoromban is itt történt az a végzetes összeveszés a két társam között, s ekkor is olyan hatalmak szálltak meg, amelyekkel szemben gyöngének bizonyultam. Nem hallgathatom ezt el. Már gyermekkoromban tudatosan készültem arra, hogy akármekkora áldozat és lemondás árán is szembeszállhassak a csábító kísértésekkel.

A szolgát a lovakkal a patak partján hagytuk. András törődött vele. Nehogy elveszzen szomjan, ráhagyta a kulacsát. Mi indultunk fel a kolostordombra. Kelet felől, a patakpartról közeledtünk, s ahogy megpillantottam a hidat — ismertem már ezt az utat —, amely egy másik, a dombot megkerülő patak fölött állt, újabb szorongást éreztem.

— Én átmegek előbb — mondtam zavartan. Megálltam, hogy lefelé forduljak a meredek medrű patakocska hídjához.

— Átmész?

— Te csak menj, majd megek én is nemsokára. Tudod, hogy sietnünk kell.

— Az apácákhoz? — csodálkozott tágra nyílt szemmel. Aztán mintha ravaszok mosoly jelent volna meg a szeme sarkában. Erre válaszoltam:

— A nővérem... tudod — dadogtam, mint aki attól tart, hogy rajtakapják valami titkos szándékán —, el szeretnék búcsúzni tőle.

— Jó, jó — bólogatott mosolyogva, s egyedül baktatott a bejáratához kanyargó úton.

Leereszkedtem a galagonya- és kökénybokrok között vezető ösvényen. Nyirkos volt a föld, még harmatos a fű, a sűrű lombosított bokrokon nem tudott áttörni a napsugár. Gyorsan vert a szívem, reszkettem az izgalomtól, amikor a patak másik oldalán felértem az apáca kolostor bejáratához. S be kell azt is vallanom, hogy csak a találkozás izgalmaira gondoltam. Egy pillanatig sem éreztem lelkifurdalást, amiért megálltam, ahelyett, hogy sietnék a testvérek megsegítésével, akik számára minden pillanatnyi késedelem végzetes lehet.

Belülkerülve a kapun, a kolostorkertben a nyíló rózsák között elsőnek őt pillantottam meg. Virágot szedett az oltárra. Mentségemre szolgálhat, hogy őt láttam meg először. Mondhatnám, a véletlenen múlt, hogy vele kezdtem először beszélni és nem a nővéremet kerestem. De minek mentegetőzsek? Tagadhatom-e, hogy őt akartam látni, dombói Máriát?

Egy oszlop árnyékában megálltam. Onnan figyeltem pár pillanatig. Nem volt már fiatal, sok év elmúlt első találkozásunk óta. A mozgása, tartása s a tekintete — erről akkor győződtem meg, amikor kiléptem az oszlop mögül, ő fölemelkedett és egymás szemébe néztünk — megmaradt olyannak, mint amilyen akkor, novícius korában volt.

A meglepetéstől kiejtette kezéből a rózsacsokrot. Meredten állt. Hirtelen szájába kapta egyik ujját. Megszúrta a rózsza tövise.

— Te? — ámult el, mintha többet nem tudna mondani.

— Eljöttem — léptem közelebb hozzá.

— Nővéred keresed? — kérdezte még mindig zavartan, s lehajolt, hogy összeszedje a széjjelhullott rózsaszálakat.

— Régen jártam már itt — kerültem ki az egyenes választ.

— Régen. Azelőtt gyakrabban eljöttem.

— Azelőtt igen.

Újra csokorba fogta a virágokat.

— Jöjj, bevisszük a templomba — ajánlotta. Megindultam vele, követtem, mint a megigézett. Nővéremről teljesen megfeledkeztem, pedig ő mindjárt emlékezett rá.

— Várj itt meg — mondta egy oldaloszlop árnyékában —, az oltárra rakom a rózsát.

Néztem, hogy megy fel az oltárhoz vezető lépcsőn, hogy nyúlik meg teste, amíg leemel, aztán visszahelyezi a vázát. Semmivel sem törődtem, semmit sem láttam, csak őt figyeltem. Egyetlen mozdulatát nem akartam elszalasztani.

Elrendezte a vázákat, megfordult, s jött vissza hozzám.

— Ülünk le — mutatott egy homályos bemélyedésben álló kőpadra.

— Itt? — néztem körül. Mintha elsuhogott volna valaki az oszlopok között. De lehet, hogy csak képzelődtem.

— Itt. Ül csak ide — mondta nyugodtan —, ne félj, nincs benn senki.

— Nincs? — kérdeztem halkán.

— Ha én nem félek, neked nincs mitől — bátorított.

Egymás mellett ültünk, egymás felé fordulva, sokáig hallgattunk.

Ezt akartam? Ezért állítottam meg lovam a patak előtt? Ennek a pillanatnak a kívánása volt az a sejtelmes erő, amely nem engedte, hogy továbbmenjünk anélkül, hogy előbb ide feljöjsek? Kísértés volt ez, aminek nem tudtam ellenállni? Vagy szükséges találkozás, ami erőt adott az előttem álló megpróbáltatáshoz? Ami megerősítette hitem, állhatatosságom? Ma sem tudom ezt eldönteni.

Hosszú csönd után szólalt meg:

— Az apátnő hirtelen meghalt. Titokzatosan.

— Nem hallottam — mondtam elgondolkozva.

— Meddig maradsz?

— Nem sokáig.

— Nem?

— Sietnem kell.

— Ritkán jössz, akkor is sietsz — mondta szemrehányón.

— Most nem maradhatok.

— Itt biztonságban lehetnél.

— Lehet.

— Akkor miért nem maradsz?

— Hagyd — mondtam —, te ezt nem érted.

— Igaz — mondta rövid méltóság után —, igaz, azt mondják, ide is el fog jönni. Jakab inkvizítor. Minden megszállott nővérből kiűzik az ördögöt; elképzeld, az milyen lesz. Gondolom, hallottál már róla. Akkor te sem lennél itt biztonságban.

— Inkább rád is veszedelmet hoznék.

— Nővéred is azért ment el.

— Elment? — csodálkoztam. — Hogy nem mondtad előbb?

— Pár napja csak. Ő is attól félt, az ördögűzéstől.

— Pár napja? — ismételt elgondolkozva, majd föleszmélve az elképedésből: — Most hol lehet?

— Nem mondta, hová megy.

— Nem. Nem is sejtet?

— Nem. Ha nekem nem mondta meg, akkor senki sem tudja.

— Hova lehetett?

— Lehet, hogy jobban jár, ha nem találja itt a szent törvényszék. Nagyon titokzatos körülmények között halt meg az apátnó.

Micsoda célzás ez?, borzongtam meg de nem mertem megkérdezni.

— Szükségem lett volna rá. A segítségére. Meg kell hogy találjam. Most segíthetne, s ő nem tagadná meg.

Lassan, de határozottan mondtam ki a szavakat. Biztosra vettem, hogy nővérem meghallotta, micsoda veszélybe kerültem, s azért hagyta el a kolostort, hogy fölkinálja segítségét. Most keres valahol. Gyorsan meg kell találnom. Merre lehet? Hol keressen?

— Most mennem kell!

— Ilyen gyorsan?

— Visszajövök. Hamarosan.

A kijárat felé mentünk. Az utolsó oszlop árnyékában megálltam, vállára tettem a kezem, úgy néztem a szemébe:

— Ha visszajövök valakivel, még mielőtt Jakab ideérne, el tudod rejteni.

— Nem ismeresz? — hajtotta le a fejét.

— Tudod, hogy ez most veszélyes — figyelmeztettem.

— Mikor utasítottam én egy kérésed is vissza?!

— Jó — mondtam, még mindig a vállán tartva a kezem —, te maradj, jobb lesz, ha egyedül megyek át a kerten.

Siettem, futottam le a bokrok között vezető ösvényen. Aztán lihegve fölfelé a bencések kolostorához. Jól sejtettem, András az apáttal jól beborozgatott.

— Ilyen sokáig tartott? — kérdezte tréfásan, amikor kipirulva, verejtékesen megjelentem.

— Gondolom, a búcsúzkodás — tette hozzá magyarázatként, amikor látta rosszállásomat.

Ültettek volna le, kínáltak borral, de nem akartam tovább maradni. Le sem ütem, csak biztattam Andrást, hogy induljunk már. Teljesen eltűnt az a varázs, amely ideérkeztünkkor a hatalmába ejtett. András meg a bor hatására megfeledkezett róla, milyen ügyben kel-tünk útra. Rá akart venni, fogadjuk el az apát meghívását, maradjunk ott ebédre.

Olyan makacsul ragaszkodott ehhez, hogy elhatároztam, ha nem indul azonnal, ott hagyom, megyek egyedül tovább.

Erre állt föl aztán, hogy ne haragudjak, tréfált csak. Gondolta, ha annyi ideig maradtam az apácáknál, talán nekem sem olyan sürgős az út.

— Oly sokáig jöttél — mondta —, már azt hittük, nem is Kamancra siettél. Inkább ide.

Sértett ez a megjegyzése, goromba tréfája, de nem válaszoltam rá, a szóváltás újabb huzavonát hozott volna, én meg ekkor már valóban siettem.

Megállás, szinte szó nélkül lovagoltunk szülővárosomig.

— Hova megyünk? — kérdezte a Tatárnyereg alatti kanyarnál.

A nap magasról, az ég tetejéről küldte búzaérlelő sugarait. A városban, aztán odaát, Szentmártonban is megszólalt a harang.

— Menjünk egyenest Mátyáshoz — tétováztam.

— Mátyáshoz?

— Vagy nézzünk le, ugorjak le a malomba Andráshoz?

Lovaink ott poroszkáltak nem messze a malomtól.

— Hallgass csak — állítottam meg a lovam —, kelepel-e a malomkerék?

Figyeltünk. Nem hallatszott semmi vízimalomra emlékeztető zaj.

— Úgy látszik, nem működik — mondtam.

— Elfogyott már a tavalyi búza — szólalt meg hátulról István szolgálga.

A nagy szikla mögül egy szekér kanyarodott ki Kamanc irányából. Két füstös nyakú ökör húzta, tagbaszakadt fiatalember vezette őket.

Vászoningben, gatyában, mezítláb lépkedett az ökrök mellett. Figyeltem az arcát, de nem ismertem.

— No, öcsém, te hová tartasz? — kérdezte tőle András.

— Megyek ide a kölesföldre — intett. Az ökrök lustán húzták a kocsit, most megálltak.

— Ismered? — fordult felém, nyilván azért, hogy mit gondolok, kérdezhetünk-e tőle valamit.

— Nem — ráztam a fejem. A kocsist faggattam: — Kinek az ökreit hajtod?

— Gergelynek, az Erős János öccsének a bérese vagyok én, plébános úr — válaszolta.

— János gazdát mikor láttad? — kérdeztem.

— A napokban nem.

— Mit hallottál róla?

— Róla? — mintha azon csodálkozna, hogy ilyen kérdezek tőle.

— Róla, róla, a gazdától nem hallottál semmit?

— Most nem. Nem — mondta elgondolkozva.

— A malom nem működik? — kérdezte tőle András.

— A malom?

— Az. Itt, az Andrásé — magyaráztam én.

— Ej, az András — vakarta meg a feje búbját —, az András most... — sóhajtott, aztán csak bólogatott.

— Mi van vele? — firtattam türelmetlenül.

— Nem tudja, plébános úr? — kérdezte hitetlenkedve.

— Akkor nem kérdezném. Nyögd már ki, mi történt Andrással?

— Hogy mi történt? — sóhajtott megint.

— Mi?

— Én azt nem tudhatom, de azt mondják, nem lesz ő már molnár ebben a malomban többé!

— Ki mondja? Miért nem lesz? Hol van? — kérdeztem idegesen kapkodva, noha láttam, sokat meg nem tudhatunk tőle.

Csak fölhúzta a vállát, nem tudott mit válaszolni. Az ökrök felé fordult. Így adta tudtunkra, szabadulni szeretne tőlünk.

Sajnáltam, hogy így elszalasztjuk, szerettem volna megtudni tőle még valamit.

— S a katonák? — kérdeztem. — Vannak a városban?

— Katonák? — ismételte a kérdést, mint aki nagyothall.

— Azok, vannak a városban?

— Igen, voltak, voltak — mondta —, a szőlőkben kerestek valakit.

— Kit kerestek?

— Nem tudom — húzta föl megint a vállát —, azt mondják, sokat.

— Mit sokat? Sokat elfogtak?

Féltéken, bizalmatlanul nézett föl rám, s úgy, alig észrevehetően bólintott.

Nem faggattuk tovább, engedték, menjen az útján az ökreivel. Megnyugtató, hogy a városban nincsenek katonák. Ha Andrással jöttem is, nem feledkezhettem meg róla, milyen körülmények között hagytam el a parókiát, hogyan szöktem veled a kertek alatt. Számolnom kellett a lehetőséggel, hogy esetleg távollétemben eretneknek nyilvánítottak, ami miatt most kellemetlenségeim lehetnek.

— Leugorjak a malomhoz? — kérdeztem Andrást, amikor elindultunk.

— Hagyd. Minek? — intett le, s meg is örültem ennek; félni kezdtem, ha rá gondoltam, hogy egyedül kell leereszkednem. Nem lehet tudni, ki áll ott lesben, kit akarnak tőrbe csalni.

Fölnéztem az égre, egy sas körözött hatalmas kifeszített szárnyakkal, éles szemével nyugodtan leste áldozatát, hogy gyorsan lecsapjon rá. Mikor a malomhoz értünk, mégis megálltunk. Nem szálltunk le a lóról, csak úgy füleltünk, nézelődtünk. Semmi zaj sem hallatszott, üresnek látszott a malom is, a ház is.

— A kutya! — szólalt meg István szolga, s mutatta, hogy a ház bejárata mellett, egy bokor árnyékában fekszik a nagy szelindek.

— Csakugyan! — mondtam én is, amikor megláttam. Az út felé fordulva feküdt, állát kinyújtott első lábaira helyezte. Véres, könnyes szeméből úgy láttam, minden pillanatban ugrásra kész.

Ahogy ott álltunk, mindhárman a malom felé figyelve, meglepetten fordultunk vissza, a hátunk mögül, az erdő felől hallatszósó síró, asszonyi hangra:

— Plébános úr, plébános úr — suttogta. Egy kiálló szikla fölötti bokorból csak az arca látszott ki András feleségének.

— Hol van András? — kérdeztem.

— Elvitték — sírta —, elhurcolták, Balázs atya, segítsen rajtunk, segítsen... — ismételte volna esdekelve, de elcsuklott a hangja, sírni, zokogni kezdett. — Azt mondják, már holnap...

— Segítünk, segítünk — biztattam, közben óvatosan körülnéztem, nem jön-e valaki az úton, nem veszik-e észre beszélgetésünket. -- S a többiek? Hol vannak a többiek?

— Nem tudom — zokogta —, nem tudom, mi széjjelfutottunk az erdőbe. Mások átmentek a szigetekre. Már ma máglyára viszik, azt...

— Nem sokáig kell már bujdosnotok — biztattam újra. Indultunk tovább. Most már türelmetlenül vártam, hogy találkozhatnék Mátyással. Elszántam magam, hogy felelősségre vonom, amiért ilyen veszedelmet hozott városunkra, amiért semmit sem tesz a szegény nép megmentéséért. A sas fölényes nyugalommal még fölöttünk keringett.

Mintha megfeledkeztem volna a veszélyről, amely engem is fenyeget, előrementem, hogy sietek egyenesen Mátyás házához. Anélkül, hogy Andrással ezt megbeszéltem volna.

A rév előtt mégis megálltam:

— Forduljunk itt délnek, kerüljük meg a várost — ajánlottam. Úgy véltem, okosabban tesszük, ha nem megyünk el a templom előtt, s aztán végig a patak partján, hanem minél észrevétlenebbül jutunk be Mátyás paphoz.

András nem ellenkezett, s befordultunk a nyugati szőlőkhöz vezető úton, aztán megkerülve a templomdombot, a parókia s az iskola épületét, balra kanyarodtunk az Erős János háza melletti átjárón, keresztülmentünk a hídon, a Mátyás pap háza előtt álltunk.

A lovakat a szolgálával a patakparton hagytuk, mi ketten benyitotunk az udvarba. Nem láttunk senkit. Anélkül, hogy bármit is szóltunk volna egymáshoz, megindultunk a ház ajtaja felé. Fele úton lehettünk, amikor nyílt az ajtó. Mátyás lépett ki rajta. Vagy inkább csak lépett volna. Gondolhatod, mennyire meglepődött, amikor meglátott.

— Hát ti? — ejtette ki, miközben dermedten állt a félig nyitott ajtóban.

— Mi? — futott ki a számon. — Mi jöttünk — mondtam aztán bátrabban, de még mindig egy helyben állva.

Alig árnyékolta egy-két gyümölcsfa az udvarát, forrón sütött a déli nap. Nemcsak emiatt izzadtunk. A pillanat döntő fontossága miatt érzett felelősség hozott lázba. Egész testem kiverte a verejték.

— Mondom, jöttünk — ismételtem elszántabban, amikor láttam, Mátyás zavarban van, de nincs szándékában, hogy behívjon bennünket.

— Hozzád jöttünk. Nem hívsz be bennünket? — szólalt meg András is, mikor látta, hogy az én biztatásom eredménytelen maradt.

URBÁN JÁNOS

VARÁZSVEREMBEN

(Dedikációim)

Dr. R.M.-nak szeretettel

I.

*Értelmes, szép szemek pillantásában
örökkön élnek az alföldi jelenések,
a honvágy hangja hívogató elégiával,
— a tengert elhagyó bűvölettel —,
fedetlen érzéseink nem elkészt
köznapok már ünnepálmú könyvemben.*

II.

*Duna, Tisza közé szorult szívem,
itt élsz, szülőföldversek medrében;
szólít szerelem, álom, az intelem,
távolban, közelben, békétlen, szépen.
Akarod? Szóra bírhat csillagod,
megörökítő halk versed vagyok;
Gyöngyszem, vendégeként szeress,
az űrben Földünk is társat keres.*

III.

*A magány a tükörben
hasonmását látja,
visszamosolyog rád,
pedig nem vagy barátja:
a szívbeteg, a beteg szív,
szerelem-madárcák,
Tiszavirág, domborodó életív,
egyszerű, mint az egyszeregy,
meleg reményeink felett
tisztá célú orvosi kezek
tavaszidején — kimondatlan — örködjetek.*

IV.

Ocsúdó hajnalok
gyermeteg álmai
mesélnek-mesélnek,
nem múlik az élet
annak, ki szeretett,
ölelt, valakiért
éretten elégett . . .
Kézmozdulat maradt,
leszármazott végtelen
értelmén a szavaknak.

Abbázia, 1972—1975

SZIVÁRVÁNY

Vannak; akik
valamit,
vagy nem tesznek semmit,
vannak, akik
megteszik
alkonyattól reggelig.

Vannak, akik
szeretik,
ha enni kér a vendég,
vannak, akik
nem tűrik,
ha munkásuk enne még.

Vannak, akik
úgy hiszik,
jó a teljes közösség,
vannak, akik
felmérik:
miért nincsen öröklét.

Vannak, akik
kísértik,
de félnék és nem merik,
vannak, akik
megteszik,
és a játszmát megnyerik.

Vannak, akik
ismerik,
milyen kínzó a magány,
vannak, akik
nem értik,
ki mit szeret a hazán.

Vannak, akik
remegik,
s fogukhoz verik a garast,
vannak, akik
eltűrik:
kutyájuk koldusba harap.

Vannak, akik
kitöltik
összegre az utalványt,
vannak, akik
kérellelik
esténként az utcalányt.

Vannak, akik
megérik:
ünnep, az út néptelen,
vannak, akik
megnéznek,
ki ül tétlen odafenn.

Vannak, akik
leteszik,
mondván: mindenből elég,
vannak, akik
keresik,
hol a végső menedék.

Vannak, akik
jelölik
a felejtett sírmészőt,
vannak, akik
kérellelik
a megtorló haderőt.

Vannak, akik
úgy érzik,
még vannak elnyomottak,
vannak, akik
szervezik
a vörös forradalmat.

Vannak, akik
elhiszik,
így is, meg úgy is lehet,
vannak, akik
átérik:
nincs más, csak a becsület.

VÁNDORVILÁG

Mennek,
világgá vertek,
hurcolja, viszi őket
az önmagát sodró tömeg.

Változtatni
akarnak,
talán a nehézségi erőn:
kapaszkodva állni a lejtőn.

A legelsőek,
a másodikok,
de megannyi hanyadik
jámorként megy, csatlakozik.

Többen egyszerre,
vagy egyedül,
a nem várt esőcseppek
hivatlanul megérkeznek.

Új városok,
újabb ígéret
területein színes térkép,
hontalanságban menedék.

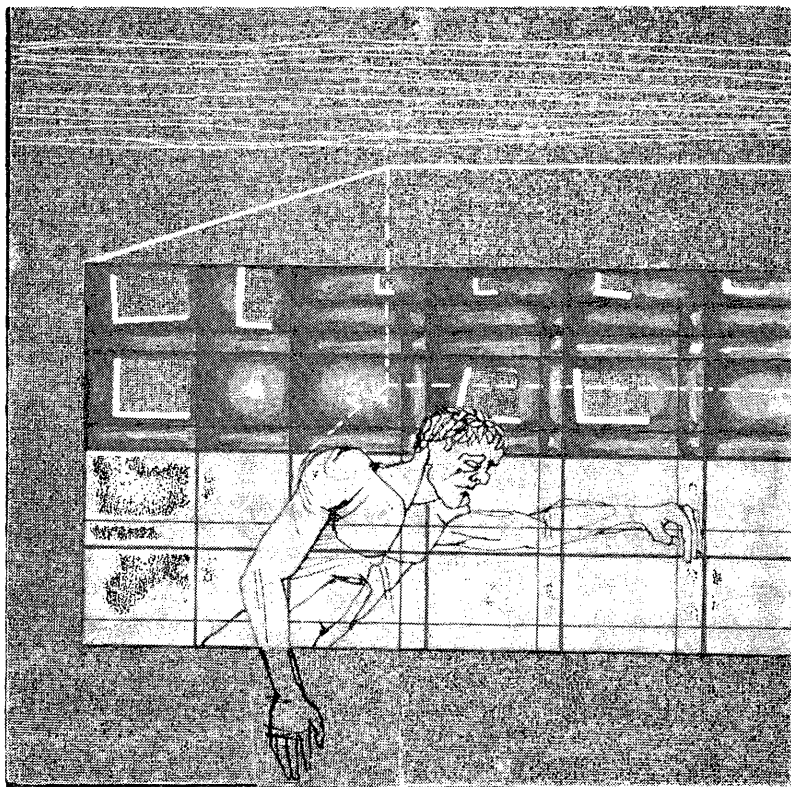
Majd egy ház,
meg az autó,
meg a nyelvekre száradt,
ki nem köpött, tüzes vádak.

A körmök,
az izmok,
a láttelelet teremtő,
kínt megváltó emberöltő.

Akinek sikerül . . .
És akinek nem?
Megannyi vergődés alatt
az élet apátlan marad.

A legnehezebb,
a legpiszkosabb
küzdelem, teljes sebesség
s a meghasonlott magas ég.

Kanizsa, 1974

FELNŐTTEK, ÁGYBAN VAGYTOK MÁR? (2)
MESEJÁTÉK

10. Kép

(Ugyanaz az erdőrészlet.)

MISKE: *(jön-megy, körbeballag)*

Habókos boszorka.

Ki látott még ilyen furát,

Kigyulladt a seprű alatta,

Mert sértegettem szerelmetes urát.

Már hamuszürkék mind a tincsek,

De minden kereke azért nincs meg.

Szép kis móka lesz, a bolhák is egymást harapják,

Ha felveszi Puruczné alakját.

(Szembejön vele egy óriástörpe.)

MISKE: Jól látok?

Óperenciát teknőben?

ÓRIÁSTÖRPE: Min csodálkozol?

MISKE: Hát, hogy ekkora.

ÓRIÁSTÖRPE: Megnőttem . . .

(Megy tovább.)

MISKE: Hé! . . . Csak annyit:

Hogy kell csinálni?

ÓRIÁSTÖRPE: Hát . . .

MISKE: Csak olyat ne mondjék:

Esőn kinn állni,

Fölötted senki át ne hágjon.

ÓRIÁSTÖRPE: A parajt mind megenni!

Na isten áldjon! *(e!)*

MISKE: *(nekítámaszkodik a fának)*

Paraj? . . . Egye meg a kecske!

Maradjak inkább kisebbecske!

A FA: *(felszisszen)*

Szszsz! Pont a vékonyamba könyöklől!

MISKE: *(ijedten húzódik el)*

Bocsánatot kérek Önöktől
Előre is, ha tyúktövükre taposnék.

A FA: Nem vagy elég lapos még?

Nos hát,
Azt akarod, hogy agyonnyomjalak,
Mint egy poloskát,
Te tücsök?

MISKE: Tölgyek és urak!

Lám az erdő sem tűr meg begyében,
Nincs egy békés csücsök,
Ha nem egyében,
Hát ezen úgy elborul az ember,
Hogy azt kívánja:
Tüstént elepesztessék.
Hát essék rám, tessék...
(Behunyja a szemét.)

TÜNDÉR: *(jön, csillagos botjával megérinti a vállát)*

Állva alszol, mint a pacik?

MISKE: *(felnyíhog)*

Na ne! Csiklandós vagyok!
(Kinyitja a szemét. Ijedten.)
Keicsókolom...
(Gyanakodva.)
Boszorkány kegyed?

TÜNDÉR: *(kuncog)*

Csak pótolom
Szabadnapján.

MISKE: *(füttyent)*

Helyre nagylány!

TÜNDÉR: *(kedvetlenül)*

Ezt hallom eleget.
Mást nem tudsz?

MISKE: Nem-e?

Ibolyacsillag szeme...

TÜNDÉR: Egyre rosszabb!

MISKE: Orcája alma,

Keze patyolat...

TÜNDÉR: *(gúnyosan utánozza)*

Haja szalma,
Homlokán hull a vakolat,
Szemöldökei porosak.

MISKE: *(kissé bátortalanabban)*

Fogai gyöngyök,
Szája, bársony...

TÜNDÉR: Kész?

MISKE: Várjon!...

(A kebleit körvonalazva tátog.)

TÜNDÉR: Nos?

MISKE: Torkom egy adta ráspoly,

A... (nagyon vékonyra sikerül)

Majd máskor...

Törékeny holmi.

TÜNDÉR: A kukurikún kívül

Óhajtsz egyebet?

MISKE: Igen... szeretném kegyedet

Megcsókolni.

TÜNDÉR: Te is?

MISKE: *(féltékenyen)*

Hát annyian voltak?

TÜNDÉR: ... hogy az újonnan jöttek

A sorvégre curukkoltak.

De megcsókolni egy tündért

Csak táltosnak lehet.

MISKE: Hát én az vagyok!

(Félre.)

Szajtáltós...

TÜNDÉR: Hogy mondtad, mi a neved?

MISKE: Még nem mondtam,

De jól hallotta.

TÜNDÉR: Hogy én mit hallok,

Tudod is te!

Szóval?

MISKE: Mi az óhaj?

TÜNDÉR: Hogy hínak?

MISKE: Mihály...

TÜNDÉR: Hogy?

MISKE: *(megszeppenne)*

Miske.

TÜNDÉR: Píspék?...

Laudétur...

(Nyújtja az ajkát.)

Tessék...

MISKE: *(pipiskedik)*

TÜNDÉR: *(sójajt)*

Nem igazi ez sem...

MISKE: Egy picit lejjebb... hogy elérhessem...

*(A tündér lehajol, Miske megcsókolja. Fényjáték.
Mikor világos lesz, Miske a semmit ölelgeti.)*

MISKE: *(mámorban)*

Te... te!

(Ijedten kinyitja a szemét.)

Kegyedke... Nagysám!

Hol van?

(Öklével veri a mellét.)

Ezt is elszalasztám,

Miske, te átkozott!

(A lábánál ugrándozik valami.)

Ja, jól van!

Nem ment el,

Csak békává változott.

(El akarja kapni, miközben a béka kuruttyolva ugrándozik.)

11. Kép

(Remete és Lakmusz nagy vargabötyükkel róják az erdőt.)

REMETE: Elnémítlak, az könnyebben megyen.

LAKMUSZ: De az árgyélsusa ne legyen.

Mire jó ez meg,

'Sze most is, ha van,

Nem hallják szavam.

Legalább is úgy tesznek.

REMETE: Na és ha te volnál süket?

LAKMUSZ: Akkor is hallanám üket.

Hasamba másznak.

De ha te varázsló,

Vagy mi a frász vagy,

Mit kertelsz itten.

REMETE: *(morog)* Azt hittem...

Azt hittem, azt hittem...!

Ebben a korban ezzel

Már csak úgy van az ember,

Mint a szerelemmel,

Nem segít a kegy se,

Egyszer egy az... egy se.

LAKMUSZ: Ha eltünteted bár ez egyik lábom,

A másikat majd én zsebre vágom.

REMETE: Állj oda a fához!... *(felemeli a kezét)*

Hókusz pókus, hosszú farkú mókusz,

Szívek, tüdők, gyetrák és bélek...

LAKMUSZ: Jesszaszom... Én félek! *(bebújik a fa mögé)*

REMETE: Akarom, hogy... *(gyámoltalanul)*

Szeretném...

(Fényjáték helyett pislogás, dübörgés helyett gyanús fortyanás.)

REMETE: *(mint aki jól végezte a dolgát)*

A csoda előállott!...

Gyere már elő,

Te égi meszelő!

LAKMUSZ: *(előjön, s eltűnt fejének a helyét tapogatja)*

Jól nézek ki...

Hát még ha látnék!

REMETE: Eztán minden tetedre,

Leszen mentség.

LAKMUSZ: Micsoda?

REMETE: Fejetlenség.

(Elmennek.)

RÓKUSZNÉ: *(Purucz né ruhájában be)*

Sikerült!...

Felvettem az özvegy alakját.

(Leveti az álarcot.)

Ha felfedem magam,

Nyelvük elharapják.

(Fellebbenti a szoknyát, alatta a boszorka rongyai.)

Az úton

Még tökéletesedem cseppet,

Az össz Purucz nék közt

Én leszek a legszebb,

Kicsit összébb megyek,

Jobban kikerekszek.

(Öklét rázza.)

Csak csípjen meg egyszer,

Többé sose vesz el!

Hókusz... pókusz...

Ha neked ez kell,

Siménfalvi Rókusz.

(Elmegy.)

MISKE: *(besétál, a tenyerén tartott békához könyörög)*

Ne térdeljek előtted,

Nem vagy oltár,

Na, kérlek... Változz vissza,

Úgy szebb is voltál.

Hallod?... Nyissz a

nyakad!

Jó lesz, ha sürgőst

A bosszúmban kezdesz hinni.

Engem a gólya hozott,
Téged az fog vinni.
Kelep!
Hú, de odanyekkenetek,
Ha kéreted magad.
(Átmenet nélkül.)
No, édesem, csillag, nádszál,
Sóhajom rád száll,
S visszarágyog onnan
Tündérországnak minden kegyelmi.
'Sze szeretlek,
Csakhogy . . .
Ilyennek nem tudlak lenyelni. (el)

12. Kép

(Linkáék udvara.)

ÁMBRIS: (az ablakhoz lopakodik, kopog)

LINKA: (feje az ablakban)

Itt se vagyok,
Senki ne keressen.

ÁMBRIS: Jer egy szóra . . . (megfogja a kezét)

LINKA: Eresszen!

ÁMBRIS: (hátranéz)

LINKA: Mit néz?

ÁMBRIS: Hát, hogy kinek mondod.

LINKA: Magának . . . Neked.

ÁMBRIS: Így már jobb.

LINKA: Akkor eleresztheted.

ÁMBRIS: Kigyössz?

LINKA: (fejét rázza)

Meg . . . nem is szabad.

ÁMBRIS: Nem is, és még mi nem?

LINKA: Nem múlt el a mérgelem.

ÁMBRIS: Ellenem hadakszol?

Rám haragszol?

LINKA: Terád és magamra,
Mert bennünk reméltem.

ÁMBRIS: Dőljön a kamra nyakamra,
Ha értem.

LINKA: Gyámoltalan vagy,
Szívem is kiég,
Sose lehetek a tiéd.

ÁMBRIS: Hát mit tegyek?

LINKA: Egek! Még tőlem kérdi!
Ez férfi?

ÁMBRIS: Hát mi a frász vagyok?

LINKA: Akkor papot
És násznagyot!

ÁMBRIS: *(sóhajt)*
Hiszen, ha tőlem függ ez.

LINKA: Nem is próbáltad,
Máris csüggedsz.

ÁMBRIS: Értsd meg: az anyád!
Nem akarja.

LINKA: *(robban)*
Meg a dédek, ükők,
A burkus király,
Tizenkét púpos,
Negyven tücsök,
A szomszéd Vencel,
Bori néném, aki épp most ment el,
A bíró, jegyző, püspök,
Egy egész kordé füstös,
Fél zsák fekete bolha,
Ez mind beleszól, ha...
(Elakasztják a könnyek.)

ÁMBRIS: Igazságtalan vagy, tudod.

LINKA: *(dobbant)*
Tudom, s az is maradok.

ÁMBRIS: Majd visszagyöväk,
Ha elmúlt haragod.

LINKA: Nem akarlak látni többet!

ÁMBRIS: Hát jó... Ne legyenek útba...
(Komoran.)
Ugrok a kútba...

LINKA: *(durcásan)*
Jól van...
Tán azt várod:
Megmutassam, hol van.

ÁMBRIS: Nem kell...
(Indul. Megáll.)
Isten veled hűtlen,
Érted égtem tűzben,
Eztán már hiába hisz be,
Érted megyek vízbe.
(Odamegy a kúthoz, fohászkodik.)
Isten, ezt bűnömül ne vegyed,

Lemegyek.
Ahol a láng veresebb,
Ott lesz kínom kevesebb.
(Beleugrik.)

LINKA: *(felsikolt, elájul)*
(Halk muzsika.)

KÓRUS: *(lágyan)*

Meg kell a búzának érni,
Mert mindennap jó szél éri,
Meg kell szívemnek hasadni,
Mert mindennap új bú-éri.
Le van a búza aratva,
Keresztbe is van már rakva,
Ahány szem van egy keresztbe,
Annyiszor jussak eszedbe.

LINKA: *(megtörtén a kúthoz imbolyog, ráhajol)*

REMETE: *(a másik oldalon Lakmusszal)*
Hallottad?

LAKMUSZ: Ahán... Valami lottyant.

REMETE: *(legyökeredzik, mikor a kútba hajoló lányt látja)*
És látod, amit én?

LAKMUSZ: Nem. Mit kéne látnom.

REMETE: Ami engem
Rögvest összeroggyant.
Támassz meg, kis cselédem.

LAKMUSZ: *(megfogja a vállát, de ahogy a csinos alsó-
szoknyáját megpillantja, szeméhez kap és dör-
gölni kezd)*

REMETE: *(elvágódik)*

LINKA: *(a nyekkenésre felsikít, visszafordul)*

REMETE: *(dühösen tápázkodik)*
Kár volt visszacsinálni a fejed.

LINKA: *(hozzájuk fut)*
Segítsenek!

REMETE: *(kihúzza magát)*
Márminthogy miben?

LINKA: Ámbris a kútba ugrott!

REMETE: Váljék egészségire!

LAKMUSZ: Szaladok!... Hozok egy kötelet.

REMETE: *(sántikál)*
Nagyon helyes... Akaszd föl magad.

LAKMUSZ: *(megrovón)*
Kihúzni!

REMETE: Ja?... Azt is lehet.

LAKMUSZ: *(elszalad)*

REMETE: Tán szomjas volt nagyon,
Azért nyuv... ugrotta magát agyon.

LINKA: Bánatában... Azt hitte elhagyom.

REMETE: Te meg pont a nyakába
Akartál ugrani, mi?

LINKA: Gyámoltalan volt,
Hagyta, hogy elszakítsanak tőle.

REMETE: Hát most lement a feredőbe
Ázni.

LINKA: Az istenre kérem,
Segítsen kimászni!

REMETE: Szív szerint amondó volnék,
Húzd te ki, ha már így bemártád.

LAKMUSZ: *(be)*
Nem tanátam, csak spárgát.
A kötélen gatya szárad.

REMETE: *(dobbant)*
Akarsz pofont egy szép párat?

LAKMUSZ: Hozom no...
De amit ígért, betartja! *(e/)*

REMETE: *(Linkához)*
Hajtja a...

LINKA: Tudom.

REMETE: Nicsak! Homlokára van írva?

LINKA: Nem. Lejjebb... A szilva.

REMETE: Hát 'sz ami
azt illeti, lehet,
De mindenekefelett,
Kámfort szeretne játszani.

LAKMUSZ: *(be)*
Hozom a kötelet.

REMETE: Ereszd le,
S ragadd a végét.
(A kútba eregetik a kötelet.)

MISKE: *(be)*
Mit csinál kend, bátya?

REMETE: *(dühös)*
Mit, hát látod:
Halászok.

MISKE: S harap?

REMETE: Persze hogy harapok,
Ha nem fogod bé a szádod.

LAKMUSZ: Lám csak,
Pedzi már!

REMETE: Rántsad!

(Húzzák. A kút kávéjában ördög bújik elő. Sikoly. Eleresztik a kötelet. Az ördög visszapottyyan.)

REMETE: *(Lakmuszhoz)*

Mért eresztéd el,
Szamár!

LAKMUSZ: Tán ke fogta?

REMETE: Most mehetel érte a habokba.

LAKMUSZ: Ahol jó út van, még szaladok is.

ÖRDÖG: *(dühösen kibukkan)*

Viccelünk... viccelünk?!

REMETE: Elnézést... ez a mafla.

ÖRDÖG: Szegény ördög a nyelvét elharapja.

LAKMUSZ: Nem vártuk eztet,

Úgy megijesztett.

LINKA: Egy legényt szerettünk vón

Kivonni.

ÖRDÖG: *(bosszús)*

Rohadt egy lik!
Nyakamba potyog
Mindenféle holmi.

REMETE: Ha nem az üstben rotyog,
Adsza nekünk a legényt vissza,
Mielőtt a kutat mind kiíssa.

ÖRDÖG: Adjam?... S mit kapok cserébe?
Hogy a kupámat veré be?

REMETE: *(Linkára mutat)*

Csókot e zsenge violától.

LINKA: Megcsókoljam őtet?!

REMETE: Na jó,

Senki sem erőltet,
De nekem ne sírj aztán,
Hogy: „A rózsám azt bezzeg elszalasztám.”

LINKA: Hát... nem bánom...

REMETE: Bátor vagy, lányom!

LINKA: A szerelem ad erőt.

Lehet?

ÖRDÖG: *(szélesen vigyorog, majd észbe kap)*

Várj!
Megkapaszkodom előbb.
(Mégfogja a kötél végét.)

LINKA: *(megcsókolja)*

ÖRDÖG: *(megdicsőült potáival csúszik le lassan a mélybe)*

LAKMUSZ: *(súgva a Remetének)*

Ördög akarok lenni...

MISKE: Én is . . . Akármilyen vén is.

REMETE: Nocsak . . . egy csókért
Mindenki ördögnek akar itt menni.
Csitt!

KÓRUS: Gyere, babám, nyújtsál kezet,
Eztán jó szeretőd leszek,
Nem ölel mást két karom,
S ha ölel is, rád gondolok, angyalom,
Rád gondolok, szívem dobban,
Hogy szeresselek még jobban,
Hogy biz én,
Kis galambom, görlicém.
(*Felbukkan az ördög nyakában Ámbrissal.*)

REMETE: (*boldogan*)
Isten hozott!

ÁMBRIS: (*köhint az ördög felé*)
Nem mondanám.

MISKE: Hát ugye . . .
Nem az a szent életű.

ÖRDÖG: (*türelmetlenül*)
Tán lekászálódnál,
Vagy mi a tetű!?

ÁMBRIS: Mán zokon ne vegyed,
De tudni szeretném:
Hogy kaptam ilyen kegyet,
Hogy vitt az ördög?

REMETE: Azt most nem firtatnám, hékám.

ÁMBRIS: Ha nem mondja,
Azonnal visszamék ám!

ÖRDÖG: Ez a szép lány
Adott egy csókot.

ÁMBRIS: (*búsan*)
Itt már kedden van
Áldozócsütörtök.
(*Halkan.*)
Visszamennék . . .

ÖRDÖG: Tudtam, hogy e' lesz,
De nekem se kellesz.
(*Lebólintja a válláról és el.*)

ÁMBRIS: (*feltápáskodik, de nem néz Linkára*)

REMETE: (*meglöki*)
Öleld meg, számár,
Ha már

Ekkora áldozatot hozott,
 Hogy az ördögöt is megcsókolta
 Miattad.

ÁMBRIS: *(még mindig duzzogva)*
 Meg mán az utamat is kiadtad ...

LINKA: Megbántam ...

ÁMBRIS: Igaz szívedből?

LINKA: *(szívére mutat)*
 Ebből!

ÁMBRIS: *(ellágyulva)*
 Szeretsz-e még, cseppem?

LINKA: *(lesüti a szemét, mikor megszólalna, harsány "kurutty!")*

ÁMBRIS: Micsoda?!

MISKE: *(mutatja a békát)*
 Ez szólalt meg a zsebben.

LINKA: *(pirulva)*
 S te engem, szentem?

ÁMBRIS: *(nyitja a száját)*

BÉKA: Kurutty!

LINKA: Micsoda?!

MISKE: A bé ...

ÁMBRIS: *(dobbant)*
 Elhallgattok menten!
(Linkához.)
 Hadd öllek végre,
 Hadd csókolom orcád.

PURUCZNÉ: *(be)*

MISKE: *(megköszörüli a torkát)*

ÁMBRIS: Düljön rád az ország,
 Nem tudsz csendben lenni?!

MISKE: *(zavartan)*
 Hát ... izé ... csak ennyi ... *(fejével Purucz né felé int)*
(A fiatalok ijedten rebbenek szét.)

PURUCZNÉ: *(mosolyog)*
 Rajta,
 Szeressétek egymást, gyerekek!

ÁMBRIS: Azt hittem, úgy teremtetéz,
 Hogy bereked.

PURUCZNÉ: Még hogy én
 A boldogságnak álljam útját?
(Ábrándosan.)
 Tudják,

Azt szeretem legjobban,
Mikor két szív egymásra lel.

MISKE: Ha én ezt értem,
Akasszanak fel.

PURUCZNÉ: *(félrevonja, meglebbenti a szoknyáját, alatta a boszorkány rongyai. Súgva:)*
Már érted?

MISKE: Ja? . . . Kend az, mámi?

PURUCZNÉ: Nos mit szólsz,
Hogy tudok Purucznévá válni?

MISKE: Jobb ha meglép!

PURUCZNÉ: Tessék?

MISKE: Jön a valódi.

PURUCZNÉ: *(kisurrán, s kissé odébb belép)*
(A fiatalok elmélyülten csókolódnak.)

PURUCZNÉ: *(dobbant)*
Linka!

REMETE: Hallja, ez meg miféle módi?
Az elébb biztatja itten.

PURUCZNÉ: *(felhördül)*
Még hogy én, csókra?!

REMETE: De biz' isten!
Kössenek bogra,
Ha nem a saját fülem . . .

PURUCZNÉ: . . . botja viháncol.

LINKA: De igazán . . .
Most meg rám szól.

PURUCZNÉ: Úgy?
Én csak annyit mondok, hogy . . .
(Nagy levegőt vesz.)

BÉKA: *(Miske tenyerén)*
Kurutty!

PURUCZNÉ: *(döbbenet hátranéz)*
Te fattyú! . . . Hogy merted?
(Utána ered, kifutnak.)

PURUCZNÉ: *(a másik oldalon bedugja a fejét)*
A lány orcája rózsalugas.
Míveljük ezt a kertet. *(el)*
(A fiatalok átölelik egymást.)

PURUCZNÉ: *(visszajön jobbról)*
Linka, Ámbris, paráznák!

REMETE: Úgy remeg, mintha ráznák,
De igazán kedves,
Döntse el végre,
Mit szeretne s . . .

PURUCZNÉ: ... s mindjárt,
S joggal,
S méghozzá poffal! *(emeli a kezét)*

REMETE: Ez tetszik, ahogy a szikrát hányja,
Szebb, mint a lánya!

PURUCZNÉ: Na, nehogy kacajra fakasszon.

REMETE: *(tűzben)*
Te édes! ... Karomba, asszony!
(Át akarja kapni.)

PURUCZNÉ: *(ijedten)*
Ez örült! ... Segítség! ... *(fut)*

REMETE: *(utána veti magát)*
Segítsenek? ... E z e k ?
Asszem, egyedül is elég leszek! *(ki)*

PURUCZNÉ: *(balról)*
Férjecském, Rókusz,
Várj meg, szerelmesem!
(Csókot int a fiataloknak. El.)

PURUCZNÉ: *(balról vissza)*
Mindjárt összeesem!
(Öklét rázza a fiatalok felé. El.)

REMETE: *(be, balról)*
Enyém lesz,
Ha a fene fenét esz. *(el)*

FIATALOK: *(kórusban)*
Hajrá, nagyapó!

REMETE: *(kis idő múlva visszafelé szalad, mögötte Purucz né)*

PURUCZNÉ: Állj meg, drágaságom,
Kincsem, pirinkóm!
(Kiszaladnak.)

LAKMUSZ: Ezt játssza el nekem valaki tilinkón,
Hogy meg tudjam érteni.
Véletlen? ... Vaksors? ...

MISKE: *(beóvakodik)*
Szegény kis dilinkóm,
Pedig egyszerű, mint a babszós.
Az egyik Purucz né boszorka.

ÁMBRIS: *(félre)*
Szerintem a másik is.

LAKMUSZ: Áhá ... Nem értem ...
Egy bőrben két néंबर lakozik?

MISKE: Ellenkezőleg ...

LAKMUSZ: Ja úgy ... sem értem.

MISKE: Két bőr — egy ábra.

LAKMUSZ: Nézzél csak hátra.
Amelyik jön, — melyik?

MISKE: A fene se tudja jobban.

PURUCZNÉ: *(betámolyog)*

MISKE ÉS LAKMUSZ: *(megemelik a szoknyáját)*

PURUCZNÉ: *(kezükre csap)*
Héj!
Mit jelentsen ez?

LAKMUSZ: *(zavarában)*
Hogy van ... hogy van? ...

PURUCZNÉ: Itt megőrült ma
Mindenki sorra.
Vén bakkecske üldöz,
Nagyokat ugorva.
(Linkáék felé.)
Ezek meg előtted
Egymás nyakába nőttek
És ... e g e k!
A bojtár brekeg!

MISKE: Pardon ... Kuruttyol.
S nem ő, de egy tündérnő,
Valódi ... *(Mutatja a békát.)*

PURUCZNÉ: Tündér? ... Ez a béka?

MISKE: Néha ...
Most átváltozott.

PURUCZNÉ: Ne mondd! ... S mitől?

MISKE: Tőlem. Megcsókoltam.
Essem össze holtan,
Ha hazudok!
(Picit megtántorodik.)
Nana!
(A békához gyengéden.)
Hogy a varázslat kitől,
Ugye azt várod,
S ismét tündökölni tudj?

BÉKA: Kurutty!

MISKE: Na ugye ... itt a válasz.

LAKMUSZ: Hát ölég száraz ...

MISKE: De annak, aki érti elég e.

PURUCZNÉ: Na most már eredj a fenébe!
(Linkához.)
Ti is tűnjetek
Szemem elől futva.

ÁMBRIS: *(megembereli magát)*
 Nénémasszony,
 Annyit mondok inkább,
 Adja nekem Linkát,
 Oltár elé megyünk.

PURUCZNÉ: Oda hát, meg a kútba,
 fejes.

ÁMBRIS: *(indul)*
 Helyes ...

ÖRDÖG: *(kibújik fürgén és ujjával fenyegeti)*

ÁMBRIS: *(megtorpan)*
 Hát sehogy se adja?
 S mi okból?

PURUCZNÉ: Van jobb.
(Lakmuszhoz.)
 Jere fiam, Tamás,
 Mondd: akarod-e a lányt?

LAKMUSZ: *(határozatlanul)*
 Ha választhatok ...

PURUCZNÉ: Hogyne, itt ez az egy,
 Válaszd, amelyiket akarod.

LAKMUSZ: Inkább a magányt ...
(Ábrándosan.)
 Zöld erdő pázsit,
 Lepkéket kergetek ...

PURUCZNÉ: De jön ám a villám
 S fergeg,
 A kis ürge ázik,
 S akkor hol a lyuk,
 Amibe mászik?

LAKMUSZ: *(öklébe hajtja fejét, erősen gondolkodik)*

REMETE: *(besettenkedik, Puruczné vállára teszi a kezét)*
 Huhú!

RÓKUSZNÉ: *(mögötte jön, — ugyanúgy)*
 Huhú!

REMETE: Ez a vég!

RÓKUSZNÉ: Fenét!
 Ez még csak a kezdet.

PURUCZNÉ: *(majdnem fenyegetően)*
 Nos, egymáséi lesztek?!

LAKMUSZ: *(Remetéhez)*
 Nem tudna eltüntetni most se?

REMETE: Én egy libafost se!

Hiszen ha menne,
Én volnék az első,
Aki itt se lenne.

LAKMUSZ: Akkor hát

Megadom magam...
(Rókusznéhoz meglepődve.)
De mért sír, nagysád?

RÓKUSZINÉ: (színpog)

Szegény szerelmeseket szánom.

LAKMUSZ: (sóhaj)

Isten veled, szabadság!

PURUCZNÉ: (ünnepélyesen)

Lépj közelebb, lányom.

LINKA: (dacosan)

Én egy tapodtat!

LAKMUSZ: (Purucznéhoz félszegen)

S ha egyedül mék,
Mit mondok a papoknak?

PURUCZNÉ: (türelmetlenül)

Ejh, hát csak fújja magát.
(Lakmuszhoz.)
Légy ügyesebb,
Csókold meg azt a békát.

LAKMUSZ: (odalép Miskéhez és a tenyerén tartott békához hajol)

PURUCZNÉ: (megdöbbenve)

Hé, hát, — emezt... (Linkára mutat)

MISKE: Késő...

(Dörgés, villámlás közepette a béka visszaváltozik tündérré.)

TÜNDÉR: (kéjesen nyújtózik)

Csak ha megérhettem ezt,
Hogy ismét tündér lettem,
A békabőrt levedlettem,
Mert egy szűz ifjú csókol.

PURUCZNÉ: (dühösen)

Éppen jókor,
Mikor a lányom kezét kéri.

LAKMUSZ: (a tündért nézegeti)

Alszom még egyet, Kati néni.

PURUCZNÉ: Micsoda?!

TÜNDÉR: Hallotta... ráér...
(Lakmuszhoz.)
 Item,
 Hálából a csodáért
 Három kívánságotat teljesítem.

REMETE: *(oldalba löki a boszorkát)*
 Igaz-e, Boris,
 Én csak egyet kérnék,
 De azt háromszor is.

RÓKUSZNÉ: *(gúnyosan)*
 Kicsit nyekereg már muzsikája,
 Az kéne, mi? — tündér husikája?

PURUCZNÉ: *(fenyegetően)*
 Vigyázz, legény,
 Nehogy olyat merj kívánni,
 Amiben benn se vagyunk,
 Linka meg én.

LAKMUSZ: Hát akkor...

PURUCZNÉ: *(keresztbe fonja karját, merőn nézi)*

LAKMUSZ: *(lemondón)*
 Jó éjszakát kívánok.
(Sötét lesz. Zűrzavar, sikolyok.)

LAKMUSZ: Jaj! Segítség... Világot!
*(Világos lesz... A sötétség okozta kavarodás
 akkora volt, hogy Ámbris a tündért ölelgeti,
 Miske Puruczsnét, Lakmusz Rókusznét, a Re-
 mete Linkát.)*

TÜNDÉR: *(lesimítja haját)*
 Ez már kettő...

LAKMUSZ: A fejem akkora, mint egy teknő...
 Megálljunk... Mit is harmadiknak?

TÜNDÉR: *(türelmetlenül)*
 Megy az idő... tiktak...
 Igyekezz!

LAKMUSZ: *(homlokára csap, vidáman)*
 Harmadiknak azt kívánom:
 Legyen még három!
(Nem fér a bőrébe az örömtől.)
 S akkor háromszor még három,
 És még kilencszer... huszonhétyszer...

PURUCZNÉ: *(elégedetten)*
 Olyan mint az anyja, apja,
 A kívánságot élire rakja,
 Nem ismeri az eleget,
 Összehirácsol földet, eget.

TÜNDÉR: Álljon meg a menet!
Érd fel ésszel,
Aki kívánságot kíván,
Az kívánságban vész el.

LAKMUSZ: *(nem is hallja)*
Kilencvenegy ...

PURUCZNÉ: Tamás, édes kis vejecském!

MISKE: Nem lesz meg eztán
Puliszkán tejecskén,
Úgy néz már e ki,
Mint akinek mindegy,
Hogy fálnak megy,
Vagy a fal megy neki.

LAKMUSZ: Kettőhetvenhárom ... nyolctizenkilenc ...

PURUCZNÉ: Meg se pihensz
Közben?

REMETE: Ez nem,
Míg lenn nem lesz
A löszben.

TÜNDÉR: Jeles nap ez,
Hát rátok zúdítom
Boldogság-özönöm!

REMETE: *(kivonja karját a boszorkáéból)*
Ó, nem, köszönöm ...
Futok, mint a nyúl,
Csak megleszek valahogy
Boldogtalanul ...
(Menekül cikcakkban.)

RÓKUSZNÉ: *(utánaered)*

TÜNDÉR: Hát igen ... nem titok,
Amit én eligazítok!
(Purucznéhoz.)
Ki van még hátra?

PURUCZNÉ: *(a csókolódzó fiatalokra mutat)*
Én már az vagyok, látja!
(Dühösen el.)

LINKA: *(kibontakozik az ölelésből. Pofon üti Ámbrist.)*

ÁMBRIS: Ez mér volt? ... Mi állt beléd?

LINKA: *(bőg)*
Mert neked egy tündér nem elég!

ÁMBRIS: *(dadog)*
A sötétben ... minden ... kerek ...

LINKA: Ne is lássalak! ... Eredj!
(Sírva elfut.)

ÁMBRIS: *(felhördül)*
 Kútnak is mék!
 LINKA: S hoz az ördög ismét! *(el)*
 ÁMBRIS: Várj, aranyom... *(utánaszalad)*
 TÜNDÉR: *(ellágyulva)*
 Hát nem édes?
 MISKE: *(gúnyosan)*
 S boldog,
 Mint kit a tehén fara nyom.
 LAKMUSZ: *(álomkórosan át a színen)*
 Kétezerszázhat...
 Hatvanezer... millióötven... *(el)*
 MISKE: Még egy számár a ködben.
 TÜNDÉR: Rajtad hogy segítek?
 Várj!... Kitalálom...
 MISKE: Igazán megtenné?
 TÜNDÉR: *(hozzásimul)*
 Semmi sem gátol.
 MISKE: Hát akkor azt kérem magától,
 TÜNDÉR: *(behunyja a szemét)*
 MISKE: Kapjam vissza a Ráróm.
 TÜNDÉR: *(fintorral)*
 Csak egy lovat?
 MISKE: Nem egyet... a R á r ó t !
 TÜNDÉR: S a tündér mit kap,
 Ha teljesíti,
 Amit a kívánságtevő rárótt?
 MISKE: Mit adhat egy szegény,
 Csikóslegény?
 TÜNDÉR: Add nekem a szíved.
 MISKE: Legyen hát a tied,
 Úgysem kell senkinek.
(Fényjáték, varázslat, tündértánc.)
 KÓRUS: Tündért szeretni,
 Át nem álmodott álom,
 Cserép-szív, a gyémántot,
 Szentjánosbogár, a csillagot,
 Elmentet az, akit itthagyt,
 Bársonypuha bánatban feredni,
 S szeretni azt, hogy fájjon.

 Tündért szeretni,
 Éji fények, nappali setét,
 Halkan befelé suttogott beszéd,
 Égszakadás sóhaj, dermedt táj,

Puha pihe hóval,
És jó, hogy van,
És jó, hogy fáj.

Tündért szeretni,
Legédesebb húrok muzsikája,
Hallgatja egy boldog,
Boldogtalanná válva.

(Csend lesz, aztán lassú derengés.)

MISKE: *(a csárda udvarán mellére bukott fejjel szundít.
Ráró a rúdhoz pányvázva toporog, harsan a haj-
nali kakaskukorékolás)*

CSÁRDÁS: *(az ajtóban szemléli összefont karral)*

MISKE: *(nyújtózik)*

Hát meggyüttél reggel? ...

(Szemrehányón.)

S csak azért, hogy legszebb

Álmom vedd el ...

Mielőtt talpra állnék,

Megtapogatom: fáj még?

(Felszisszen, aztán átszellemülten.)

Tündért szerettem,

Valódit!

CSÁRDÁS: Már megint lódit!

(Bevágja az ajtót.)

MISKE: *(meglátja Rárót, felsikít)*

Kis lovacsám!

Megvagy hát,

Ráróm, szentem!

RÁRÓ: *(sértődötten)*

Én el se mentem.

MISKE: *(megdermed)*

Álom és valóság,

Valóság és álom,

Az idő megáll,

Az eszem elrohan,

Mindjárt leszakad az ég is,

Emberek! ... Beszél a lovam!

(Dörömböl a csárdán.)

A lovam beszél!

CSÁRDÁS: *(dühösen kijön)*

Azt hittem: ő dörömböl,
Veri a kaput.
Mondd, elment az eszed az örömtől?

MISKE: Megszólt emberi hangon.

Akarja hallani?
(Majdnem sírva.)
Beszél a Ráró!...

CSÁRDÁS: Beszél? ... Az is valami!

Énekeljen, ha tud.

RÁRÓ: *(megköszörüli a torkát, énekel)*

A tokodi csárdás borában,
Több víz van, mint korábban...

CSÁRDÁS: *(felkap egy gamós botot)*

Micsoda?!
Ösmételd csak mihamar!

MISKE: *(Ráró füléhez hajol)*

RÁRÓ: *(szélesen vigyorgó potáival)*

Nyihaha! ...
(Aztán a legyökeredett Csárdást otthagya, lassan elballagnak Miskével.)

(Függöny)

V É G E

KÉZFOGÁSOK

VLADIMIR STEVANOV

LEGENDÁK

APÁM ÁRNYÁNAK

Jöjjetek, hogy lássátok bebalzsamozott hadvezéreiteket.

Hogy homlokotokat a koporsókra hajtsátok. Hogy a mindentudók suttogására figyeljete.

Hogy testetekkel megérintsétek halott szenvedéseiket. Hogy begyógyítsátok sebeiket. Hogy pihenjete.

Hogy lemossátok kezükről térfikönnyeitekkel a gonosz és a jószágos tetteket. A búcsú pillanatában.

Az elhatározás némaságában.

Jöjjetek, hogy lássátok bebalzsamozott hadvezéreiteket.

HARCOK, FEGYVEREK, FOHÁSZOK

I.

Fehér lovaink vannak. Nyergeletlenek. És csak a harcokban lovagolunk rajtuk.

Fehér lovaink vannak. Nyergeletlenek. És csak a harcokban lovagolunk rajtuk.

Fehér lovaink vannak. És fekete köpenyeink.

II.

Fegyvereink csak a lovak bemocskolt szügyében nyugszanak.

*Ezért dobjuk őket, ha senki sem látja,
a kutak legmélyére.*

III.

*A semmi felé irányítva.
A várakozásban elhalva.
A lándzsa. És mi magunk.*

*A halálban találkozva, átkozódva,
félelemtől fojtogatva.*

IV.

*Vörös iszapba mártjuk a kezünk.
Ünnepelünk.*

*A sírból is kiássuk magunk.
Nem lankadunk.*

Nem akarunk.

V.

A rideg horizonton teljesen fölöslegesen állunk.

Lomhán bolyongó, elérhetetlen árnyakat imádunk.

Jó híreket halott hírnököktől várunk.

UTAK

I.

*Területeket járunk nappal,
régí erővel, új gonoszsággal.*

*Ízekre bontjuk a pusztaságokat.
Tüzeket gyújtunk nappal,
hogy éjszaka lobogjanak.
Hogy megtisztítsuk a szembogarakat.*

II.

*Gyökeret engedünk a tájban.
Elragadott elhivatottsággal.
homokba taposó lábbal.*

*Fölhasítjuk a tenyerünk
és bőjti menetünkön
gennybe merülünk.*

III.

*Utainkat széthulló hamuba
rajzoljuk talpunkkal.*

*Léptünk szelíd hódítók
ritmusát veri.*

*Járhatatlan ösvényekre visz utunk.
Haladunk.*

EMLÉKEZÉSEK, ELLENKEZÉSEK

I.

*A távoli akácok illatai felélednek
és ártatlanul, visszavonhatatlanul ingerelnek.*

*Tompa topogás.
Válaszként.*

Mind távolibbak az akácok.

II.

*A borokat kerüljük, mert homlokunk mögé
elhagyott, tápláló humuszt
töltenek.*

*A borokat kerüljük, mert szemünkbe
elhagyott szőlőskerteket
ültetnek.*

Inkább szomjazzunk.

III.

*Míg ártatlanok számára fölöslegesen
sírokat ásunk,*

*míg jel helyett ajkunkkal a földbe
nyomot vájunk,*

*meglepődve rég keresett
tűzhelyre találunk.*

IV.

*Mint a régmúlt időkben,
ősi máglyákat sejtünk.*

*Mint a régmúlt időkben.
Ellenkezés ellenvetés helyett.*

V.

*Néha minden nyugodt. Agyunkban
elfelejtett várfalak
húzódnak.
Fölöttünk ijesztő rémek
suhannak.*

Uralkodnak.

HŰSÍTŐ BALZSAM

I.

*A távolodó sötétségtől is csöndesebben
rettegünk.*

*Félénken ejtjük ki egy közelgő fény
nevét.*

II.

*Fény gyúl a szembogárban.
Említés helyett.*

*Lomha változások az égbolton.
Az emlékezet mellett.*

*Megdermedt idő.
Ikon helyett.*

III.

*Hatásos a hűsítő balzsam, amelyet
mellkasunk rejtekében hordozunk.*

*Váratlanul
új halállal halunk.*

*Ősrégi a hűsítő balzsam.
Csak a fájdalomnál fiatalabb.*

IV.

*Bokáig a hamuban,
siratóéneket zümmögünk.*

*Sebeket gyógyítunk, semmit sem
átkozunk, megbékéltünk.*

Lassan, csaknem tétovázva, eltűnünk.

ASSZONYAINK

I.

*Asszonyaink
a viharokban
szomorúak voltak.*

Nem ismertük e varázslatokat.

*Manapság,
legfeljebb álmukban ha
tévelyegnek, ajkaik különös,
érthetetlen nevet emlegetnek.*

És ez minden.

II.

*Olyan vizekben fürödnek fáradtan,
amelyekre csodálatos módon
a mi képzeletünkben találtak.*

*Tekintetükkel építik fel
a lehetetlent, miközben elalvás előtt
a harcosok álmát készítik elő.*

III.

Az utódok uralkodnak bennük.

*Síkságok szőlőskertjei érik el
ajkukat. És mondják:*

Múlnak az idők.

IV.

*Az asszonyok áldásával fegyverez le
a föld középpontja.*

*Sóhajunkat belefojtjuk
a nehéz borokba.*

*Részeg álmunk telve
sok dőre átokkal.*

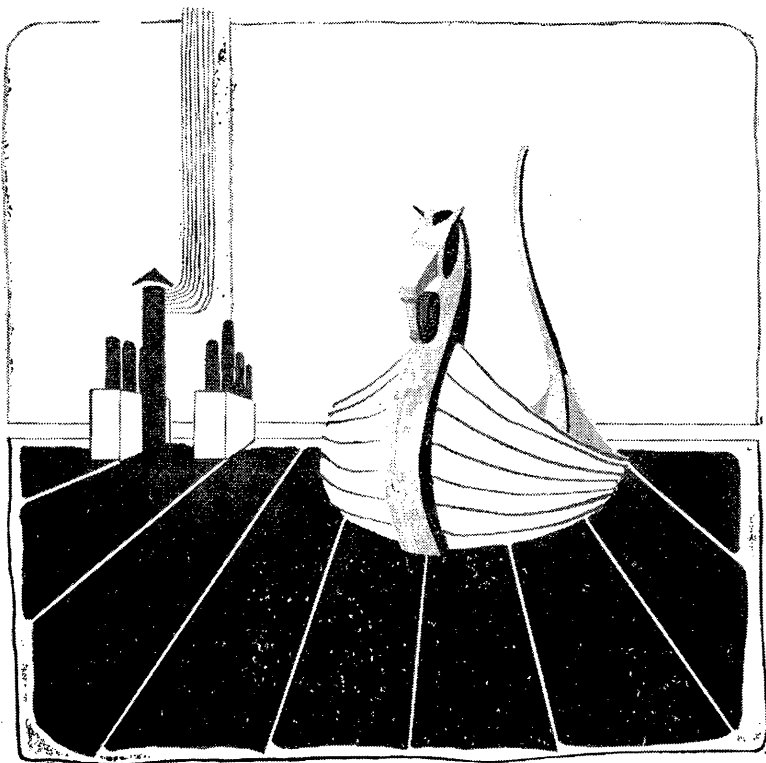
ELTÁVOZNAK A HARCOSOK

Így távoznak a harcosok.

*Szomorkás mosollyal hallgatják el
valakinek talán már
el is felejtett nevét,*

*és elindulnak az ismert úton
az ismeretlen felé.*

KENYERES KOVÁCS Márta fordítása

ÖRÖKSÉG

JUHÁSZ GÉZA

JOVAN POPOVIĆ, A FORRADALMÁR ÉS ÍRÓ

„Nem osztottam azt a nézetet, hogy más a politikai meggyőződés és más a költői alkotás” — írta röviddel halála előtt, mintegy számunkra is megjelölve életművének megközelítési módját, mely szerint költői életmű és forradalmár életpálya Jovan Popović esetében elválaszthatatlan egységet képez, és csakis így vizsgálható.

A mozgalomhoz költőként, két verseskötéssel maga mögött csatlakozott, mégpedig olyan időszakban, amikor a jugoszláv munkásmozgalom — a Komintern 1928. évi VI. kongresszusa szektásságtól átszőtt határozataihoz ragaszkodva — súlyos helyzetbe került. Jovan Popović minden haladó újság és folyóirat hasábjait, minden irodalmi rendezvény pódiumát felhasználva küzdött a haladó irodalom, a munkásmozgalom eszméit hirdető művészet tisztaságáért, a haladás és reakció frontvonalainak pontos kijelöléséért, illetőleg a kapitalista kizsákmányolás, a hatalom erőszakoskodása és a fasizmus előretörése ellen. Tette pedig ezt nyilvánosan és legálisan olyan időszakban, a reakciós királyi diktatúra dühöngése idején, amikor a párt a legteljesebb illegalitásba szorult. E heves viták, eszmei és elméleti-esztétikai harcok során fogalmazta meg a maga elveit, hozta létre a saját írói eszköztárát is.

Már ezt a törekvését fejezte ki a *Knjiga drugova* (Eltársak könyve) című almanach is, amely az ő szerkesztésében, jórészt a saját pénzen is készült Kikindán éppen az 1929-es diktatúra bevezetése idején. A könyvet, amely szocialista forradalmi verseket tartalmazott az ország különböző részén élő, különböző nemzetiségű költőktől, a hatóság még a nyomdában lefoglalta, szerzőit pedig, köztük Jovan Popovićot is, vád alá helyezte. Eléggé nem hangsúlyozható körülmény, hogy a munkásmozgalom apálya idején, amikor a reakció a terror védelme alatt a sovínizmust szította, ez az almanach a munkásosztály melletti határozott elkötelezettséget és az összjugoszláv gondolatot hirdette. Pontosan megérezte ezt a veszélyt a királyi bíróság is, amikor így fogalmazott a vádiratban: „Mozgalmat szerveztek kommunista eszméket hirdető könyvek kiadására, azzal a céllal . . . , hogy másokban is kialakítsák azt a meggyőződést, hogy erőszakkal és terrorral meg lehet változtatni az állam politikai és gazdasági rendszerét.”

Mint maga írja, a háborút megelőző években ugyan „politikai szűkségből” leginkább mint harcos közíró dolgozott, és „csak némileg mint elbeszélő”, azért 1932-ben közread egy kötetnyi elbeszélést (*Reda mora da bude* — Rendnek kell lenni), amelyben szülővárosa, Kikinda kispolgárságáról rajzol lesújtó, de realiztikus képet, felhasználva, kamatoztatva benne azokat az esztétikai elveket, amelyeket elméleti vitái folyamán tisztázott.

„Amit Jovan Popović az 1941. évi áprilisi összeomlás után tett — állapítja meg Dušan Popović, a JKSZ KB Elnöksége Végrehajtó Irodájának tagja — teljes összhangban volt addigi életével és munkásságával.” Még 1941 nyarán csatlakozott a Száva menti partizánalakulatokhoz, velük vonult be Užicébe, ahol Szerbia Népfelszabadító Főbizottsága, a Jugoszlávia területén megalakult első forradalmi kormány tagja, közoktatásügyi minisztere lett. Időközben, 1941 szeptemberében felvették a párt tagjainak sorába, amiről a következőket jegyezte fel: „Bolyongás és közeledés után megtalálva a pártot, megtaláltam önmagamat.” Talán még ennél is nagyobb megtiszteltetés érte a következő, 1942. évben. Tito főparancsnok aláírásával a következő értesítést kapta: „A népfelszabadító harc iránti őszinte odaadásod méltányolva, felszólítunk, hogy légy tagja a Jugoszláv népfelszabadító Tanács (AVNOJ)-nak és vegyél részt annak alakuló ülésén.” Itt jegyezzük meg, hogy részt vett e testület 1943. évi történelmi második ülészakán is.

A KB határozata értelmében 1943 nyarán szűkebb hazájába, Vajdaságba, a harcban álló Szerémségbe jön, hogy mint tapasztalt és kiváló forradalmár, edzett harcos, a forradalom költője és publicistája segítségére legyen az itteni mozgalomnak. Jovan Veselinov Žarko, Vajdaság háborús párttitkára szerint „Jovan Popović Szerémségbe jöve tele 1943-ban nagyon sokat jelentett sajtónk számára”, maga a költő pedig így vall erről: „Rég nem láttalak, de mindig magamban hordtalak, szülőföldem, Vajdaság.” Dušan Popović viszont azt emeli ki itt kifejtett munkásságával kapcsolatban, hogy írásaival „jelentősen hozzájárult az autonómia eszméjének érleléséhez, tökéletesítéséhez és széles körű népszerűsítéséhez. 1943-ban és 1944-ben írt cikkei nagy jelentőségűek pártunk nemzetiségi politikájának alkotó érvényesítése és Tito testvériségről, eqységről és egyenjogúságról szóló eszméinek konkretizálása szempontjából”.

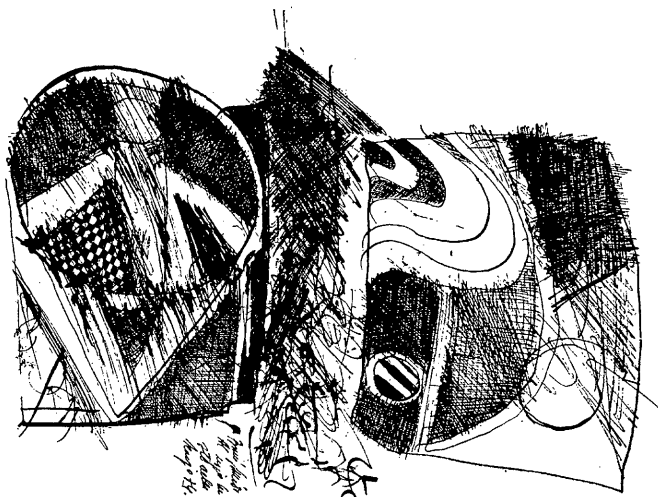
A felszabadulás után, bár egyre fogyatkozó erővel, de nem lankadó lelkesedéssel folytatja a forradalmi harcot. Csak rövid ideig maradt Újvidéken, máris Belgrádba szólítja a párt: megújítja és irányítja a Nemzeti Színház drámai tagozatát, a JKP KB agitációs propagandaosztályán dolgozik, szerkeszti a Borba — akkor a párt lapja — kulturális rovatát, első elnöke a Szerb frőgyesületnek, megindítja és haláláig szerkeszti a Književne novinét (Irodalmi Újság). Ezen a poszton találja a Tájékoztató Iroda hírhedt határozata, s épp az irodalmi lap hasábjain foglal állást teljes egyértelműséggel a titói koncepció mellett: „A kongresszuson — írja a párt 1948-ban megtartott V. kongresszusáról — a történelem szólalt meg.”

Érthető, hogy e sokoldalú és lázas közéleti tevékenység idején az író megint kissé háttérbe szorul, de nem hallgat el, főleg pedig nem pihen. Amint a felszabadulás után közreadott *Igaz legendák* című prózakötete is tanúsítja, a háború poklában, puskával a vállán is gyűjtötte s vázlatosan papírra is vetette élményeit, benyomásait, melyek oly bőséggel áradnak ebben a kötetben, hogy tán egy nemzedéknyi író számára is elegendő nyersanyagot szolgáltatnának ennek az ember feletti, valóban legendába illő hősi harcnak a meg-

örökítésére. Jovan Popovićnak nem adta meg a sors, hogy nyugodt, elmélyült munkában kiérlelje, igazi nagy műbe transzponálja élményeit. E dokumentum-novellák azonban így is méltó emlékművet állítanak harcunknak, s még egy szemléletes példáját mutatják költői életmű és politikai meggyőződés elválaszthatlan egységének.

Hozzánk, magyarokhoz és a magyar irodalomhoz sok szál fűzi Jovan Popovićot. Nemcsak az iskolából ismerte, hanem később is figyelemmel kísérte a magyar irodalom alakulását. 1930-ban cikket írt az újabb magyar irodalom mozgalmairól és alakjairól, melyben Ady, Babits, Kosztolányi és Karinthy nemzedéke mellett Kassákkal, Déryvel és Illyéssel is foglalkozott; 1941-ben szerbre fordította Petőfi *A XIX. század költői* c. versét, a felszabadulás után pedig tanulmányt írt *Petőfi, a világorradalom költője* címen.

Herceg János szavai szerint „nekünk, vajdasági magyar íróknak is barátunk volt”. „A felszabadulás után egyenként érdeklődött utánunk, biztató, bátorító szavakat küldött felénk, s háromesztendős kényszerű magányából, amikor betegsége nemcsak írni, de olvasni se hagyta, mindig megtalálta a módját, hogy tudomásunkra hozza: számon tart bennünket.” Ez a barátság a jugoszláviai magyar írók iránt szintén régebbi keletű. A szabadkai Napló már 1926-ban bemutatja a bátor bánáti író, majd verseit közli (saját átköltésében!), később pedig a Kalangya és a Hid közli elbeszéléseit. Joggal szögezte le tehát Dušan Popović, hogy Jovan Popović „alkotói tevékenysége szilárdan beleépült e titói korszak forradalmi harcába, életműve nemzeteink és nemzetiségeink elméleti és eszmei hagyatéka, amely tovább fog élni a szocialista öngazgatásért, a függetlenségért, az el nem kötelezettségért és világbékéért, az ember és a munka felszabadításáért vívott küzdelmünkben”.

LOÓSZ ISTVÁN ADY-KÖNYVE

Loósz István *Ady Endre lírája tükrében* című könyvecskéje Szabadkán jelent meg 1914-ben a szerző kiadásában. Nagy visszhangot nem keltett, hivatkozni nem szoktak rá. A közelmúltban váratlanul mégis éles polémia tárgya lett. (Kiss Ferenc: *Hagyomány és mérték*. Kortárs, 1972. 10. 1647—1651. — Bori Imre: *Még egyszer a mértékről és a hagyományról*. Híd, 1972. 12. 1531—1551.)

Az iránta tanúsított megbecsülő figyelmét Bori Imre első helyen azzal indokolta, hogy „Horváth János úttörő Ady-tanulmánya után veszi szemügyre a sokat vitatott költő életművét. Loósz könyve tehát a második olyan önálló publikáció, amely Adyval foglalkozik — sajnálatos módon azonban a magyar irodalomtörténetírás megfeledezett róla a később feltornyosuló Ady-irodalomba veszve”. (Híd, 1971. 1. 7—8.)

Mielőtt a könyv értékelésére térnénk, jeleznünk kell, hogy a „második”-ság érdeme — sajnos — nem ezé a könyvvé. Ebben megelőzte Loószot Szenes Béla, aki 1913-ban tette közzé *Az ifjú Ady Endre* című könyvét. (Dick Manó kiadása. Budapest.) Alcíme: *Egy Kossuth-verstől a Léda dalokig*. Szenes könyve nem terjed ki Ady költészetének egészére (terjedelme is kurtább, mindössze 31 oldal), tárgyköreit, ihletfajtaát nem vizsgálja úgy, mint Loósz. Az ő munkája lineáris jellegű pályakép, mint az alcím jelzi, annak is részleges. Egyébként azonban avatottságra valló munka, szemléletében pedig a Nyugattal tart szoros rokonságot. Nem árt itt megjegyeznünk, hogy Szenes Béla egy literátus család tagja, testvére, Andor írta például Kálmán Imre több híres operettjének librettóját, a lánya az a Szenes Hanna, akit mint partizánt 1944-ben végeztek ki a nyilasok, s akit Izrael nemzeti hősei között tart számon.

Szenes Béla Ady-könyve is az újat, a merészet alkotó Ady költői fel-növekedésének folyamatát mutatja meg. Azzal a szándékkal, hogy az Ady-divattól már ingerült költőt, akiben a megfáradás, az utánczóitól való csömör jeleit észleli, a modern költővé alakulás forradalmas éveire emlékeztesse. Nem véletlen, hogy könyvét Osvát Ernőnek ajánlja, aki kifogyhatatlan és fáradhatatlan volt új, fiatal költők fölfedezésében. A jelek szerint Szenes maga is ezek közé tartozott. Am avatottsága több, mint jólétesültség: láthatóan tanulmányozta a költő újságcikkeit és novelláit is. Jó érzékkel tapintja ki a népi-nemzeti szemlélet kliséitől való elfordulás mozzanatait. A modern Ady jelentőségének tudatában figyel az előremutató mozzanatokra. Tisztelete nem tla-kodó, érvényesíteni engedí a láttató, a jellemző hajlamot, s előadása is úgy lendületes, hogy végig higgadt, értekező jellegű marad, könnyed, de nem komolytalan, okos, de nem tudálékos. Szemlélet, értékelés és előadás dolgában elüt tehát Loósztól, kisebb igényű, de eredetibb és hitelesebb, így a második Ady-könyv szerzőjének kijáró rang nem vonható meg tőle. Munkáját a Magyar Irodalmi Lexikon is ismeri. Vitályos László és Orosz László Ady-bibliográfiája (Budapest, 1972) pedig 73a jelzés alatt tartja számon.

Ezzel tartoztunk a filológiának. Egyébként nem tulajdonítunk nagy jelentőséget a sorrendnek, s nem óhajtunk a Loósz-könyv körül támadt vitába belebonyolódni.

Hogy Loósz könyvének értékéről véleményt formálhassunk, először eredetiségét kell megvizsgálnunk. Nem mintha ez lenne egyetlen mércénk, hiszen ha mást nem tett volna, csak összegezte volna, amit Adyról előtte írtak, mint első összefoglalás, könyve akkor is érték lehetne. Az eredetiség kérdése elsősorban a könyv szellemét meghatározó források földerítése végett érdekel bennünket. Tüzetes nyomozáshoz — az Ady-irodalom rengetegében — se időnk, se kedvünk, de erre szükség sincs, mert az *Ady-Múzeum* két kötetében majdnem minden megtalálható, amire Loósz munkája során hol szorosabban, hol önállóbban támaszkodott.

A fejezetek rendje szerint haladva mindjárt a szemléletet leginkább minősítő állásfoglalásokba ütközünk. Ady helyének, elődjeinek meghatározásában, megnevezésében Loósz láthatóan Horváth János *Ady s a legújabb magyar lyra* (Budapest, 1910) című tanulmánya nyomán halad. (Az *Ady-Múzeum* — a továbbiakban AM — II. kötetében olvasható ismertetésből is világosan látható ez. 41.) Helyenként nagyon is szorosan, s így mind a nemzetköziség, mind az egyéniségkultusz értelmezésében, az előbbi ellenszenves beállításában, szimpla önzésként való értelmezésében (erre még Karinty is hajlott. AM II. 35.), az utóbbi kóros jellegének hangsúlyozásában az Adyval szemben álló konzervatív-reakciós tábor álláspontjáról indul. S ez az álláspont, noha sehol sem vezet támadó indulat, a mű megértésében végig gátolja. Am az ellenséges indulat hiánya némi nyereséggel is jár. Loósz például, Ady publicisztikájára is figyelvén, meggyőzőbbnek találja Adynak Petőfihez fűződő kapcsolatát, mint Horváth János, aki egy későbbi írásában a stíluskülönbség felől teszi kérdéssé e kapcsolatot. (AM II. 53.)

A második fejezet az Ady körüli harcok botránykővé lett kérdésében, Ady és a nemzet viszonyában foglal állást. Sajnos, itt is Ady ellenfeleinek szellemében. A Petőfi-tanulmányokban már látott „mérséklet” Adyban sem szereti a tömegszenvédély képviselőjét. A kuruc verseken a Thaly-féle milleniumi eszményt kéri számon, bár Ady kuruc verseinek erejét és időszerűségét is méltányolni tudja, noha nem látja, hogy a Huszadik Század, Szabó Ervin és a polgári radikálisok történelemszemléletéből Ady nemcsak tanult, de meg is haladta azt. A nemzetostorozó Ady megítélésében, Széchenyi, Eötvös szellemével ellentétes mivoltának hangsúlyozásában elismétli a konzervatív nacionalizmus legártalmasabb vádjait, néhol pontosan úgy, mint az *Ady-Múzeumban* például a Katholikus Szemle írójának cikkében is olvasható. (II. 49.) Hogy Ady a „beteg középosztály terméke”, a züllő dzsentrif kifejezője, azt a Nyugat Ady-számában Kéri Pál is írta (AM II. 33.), ő azonban az osztályból való kiszakadás nagy költői lehetőségeinek tudatában volt, sőt valamit Európa és a peremvilág találkozásának jelentőségéből is megsejtett.

Jóhiszeműség és szemlélet konfliktusát az utolsó mondat az iskolapélda világosságával tükrözi, mikor úgy ismeri el Ady „fajszeretét” (Ady és kortársai szóhasználatában a fajszeretet egyenlő a nemzetszeretettel), hogy előbbi állításait főnntartja. Része lehet ebben a művek erejének, melyeket észlel s jelez is Loósz, s bizonyára Schöpfung Aladár vonatkozó magyarázatának, mely higgadt, okos érveléssel védi meg Adyt a magyarszidás vádjával szemben.

(AM II. 57.) Mindebből a „fajszeretet” indítékként való elismerése elég keveset hasznosít, a kétségbeesés és a cselekvésre riasztó szenvedély nem válik magyarázó elvvé. Így Ady eszméi szükségképpen lesznek zavarosak Loósz szemében.

A harmadik fejezet — ismét Horváth János nyomán — túlhangsúlyozza az ösztönösség szerepét, ezen belül különösen a hús, vér beteges kultuszát, melyről Horváth Loósznál is utálkozóbban értekezett, mondván: „Köpedelem az egészséges ember előtt s undorodás nélkül csak orvos hallhatja. Valóságos kórházi költészet!” (AM II. 41.) Amit a franciák hatásáról ír, már akkor közhelynek számított. A dekadencia vádját s Ady érthetlenségét pedig nemcsak Ady ellenfelei, de olykor hívei is emlegették, sőt a későbbi marxisták számára is gondot jelentett ez. Loósz — itt is Horváth János nyomán — jelzi a jelenség összetettségét, de hogy a „ványadt és kiélt” emberről való beszédben, a betegség megnevezésében az épség, az egészség igénye a fontosabb erő, arra nem is gondol, pedig az őszinteség katarzisos jellegéről már a korai Ady-irodalom is eleget tudott.

A negyedik fejezet, mely Ady szerelmi líráját tárgyalja, ismét Horváth János nyomán halad. Egy-egy mondata ugyan jelzi, hogy szépséget itt is talált, de azt, amiben Ady újat hozott, a szerelem modern drámájának kifejezését (amire egyébként Schöpplin is figyelmeztet. AM II. 57.), épp olyan értetlenül nézi és ellenszenvesnek találja, mint Horváth János. Azt, hogy Ady édesanyjában is csak a nőt látja, Loósz előtt a Budapesti Szemle kritikusa, Angyal Dávid is fölírta. (AM II. 58.)

Az ötödik fejezet összhangja az előbbivel szomorúan teljes, ami érthető: a pénz és a mámor szerepét Ady verseiben sokan, sokáig félreértették. Király István Ady-monográfiája szerint az irodalomtörténetírás „hajlott s hajlik rá, hogy elsődlegesen életrajzi okokkal magyarázza ezeknek a verseknek a létrejöttét”, s erkölcsi váddá torzítsa e műveket. Lényegében Loósz is ezt teszi. Oktalanság volna rajta számon kérnünk annak megértését, ami miatt ma ezeket a verseket becsüljük: a botránkoztató tiltakozást, a pénz dehumanizáló hatalmának, az életváagnak és a tehetetlenségnek fölszabadító megnevezését, de ha már észreveszi az őszinteséget, a rejtett érzéseket kifejező képeket, csak a szemlélet lehet az oka, hogy nem látja az alkalmi élményt mítológiai szintre emelő látomás költői nyereségeit.

A hatodik fejezetben is előbukkan szinte kényszerképzetként a perverzitás vádja, de ez a fejezet mégis kiemelkedik a többi közül, mert okos, értő összefoglalása annak, amit Horváth János Ady szimbólumalkotó tehetségéről és módszeréről írt, s ami máig legértékesebb részlete Horváth tanulmányának is.

A hetedik fejezetről lényegében ugyanez mondható el, noha Ady halálverseiről szól, tehát már a filozófia területére is átlép. Horváth János gondolatai azonban itt is megóvják a szakmai gikszertől.

A nyolcadik fejezetben, Ady istenes énekeiről szólva, már ismét visszaesik, s az életrajzi magyarázatok és a kapcsolat külső tényeinek elmondásával teljesen kikerüli a létezésélmény tükrözésének jelentőségét, a metafizikai jelentést pedig — Horváth Jánossal ellentétben — tagadja is.

A kilencedik fejezet meglepetése, hogy az előtte mások által is emlegett s Ady vallomásaiból is ismert Nietzsche-hatásról szólva új elemekkel egészíti ki a kapcsolatról akkor közhelynek számító ismereteket. Látszik, hogy

Nietzschét, Henry Sichtenbergernek róla szóló munkáját bizonyosan, tanulmányozta is. Keveset von le ebből s a rokonvonások tömör felsorolásából, hogy elsősorban az érés, a higgadás inspirátoraként tárgyalja Nietzschét, holott a korábbi évek pogányságkultuszában, vitalitásában és nagyságálmáiban szerepe erősebb volt.

A tizedik fejezet vázlatos és eléggé hevenyészett összefoglalása annak, amit Ady nyelvéről, stílusáról, verseléséről Laczkó Géza (AM II. 37.), Oláh Gábor (Uo. 47.) s főleg Horváth János írt.

Mindezekben nem az a legfontosabb, hogy Loósz Ady-könyvében több a kölcsönzött elem, mint a tudományos művekben általában, hanem az, hogy az Ady megértése és minősítése szempontjából döntő jelentőségű kérdésekben, az elvi érdekű kérdésekben végig az Adyval szemben álló konzervatív szemlélet jegyében vizsgálódik, értetlenségei, hamis ítéletei elsősorban ebből erednek, ezzel magyarázhatók. Az is ezzel magyarázható, hogy a versek témáját, a bennük elhangzó állítás, tudósítás fogalmi rétegét azonosítja a vers egész jelentésével. Pedig ezek a versmagyarázatok vihetnék közelebb Adyhoz, s célja is az volt, hogy ezek tükrében mutassa meg Ady költészetét. Meg kell hát néznünk, mit adnak hozzá ahhoz a képhez, amely bennünk a könyvről eddig kialakult.

A legjellegzetesebb példákat azok a fejezetek kínálják, amelyek a legmakacsabb vádakkal szembesítik Loószot. A nemzetkorholás kapcsán például fölteszi a kérdést: „Minőnek képzei ő a fajmagyart? Erre *Én nem vagyok magyar?* című költeményében felel meg éspedig azokhoz szólva, kik kétségbe vonják magyar hazafiságát. A magyar szerinte” — s itt idézi a verset, aztán lefordítja: „Más szóval a magyarság eszményét önmagában látja megtestesítve. Íme itt van a nyitja annak, miért olyan ellenszenves sok ember szemében...” (21.) Loósz eljárásának lényegét érhetjük itt tetten. Meggyőződése — előtte többen is szemére vetették Adynak —, hogy Ady nemzetostorozása más, mint Eötvösé, Széchenyié, mert csak rombol és magát tolja előtérbe. A például idézett vers felületi mozzanataiban talál erre igazolást, s ezt a vers egészével azonosítja. Ha semmi mást nem tenne, csak megnézné, hogy önmagáról szólva milyen emberi tulajdonságokat vállal és véd Ady, s milyenekkel perel, már észrevehetné, hogy önmagáról vallva a teremtő, bátor, gazdag, szertelen emberiség eszménye tüntet, pöröl itt, s nem szól ellenfeleivel. Tehát a vers dinamikája, szerkezete is figyelmeztetné, hogy az én demonstrációja valami értékes, az énen túlmutató ügyet védelmez. S Loósz stilisztikai kultúrájából ennyi bizonyosan kitelt volna, ha a szemlélet nem akadályozta volna az érzékenyebb elemzésben.

Valamivel hitelesebb, amit *Az ős Kaján* jellemzése során mond, de megfigyelhető, hogy ez a jellemzés is két szervesen részről tevődik össze. Az első elmondja a vers külső eseményeinek vázlatát, a második a szimbolikus jellegről tudósít, s közben egyetlen mondat jelzi azt, ami fontos lehetne, a lélek „minden keserűségét, tehetetlen vágyait”, s amit ebből kiolvashatna: a titáni tornában rejlő életigényt s ennek vereségét, a teljességért való küzdelem kozmikus arányú drámáját. Ám a „szeszmergezés”, „a részeg állapot”, a „mámor beteges víziói”, a „másnaposság” szimpla tükrözését váró szemlélet szükségképpen csak így jellemezhet: „A legsajátosabb ezek közül *Az ős Kaján*, ki a korbély Apolló képében jelenik meg. Bíborpalástba öltözött en a

korhely tanyákat bejáró útjában felkeresi a dözsölő költőt is és ivásra unszolja. Áll a nagy ivási torna: szól a zene, a részeg duhaj társaságban körben jár a bujdosó pohár. A bóbiskoló költőt az ő Kaján egyre újabb versenyre ösztönzi; az szabódik, de öröklött iszákos hajlama győz rajta: inni kénytelen. Ezután a részeg ember eszejárását jellemző kuszált monológba kezd, amelybe beleönti lelke minden keserűségét, tehetetlen vágyait, lázadó haragját, beteges világfelfogását. Végül sok szabódás után megadva magát »hült testtel, dermedt-vidoran elnyúlók az asztal alatt«. A részeg állapot testi és lelki vajadását egyéni élmény formájában ily leplezetlenül még egy költőnk sem érzékítette meg. A költő a szemléltetés drámai módját a szimbólum misztikus erejével még fokozza, amikor a szesz démonikus varázsát az ő Kajánban emberi formát öltve jelenteti meg." (46—47.)

Ez lenne tehát Loósz legjobb színvonala a versértelmezésben. Szembeötlő, hogy még ott is, ahol érzékeli a mű rendkívüli erejét, a póreséget s nem a látomás félelmetes erejét, arányait emlegeti, a „démonikus varázs” pedig nem a vers képessége itt, hanem az alkoholé, tehát akaratlanul is Adyra vet árnyékot. S ha most visszaemlékezünk arra, hogy a tankönyvíró miként jellemezte a kuruc verseket, akkor könnyű fölismerünk, hogy a módszer ugyanaz. Csak ami a tankönyvben — nagy becsben álló művekről szólva — megszokott és ártalmatlan eljárás, mert a tanárnak s a diáknak csak támpontul szolgál, az egy eldöntetlen harc keresztútjében álló költő interpretálásában másként esik latba. Minél erősebb a tárgyilagosság, az irodalomtörténeti igényű vizsgálódás látszata, annál inkább.

Horváth János is ezzel kezdte, a „részrehajlatlan, becsületes szemlélő” tárgyilagosságát ígérte, felülemelkedést az elfogult párkriticákon. (AM. II. 40.) Loósz ugyanezt. És bizonyos is, hogy Rákosi Jenő ellenséges indulata mindkettőjüktől távol állt. Ady jelentőségét mindketten érezték, tehetségét elismerték. Szemléletük azonban épp a legkényesebb kérdésekben, a harc legvéresebb ütközőpontjain állította őket Ady ellenfelei mellé. S ez, a higgadt ismertetés, az elfogulatlanság látszataival még súlyosabban érintette Adyt és az új irodalmat, mint a nyílt gyűlölettel áthatott lekicsinylés.

Ez az oka, hogy a Nyugat Horváth János tanulmányát annyira rossz néven vette és visszautasította. Horváth János azóta a magyar irodalomtudomány ormára ért föl, de amit Ady-füzetéről Fenyő Miksa írt, lényegében ma is érvényes. (Nyugat, 1910. III. 406—409.) Eszerint amit Horváth Ady „természetfölötti” erejéről mond, értékes megállapítások. Az, hogy az Eötvös Kollégium tanáráként állt elő ilyen könyvvel, az első Ady-könyvvel, az etikai érdem is. „S ha mindez nem is a legmélyebb pillantás Ady költészetének örvényeibe, mégis a körülmények, melyek közt mondja — a bornírság, rokkantság és filiszterség anatómázó lármájában —, a hely, ahonnan s talán amelynek ellenére hirdeti: belső jelentőségénél jóval nagyobb irodalompolitikai jelentőséget ad könyvének.” „Nem időzhetünk bőbeszédű szerzőnk minden felületes megállapításánál. »A költői kifejezés« című fejezetben mondja el tulajdonképpen, ami mondanivalója van. (...) A metafora, allegória és szimbólum viszonyán kezd s ezekről valóban okos dolgokat mond”, de Ady költészetének lényegét nem érti.

S ebben Fenyőnek adott igazat az utókor. Gyűjteményes kötetében maga Horváth János is csak a Fenyő által dicsért fejezetet vette föl. (*Tanulmányok*. 1956. 545—556.) Különösen az sértette Ady híveit, mint ezt Fenyő is meg-

fogalmazta, hogy Horváth Rákosi Jenő, „Ágai bácsi” sok elkopott vádját is föllevenítette, tudósi színezettel elismételte. Közöttük az Ady erkölcstelenségéről szólókat, valamint azt a felületes beállítást, hogy a modern magyar irodalom Adyból és utánczóiból áll. Hozzátehetjük, hogy az Ady-líra betegségéről vallott nézetek is itt, Horváth János füzetében öltöttek először tudományos alakot. Föületesség, nagyképűség, agyoncsépeltség, sötálan élcélödés, fitogatott józanság, értetlenség Fenyő vádjá Horváthtal szemben. S a lényegre figyelmeztet, mikor leírja, hogy ha Ady Horváth János eszményeihez jobban alkalmazkodna — ennek a reményének Loósz is hangot ad —, „nem írhatta volna meg azokat a gyönyörű verseket, melyek őt — a *Szeretném, ha szeretnének* kötet után már nem lehet kétséges — a legkiválóbb magyar lírikussá avatták”.

Ady értöit tehát nem ejtette meg annak elismerése, hogy költöjük rendkivüli jelenség, aki megérdemli az irodalomtörténet figyelmét, hiszen Ady tehetségét, olykor hívei rovására, már *A Holnap* körüli vitában s a *Dukduk-affér* során is elismerték egyes ellenfelei, köztük például Herczeg Ferenc is. (AM I. 74.) Maga Ady ezt írta a róla szóló Horváth-könyv szerzőjéről és Loószról Pintér Jenőnek: „Vagy alkudni, ahogy ez a lap és társaság tud (az lt-ról van szó. D. Z.), talán én is tudnék, ha — mondjuk — akarnék. De Ady Endrét az »Irodalomtörténet« mégsem verheti akképpen, hogy a rossziszemű s majdnem idióta Horváth Jánossal gáncsot vettet a jóhísemű s szinte egészen idióta Loósznak. Kikutathatatlan kezdöbetük még nem veszik el a te felelösségedet s egy rossz Ady-dicséretéről volna legalább annyi kifogásoló mondanivalóm, mint e számár és rosszindulatú ismertetésről.” (*Ady Endre válogatott levelei*. Budapest, 1956. 468.) A cikk (szerzője V. M., azaz Velezdy Mihály, alias dr. Baros Gyula), amelyről ez a levél szól, elég pontosan ismerteti Loósz könyvét. (lt. 1914. VI.—IX. 437—439.), s aztán így értékeli: „Írója kimerítöen és komoly elismeréssel foglalkozott tárgyával, ismeri a kérdésre vonatkozó irodalmat s tisztában van a kritikai tárgyilagosság követelményeivel. Horváth Jánosnak Adyról szóló jeles tanulmánya után (melynek kitünöen megalapozott fejtegetéseit, mint látható, a szerző is jól ismeri) természetesen kevés újat mond. Munkája azonban így sem mondható fölöslegesnek, föképp ha népszerűsítö előadására gondolunk, meg arra, hogy Horváth dolgozatának megjelenése óta már több év telt el, melynek költöi termését hösével kapcsolatban Loósz István szintén figyelembe vette.”

Hogy mi történt Ady és Horváth János között Horváth Ady-könyvének megjelenése után, nem tartozik ide. Tény, hogy 1910 táján baráti kapcsolatra valló leveleket váltottak. Horváth újabb cikke (*Forradalom után*. Magyar Figyelö, 1912. III. 207—227.; AM II. 52—53.) nem hozott olyan új elemeket, amelyek a könyvhöz képest sértöbbek lehettek volna Ady számára. Sokkal valószínűbb, hogy a Horváth-könyv alaptételeinek szétterjedése az Ady-irodalomban, valamint híveinek állásfoglalása (AM II. 46—60.) érlelte meg Adyban azt a meggyözdödést, hogy Horváth János ízlése váltaképpen idegen az övétöl, s könyve nemhogy segítette volna az értelmiség szélesebb köreinek megnyerését, ellenkezöleg, forrásul szolgált az új félremagyarázóknak. Különösen a jóhísemű tanárebek félrevezetésében érezhette ludasnak Horváth művét. Ezekre ő mindig nosztalgiaival gondolt, s tudta, hogy kitörni híveinek szük táborából a szélesebb olvasóközönséghez e jóhísemű tanárok nélkül aligha sikerülhet. Ezzel magyarázzuk, hogy Loósz könyvét — noha gyöngeségeit látta

— nem az eredmény, hanem a szándék alapján ítélte meg. Erre vall az a képes levelezőlapja is, melyet a könyv megjelenése után Loósznak küldött: „Bocsásson meg, hogy beteg, zavart állapotom, dolgaim miatt csak most köszönhetem meg Ady-könyvének tisztelet-példányát. Érdeklődése, Igen Tisztelt Uram, mindenképpen kitüntető, jóhiszeműsége, buzgósága pedig lekötelező. Mégegyszer köszönöm s tisztelettel üdvözlöm. Ady Endre. Érdmindszent 1914 VI/4.” Aki ismeri Ady levelezését, és tudja, hogy milyen megindult, meleg szavakkal szerette honorálni a baráti emberi gesztusokat, e levél hűvös soraiban akár iróniát is észlelhet. De észlelnie kell a fegyelmet és udvariasságot is, melylyel a figyelmet mégiscsak megköszöni. Ismételjük: Ady jól tudta, hogy a Loósz képviselte tanárokon sok minden múlik, tisztelte a szorgalmat és a munkát is, így köszönetét a jó szándékot jó fölismerésekhez vezető lehetőség megbecsüléseként értelmezhetjük.

Ez a magyarázat föloldja azt az ellentmondást, amely az előbb idézett levél Loószra vonatkozó, haragosan goromba jelzője s a Nyugatban közzétett alábbi nyilatkozat között észlelhető: „Érdemes, komoly tanár ember írta a legutóbbi Ady-tanulmányt, de talán ő maga se hiszi, hogy kimondta ez ügyben az utolsó szót. Általában, hogy mernek az emberek elébekerülni a Halálnak s kimondani olyanokat, amiket csak a Halál után volna szabad, ha fölemelőt, ha lesújtót? ... Nagyon fájna, ha az embereket nem érdekelné s nem foglalkoztatná az én poézisom, de jobban fáj, hogy harminchat éves vagyok s száz irodalomtanár hegyezi rám a ceruzáját s szeretné, ha nem élnék. Az *Irodalom-történet*t s annak kiváló és kedves szerkesztőjével, akit nagyon szeretek, elintéztam az afféromat. De most szeretnék a nagy, teljes, babonás »Irodalom-történet«-tel beszélni, melyet a pesti írók úgy csúfolnak. Várjon reám türelemmel, ne adja nekem az élheterlen halhatatlanságot, de majd a rendes időben döntsön rólam: igazán nem bánom, miként.” (Az *élheterlen halhatatlanság*. Nyugat, 1914. június 16.; AM II. 65.)

Különben a Nyugat nem foglalkozott Loósz könyvével; az *Ady-Múzeum* (Bp. 1925) ismertetésének első passzusa, ennek iróniája nem hagy kétséget az iránt, hogy Loósz tárgyilagosságát a szerkesztők kétséggel nézték. (II. 60—61.) Visszhangja inkább azokon a fórumokon támadt, ahol maga Loósz is publikált, ahová erősebb szellemi szálak fűzték. Az ItK bírálata — szerzője Vértesy Jenő — a téma iránti ellenszenv jegyében találja elégtelennek Loósz könyvét. Horváthnak még elnézi az irodalomtörténeti vizsgálódást, de úgy véli, hogy e nyomon Loósz tévútra jutott. Ady megszedítette. Vitatja — nyilván Horváth második tanulmánya alapján — a Petőfivel való rokonítás jogát, ellentmondásokat észlel Loósz könyvében, s végül leszögezi, hogy „Loósz könyve akkor sem elégít ki, ha különálló természeti jelenségnek is tekintjük Adyt s úgy foglalkozunk vele, mint a zoológus, akinek egyforma tárgyilagossággal kell a vizsgálandó állatot leírni, akár oroszlán, vagy sasmadár, akár skorpió, pók, csótány vagy varangyos béka, amitől mi, laikus emberek, undorunk vagy borzadunk”. (ItK, 1914. 487.) Az EPhk p. f. (Papp Ferenc) szignójú recenziója ugyanebben a szellemben íródott. Loósz „nagy tárgyilagosságát” s „gyakorlott elemzőképességét” elismeri ugyan, de megállapítja, hogy rendet teremteni Ady művei körül nem tudott, s ennek „oka pusztán Ady egyénisége”. Ady zavarossága, homályossága. „Loósz új értékeket vár Ady költészetétől irodalmunk számára, de tanulmánya arról győz meg bennünket, hogy Ady inkább imbolygó, mint vezető egyéniség, inkább romboló, mint alkotó erő.” (1914. 505.)

Ezekből a bírálatokból két tanulság vonható le. Az egyik, hogy Loósz valóban elfogulatlanabb volt Adyval szemben, mint tanár- és tudóstársai, akikkel összetartozott. A másik pedig az, hogy — bár nem valószínű, hogy a recenziens kizárólag Loósz könyve alapján formált véleményt Adyról — a Loósz-tanulmányból kibontakozó Adyról joggal lehetett képzelni: inkább romboló, mint alkotó erő.

Éz az oka, hogy ez a könyv nem adott, nem is adhatott új irányt Loósz pályájának. A Nyugathoz nem juttatta közelebb, s Ady reflexióját se vette védelemnek. Ő tudományos tárgyilagosságnak képzelte, amit Ady joggal egyszerű jóhiszeműségnek gondolt. Hogy Ady soraiból kiérezte, amit a Pintérhez írt levélben a költő olyan pőrén megnevezett, azt a róla szóló nekrológ avatottnak látszó szerzőjétől is tudjuk. Eszerint: „A nagy költő, aki a przemysli lantos miatt nagyon is ideges volt a subotikai—szabadkai felhorkanásokra, félreértette a nemes intenciókat, amik a modern irodalmi törekvések útját akarták egyengetni — s indulatosan válaszolt a Nyugatban, ami nagyon rossz hatást tett a szeizmográférzékenyséű tudósra.” (Szaulich Antal: *Loósz István*. Bácskai Hírlap, 1920. április 3.)

Éz a bizonyíték más szempontból is tanulságos. Tévesen ugyan, de összekeveri a Loósz-könyvre 1914-ben írt Ady-reflexiót azzal, ami az 1915 során kirobbanó új vitákban elhangzott. A tévedés azonban lényeges összefüggésre hívja föl a figyelmet. Arra, hogy Loósz, noha nem vett részt a Babits és Ady ellen 1915—1916-ban Rákosi Jenő által vezényelt gyűlölködő kampányban, melyben Gyóni Gézát játszották ki Ady ellen, de való igaz, hogy ő is nyereségként értelmezte a költészet elharciasodását, s a Gyóni-kultusznak Szabadkán egyik sáfára volt.

Az *Ady—Rákosi* vita címen Kardos László szerkesztésében megjelent dokumentumgyűjtemény lehangoló és riasztó példáiból jól látható, hogy az az elvadulás, amely a magyar irodalomban 1919-ben öltött határozottabb formát, 1915-ben már elkezdődött. Rákosi ekkor alkalmasnak találta az időt arra, hogy a győzelmei nyomán megerősödött Nyugattal szemben ellentámadásba menjen át. A háborús pszichózis, a frontokon küzdők iránti rokonszenv neki kedvezett. Gyóni Géza háborús versei, Ady egy magánlevele ezekről alkalmas ürügyül adódott, hogy elmondhassa: mily káprázatos, hősies költő Gyóni, milyen nagyszerű jelképe az önfeláldozó magyar vitézségnek. „Gyóniból nem csinált a világháború költőt; a világháború csak revelálta Gyónit nemzete számára. Ady Endrét és felekezetét is revelálta a világháború. Kítűnt róluk, hogy sem arra nem jók, hogy a háború veszedelmeit viseljék, sem hogy énekeljék. Róluk kiderítette a háború, hogy jók voltak arra, hogy egy unott és megcsömörlött kornak babérral jutalmazott szórakoztató pojmái legyenek, de komoly idők, komoly emberek, komoly dolgok számára nem valók.” (I. m. 11.)

Ismételjük: Loósz sohasem ragadtatta magát ilyen indulatra. Míg Rákosi azzal fenyegetőzött, hogy a háború elégeti majd az egész „dekadens”, az ellenséghez szító „szabadkőműves” irodalmat (I. m. 44.), addig Loósz azt igyekezett bizonygatni, mennyire megváltozott, milyen harciasná lett ez az irodalom. A Szabad Liceumban tartott, itt nem ismertetett előadás (*A háború hatása életfelfogásunkra*) befejező részében így konstatálta s jósolta a kedvezőnek vélt fordulatot:

„Költészetünknek különösen a líraisága az, amelyik már most is szépen termi az átalakuló korszak eszmevilágának értékesebb gyümölcsseit. A tegnap lírája, amely a túlfinomult érzelmeknek, a beteges idegéletnek, a túlságosan differenciálódott érzésárnyalatoknak igyekezett inkább csak hangbeli, mint értelmes kifejezője lenni, már csak egy múló korszak visszhangjának tetszik. A mai líra tárgya csupa erő és szenvedély, amely bátor ajakkal zengi a vér és vas himnuszát, a hazaszeretet és hősiesség lángja egetverő szenvedéllyel tör elő költőink fölmagasztosult lelkéből, hogy méltó kifejezői legyenek százazrek diadalmámorának. (Erről a »diadalmámortól ittasult költésze-tről« írta Tóth Árpád, hogy »vérből szűrt limonádé«. D. Z.) De a nagy szenvedések is meghatják lelkünket; a szívek mélyén elfojtott fájdalom, a nemes lelkek vívódása, büszke lemondása és felmagasztosuló áldozatkészsége, sok más megtisztuló érzellel mind helyet keresnek a mai lírában. A régi irány meg-térő és önmagukra talált dalnokai mellett új nevek tűnnek fel és igazolják a nagy események átalakító erejét az egyének lelkére.

A költő tetszeni vágyik és akaratlanul is igazodik közönsége ízléséhez. Innét van az, hogy nem egy tehetséges ifjú költőnk tegnap még a dekadens ízlés jármában nyögött, s ma megtagadva méltatlan múltját férfias bátorsággal hirdeti egy szebb élet hajnalát, és a költészet és az ifjúság hevületével zengi a legnemesebb emberi erényeket. Példa a mi fiatal és tehetséges poétánk, Gyóni Géza, kit a háború szenvedései tettek igazán költővé. Önmagára talált, mert lelke mélyén szunnyadó nemes érzelmeit a hamis bálványok romjai alól csak olyan nagy rázkódtatás tudta felszínre vetni, mint aminőt ez a háború hozott számunkra.

De nemcsak a líránk, hanem epikánk és drámánk számára is új csapá-sokat fog nyitni a jövő. Egy Molnár Ferenc vagy Bíró Lajos nem csupán a hírszolgálat és a szenzáció kedvéért keresi fel a harctereket, hanem hogy közvetlen impressziókkal gazdagodva alkotóerejüket új irányban termékenyít-sék meg.

Míg a háború megkapó epizódjai kimeríthetetlen anyagot nyújtanak majd elbeszélő irodalmunknak, a drámát, a cselekvés, a küzdelem költészetét kell hogy ismét shakespeare-i magaslatra emeljék; mert nem lehet hatalmasabb iskola egy drámaíró számára, mint azon titáni küzdelmek átélése vagy tanul-mányozása, melyeket a mai háború felmutat. Csak drámaírói tehetség kell hozzá."

Mielőtt az előbbiekből bárki súlyos konzekvenciákat vonna le, emlékez-tetnünk kell arra, hogy a háború első hónapjainak harci mámore, néhány kivételtől eltekintve, Európa íróit eléggé megszedítette. Sokan hitték, amit Loósz, hogy új, nagyszerű emberi szenzációk forrása, terepe lesz a háború. Sokan voltak, akik részt vállaltak a harci tűz élesztésében. Továbbá arra is emlékeztetnünk kell, hogy az irodalom letisztulásának, érésének igényét a Nyugat nagyjai is parancsoló szükségnek vélték már ekkoriban. A dekadencia kultuszának végét tehát Loósz okkal konstátálta. Abban azonban, ahogy ezt a fordulatot elképze-li — a modern irodalom avantgarde éveinek rovására, s a háború nyereségeként —, akaratlanul is szembekerül az irodalom és a haladás érdekeivel. Abban is szemléletének korlátozottságát kell látnunk, hogy Gyónit avatja mintává. Ezzel kapcsolatban azonban jelez-nünk kell, hogy Gyónit szoros szá-lak fűzték Szabadkához, itt volt újságíró, innét ment el a háborúba, a

város magyar értelmisége saját hőseként tartotta számon, s kísérte figyelemmel a róla érkező híreket, a tőle hazajutó verseket. Népszerű volt tehát Szabadkán függetlenül attól, hogy Rákosi Jenő mit írt róla.

Loósz ilyen indítékok miatt szentelt neki megkülönböztetett figyelmet. A háborús pszichózis persze rá is hatott. Az 1916-ban megjelent, *Levelek a kálváriáról* című, már Szibériából hazajuttatott kötetéről szólva is még a *Lengyel mezőkön, tábortűz mellett* című korábbi gyűjtemény férfias erejét, elszántságát: a harcra buzdító verseket dicsérei elsősorban, de az előbbi szomorúbb, személyesebb, emlékezőbb jellegű verseit is nagy reverenciával méltatja. (Gyóni Géza új verseskönyve. Bácskai Hírlap, 1916. augusztus 11.) Nem találja „katonaköltőhöz” illőnek a szerelmi versek ködös ábrándjait, de megértéssel van irántuk. Ebben is határozottan különbözik tehát a Nyugat kritikusaiktól, akik — Rákosi által is ingerelten — mindkét kötet kapcsán megírták, hogy Gyóni, sorsa bármily tiszteletet érdemel is, sokkal jelentéktelenebb költő, mint amilyen szerepbe Rákosi keverte. (Fenyő Miksa: *Lengyel mezőkön, tábortűz mellett*. Nyugat, 1915. II. 1234—1236.; Schöpflin Aladár: *Levelek a kálváriáról*. Nyugat, 1916. II. 413—419.)

Loósz azonban, bár tájékozott volt, nem élt benne az irodalmi élet mozgásában, nem látta a Gyóni-kérdés önmagán túlmutató jelentését, funkcióját. S ha igen, akkor is vállalta hőset, mert ez a vállalás nem ütközött sem esztétikai, sem politikai normáival. Ezek a normák pedig abban az értelmiségi szemléletben gyökereztek, melynek jellegét még az Ady előtti szabadelvűség szelleme határozta meg. Ez a szellem nyitott ugyan minden humánus gondolat előtt, de az országot irányító uralkodó osztályok érdekei iránt is megértést tudott tanúsítani, ha azok az „össznemzeti érdek” álarcában jelentkeztek. Másképpen szólva: olyan értelmiségi öntudat volt Loósz Istváné, mely értelmiségi jellege folytán elkülönült ugyan a kizsákmányolók élősdiségétől, de nem forrt össze a dolgozó osztályok érdekeivel, így a magva igen laza volt.

Magyarázatunkat meglepő pontossággal igazolja egy 1909-ből való Loósz-cikk is, mely *Az értelmi osztály csődje* címen arról értekezik, amire a cím utal. Ennek során előadja, hogy a kulturális javak teremtésére szánt, a társadalom vezetésére hivatott értelmiség energiáit a megélhetés gondjai kötik le és örlik föl. Soraiból kivehető, hogy elsősorban a szegényebb, a „tengődő” értelmiségre gondol, de ezt csak éber figyelemmel vehetjük észre, mert különben az értelmiség egészéről beszél. „Szóval az értelmi osztály is minden értelmi munkást kivétel nélkül egyesítő szervezkedésre szorul, mert különben a mai nehéz viszonyok között a maga létérdekeit megóvni és jövőendő egzisztenciáját biztosítani aligha fogja bírni.” (Bácskai Hírlap, 1909. április 11.) Jellemzőnek kell mondanunk, hogy Loószban föl sem merül a kétség: miként lehetett volna a rendszer több állást betöltő akadémikusait, egyetemi tanárait és a városi kishivatalnokot, Rákosi Jenőt és a Bácskai Hírlap kezdő újságíróját egy közös szervezetben tömöríteni. Ma már alig érthető, hogy ez a művelt tanár az értelmiség helyzetét a napszámosénál is mostohábbnak tartotta, mivel — úgymond — az utóbbiak bére lépést tart az árak emelkedésével, folyamodhatnak a sztrájk fegyveréhez is, tehát ki tudják csikarni a saját igényeiknek megfelelő bért. Az értelmiségi öntudat csak azért lehet ilyen naiv, mert a sajátos igények és életszintek iszonyú különbségeivel nem számol. Különben másfajta polaritásban ismerné föl a „kultúra proletárjainak” a helyét. S egy

ilyen szempontú társadalomszemlélet Ady radikalizmusa, sőt emberi magatartásának forradalmi jegyei iránt is fogékonyabb lehetne. Az egységes értelmiség illúziójában tehát a legkizsákmányoltabb osztályoktól való akaratlan, de elhatározó távolság fejeződik ki, s ez a távolság, valamint az össznemzetivé álcázott erkölcsi és ízlédiszciplínák beidegzettsége szolgáltatta ki Loósz és a hozzá hasonló tanárok jóhiszeműségét a világháború énekeseinek, közöttük a kétségkívül jobb minőséget képviselő Gyóni kultuszának. S a városban támadt visszhang, s Gyóni személyes köszönete bizonyára meg is erősítette abban, hogy méltó föladatot teljesít:

Przemysl, okt. 19.

Kedves Bátyám, engedd, hogy így szólítsalak és az itt táborazó többi szabadkaiak nevében is megköszönjem azokat a meleg sorokat, amelyeket a B. H. hasábjain nekünk, a gránátok földjén küzdőknek szenteltél. A mi gondolataink a fegyverek ádáz zajában is felétek szállnak mindig és jólesik, ha útközben a ti ideszálló gondolataitokkal ölelkezhetnek. Még egyszer köszönöm értékes soraidat és minden bízó szabadkai magyarral együtt szívemből köszöntelek.

Tisztelő híved

Gyóni Géza

Ezek után joggal merül föl a kérdés: nyereségnek tekinthető-e, hogy Loósz a filológiát cserbehagyva az élő irodalom felé fordult, arról írt könyvet, cikkeket, tanulmányokat? Válaszunk nem lehet egyértelműen igenlő, mert amit a Kemény-regények forrásairól fölkatartott, máig nélkülözhetetlen értéke a Kemény-irodalomnak, de amit Ady és Gyóni költészetéről írt, abban a jóhiszeműséget nem tudta kellőképpen fedezni a szemlélet és az esztétikai érzékenység. Ha elképzeljük, hogy az Ady-versek bibliai, történelmi, kulturális vonatkozásairól is összegyűjthette volna az adatokat, csak sajnálni tudjuk, hogy illetékességi köréből olyan terepre lépett, ahol nem mozoghatott avatottan.

Pedig nem volt izgékony természet. Beavatkozását az Ady-ügybe inkább lehet a szellemi elfáradás, mint az alkotóerő nyugtalanságával magyarázni. Erre vall az is, hogy alig asszimilált valamit a Nyugat akkor már gazdagon kifejtett szempontrendszeréből, műszemléletéből, érzékenységéből. Pedig biztos, hogy olvasta a Nyugat Ady-számát, Ignotus, Schöpflin, Fenyő és mások kritikáit. Mikor Ady-könyvét lezárta, úgy húzódott vissza a régi kapcsolatok kereteibe, mintha onnét ki sem mozdult volna. *Bartók Lajos*ról írt például az Ady-könyvvel majdnem azonos terjedelmű tanulmányt. (Az Irodalomtörténet 1917. évi 1—6. füzetben közölte, s ugyanabban az évben különnyomatként is megjelent.) Arról a *Bartók Lajos*ról, akinek 1883-ban kiadott *Újabb költeményeiben* Gyulai Pál — néhány sikerült élc, találó vonás, természetes és őszinte érzés mellett — sok vásottságot talált, s aki „nem ismeri, hogy miben van ereje és miben nincs; s ízlését sem igen igyekszik művelni”. (*Bírálatok*. Budapest, 1912. 249.)

Bartók Lajos mint lapszerkesztő, mint folyton hadakozó publicista, az Akadémia, Gyulai és a többi akadémikus elleni hangulatkeltés fáradhatatlan, sokszor vagdalkozó hőse elég érdekes alak lehetett ahhoz, hogy róla könyvet lehessen írni. Loósz azonban a szépiró Bartókról értekezett, noha tudta, hogy

„a hangulati gazdagság és lendület nála bizonyos összhangtalansággal és töredékességgel párosul. Minden hivatottsága mellett gyakran erőltetett. Kedélyvilága, mint valami dalforrás, állandóan buzog és mégsem képes gondolatait mindig világosan és összefüggően kifejezni. A tartalmasság és a gazdagság a gondolatokban és a képekben sokszor nehézkessé teszik előadását; másrészt érzelmei olykor felszínesek s nem egyszer híjával vannak a természetességnek és őszinteségnek. Általában a külső és belső forma nem volt eléggé hatalmában”. (l. m. 6.)

Loósz tehát tudta, dolgozata más helyein is jelezte, hogy Bartókban a kihívás, a hatáskeltés szándéka erősebb volt, mint az alkotó tehetség, de ha már nekivágott a munkának, a tőle megszokott lelkiismeretességgel tekinti át és jellemzi a vegyes értékű művek sorát. Ugyanazzal a tartalomra koncentráló pedantériával, melynek példáit tankönyveiről s Ady-tanulmányáról szólva már láttuk. Az ilyen ismertetések hosszú sora, a jelenség szürkesége miatt ez a munka a lelkiismeretes szabatosságot sem honorálja eléggé, s így akaratlanul bár, de egy komoly tanárember perspektíva-vesztése is kifejeződik benne.

Az alkotó élet, a tudós tanár eszményét nem adta föl, de érdemes munka helyett a Bartók-dolgozat után is Jakab Ödönről és Endrődi Sándorról készült tanulmányt írni. Mindjobban megrekedt tehát a kor kisszerű irodalmának kereiteiben. Beérte azzal, hogy Jakab Ödön számított rá, várta a tervezett tanulmányt. „Az írónak, költőnek — írta egyik levelében — éppúgy szüksége van a Loósz Istvánokra, mint a harangozónak a levegőre.” Nemcsak Jakab Ödön, az egykori szobatárs gesztusát jelentette ez, hanem a Kisfaludy Társaságét is. Fönmaradt egy olyan Jakab-levél is, amely arról kérdezi Loósz bizalmasan, mit szól ahhoz, hogy Tisza Istvánt a Kisfaludy Társaság tagjává javasolja. (1918. február 3.) A hatalommal való kapcsolat esélye tehát Loósz horizontján is fölmerült. Nem tudunk azonban arról, hogy a „magasztos” terv fölvilanyozta volna, hogy valaha is kilépett volna a politikai cselekvés porondjára. Megmaradt „komoly tanárember”-nek, s megővta magát és nevét a számára még idegenebb terep buktatóitól.

Kudarca ilyenformán nem a jellem, hanem a szemlélet s a módszer kudarcának minősíthető, s értéket azon a területen alkotott, ahol szemlélete és módszere kevésbé gátolta szorgalmát, készültségét, jóhiszeműségét, — filológiai munkáiban tehát. Ezért tarthatjuk őt a vajdasági tudományosság elődjeként ma is joggal számon, értékeit ezért érdemes tudatosítanunk.

Részlet a szerző *Három tudós tanár* című, az Újvidéki Hungarológiai Intézet kiadásában hamarosan megjelenő tanulmánykötetéből.

ÉGTÁJ

DÁNIEL GYÖRGY

EGY ÉGBOLT ALATT

I. A MAGYARORSZÁGI SZERBEK TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE

A nemzetek művelődéstörténetében érdekes ünnep egyik középpontjául ígérkezik Budapest. Ugyanis 1975-ben volt 150 esztendeje annak, hogy a szerbek legrégebb folyamatosan megjelenő, Budán szerkesztett folyóiratát, a *Serbskij letopis-t* első ízben kibocsátották, a szerb nemzeti önállósulás szellemét szolgálva. És 1976-ban lesz ugyancsak kerek, 150 esztendeje annak, hogy a szerb nemzeti művelődés úttörő egyesülete, a *Matica srpska* megalakult. Mindez Magyarország fővárosában.

Ha megvizsgáljuk, milyen sokrétű szerb nemzeti korszakos tevékenység folyt a történelem akkori évtizedeiben, igen érdekes képet kapunk. Hiszen — gyakorlatilag — már 1824-ben kiadták a már említett *Serbskij letopis* első számát. Majd 1835-ben került a szerb anyanyelvű olvasók kezébe a *Srbski narodni list* című hetilap, s azt 12 évig folyamatosan terjesztették. Versenytársa lett 1838—1848 közt a *Serbske narodne novine* című újabb hetilap. Közbeesően, 1842-től három évig megjelent a *Peštansko-Budimske skoroteča*, és ezt megelőzően, 1831—1833 közt a *Serbska pčela*. Az 1848. évben adták ki a *Vestniket*. Az 1848. évi szabadságharc eseményeit követően sajnos szünetelt a nehéz időket átvészelő magyar fővárosban a szerb lapkiadás. De az 1867-es kiegyezést követő konszolidált évtizedekben ismét fellendült. Így Budapesten szerkesztették 1870—1871-ben a *Srpska narodna škola* című folyóiratot. 1902-ben s a következő évben a *Srpske novostit*. Majd 1888—1889-ben jelent meg ugyanott a *Srpski dnevnik*. Ezt követően 1903—1904-ben a Budapesten szerkesztett *Narodna reč* és 1904-ben a *Naša snaga* című lap is. Persze ez a lista nem teljes, hiszen itt és most nem kizárólagos célunk, hogy a budapesti kiadványú szerb lapok bibliográfiáját ismer-tessük. Annyi azonban az elmondottak szerint is bizonyos, hogy a magyarországi szerbek szellemi élete, nemzeti művelődéspolitikai önállósulási törekvése 1848-ig bezárólag a mai Budapestre központosult, mivel a török hódoltság területén a szerb értelmiségnek nem volt olyan alkalma szellemi orgánumokat

alapítani, mint a reformkori Magyarországon. A szerb tanulóifjúságnak Pesten egyetemi internátusa volt, s ez szellemi gyűjtőpontként is szerepelt, akár csak a Matica srpska. De Pestbudán jelent meg a szerb nép szépirodalmi termékeinek java is 1827—1863 közt, összesen 33 mű.

Az elmondottakkal kapcsolatban megokoltan kérdezheti bárki, miként alakult ki ez a sok szerb nemzeti vállalkozás, mi adta ahhoz a pezsgő szellemi életet Magyarország fővárosában?

A magyar honfoglalásnak Árpád nagyfejedelem személyéhez fűződő döntő, az államélet kialakulását megelőző szakaszában, a IX. században került szoros és szerves kapcsolatba a magyarság a Kárpát-medencében a szlávokkal.

Nem közömbös az a hatás, amelyet a szlávok az egész magyarság életére, szokásaikra gyakoroltak. A magyarok a szláv népelemek közreműködésével ismerkedtek meg a földműveléssel és bizonyos telepes életmódok kezdetleges formáival és az ezekhez kapcsolódó mesterségekkel. Így hát a szlávok hatása a magyarságra jóval nagyobb és bonyolultabb, mint ahogyan azt a magyar történelmi irodalomban sokáig állították.

A magyarok zöme társadalmi életében, felfogásban és beidegzettségben nem kis mértékben alkalmazkodott az egykori szláv szokásokhoz, sőt szláv szokásokról is. Végeredményben így a honfoglaló magyarság török-altáj jellegű vándorló harcos pásztor népből szlávok földművelő s állattartó telepes néppé alakult át.

A krónikások azt említik, hogy a szlávok részt vettek a ménfői (1044) csatában, s vitézül küzdöttek Aba Sámuel mellett. Később Pozsony védelmében Uros nevű szláv úr nagyon kitüntette magát. De a nádorok lajstromában szintén találunk Rado (1057) és Uros nevű főurakat, akik feltehetően déli szlávok voltak. Különösen Radóra vonatkozik ez, akiről Fejér Gy. *Codex diplomaticusában* egy helyen így ír: „Rogavi graciám Dominorum meorum gloiossimi Andreae Regis et optimi dueis Adalberti, ego Rado Palatinus, ut monasterium meum. S. Demetrii supra zavam fluvium, quod multis bellicis laboribus cum tota provincia illa sanctae coronae rectificavi et acquisivi confirmant.» Egyik történészünk feltételezi, hogy ez a kolostor a mai Mitrovica mellett állt, melyet később is Száva Szt. Demeter néven említenek és valószínűleg görögkeleti volt, mert Szt. Demeternek mint védőszentnek tisztelete különösen a keleti egyházban nagyon elterjedt volt.

Az említett szlávok, illetve feltételezett szerbek csak vándorlovagok lehettek, akik felajánlották kardjukat és szolgálatukat a királyoknak, mint más hospesek, nagy birtok vagy tisztség fejében.

Különben barátságos érintkezés az Árpádok és a szerb dinasztia között mindig megvolt, s különösen szoros rokoni kapcsolat alakult a két uralkodó ház között, mikor II. Vak Béla (1131 — 1141) elvette I. Uroš nagyzsupán Jelena nevű leányát. Kíséretében valószínűleg több szerb úr jött Magyarországra. Itt említjük, hogy egyes történészek szerint az Uroš, Uraš név magyar és tulajdonképpen fejedelmet jelent. Ezt a magyarázatot hirdető történészek úgy vélik, ez annak bizonyossága, hogy már előbb is voltak kapcsolatok a két dinasztia között.

Vak Béla halála után, II. Gejza kiskorúsága idején Jelena és sógora, a magyar-szerb félvérű Belos bán és nádor kormányozták Magyarországot.

A szerb Nemanja és fia, Vuk, Imre magyar királynak hűbérese lett, és azóta viselték (1202) a magyar királyok a Rex Serviae címet. Dragutin szerb király (1276 — 1282) V. István veje, sógorától, IV. Lászlótól megkapta a macsói bánságot, Bosznia keleti részét és a Szerémséget.

Még szorosabb lett az érintkezés IV. Béla idejében (1206 — 1270). Déli szomszédaink IV. Bélát nemcsak a tatárok ellen segítették (1242) három szerémi főuruk: Krecs, Kupisa és Rak vezetése alatt, hanem Ottokár ellen is vitézül hadakoztak (1260), ami magának IV. Bélának, IV. Sándor pápához írt leveléből tűnik ki. De IV. Béla rokonságba is lépett a szerb királyi házzal, amennyiben Katalin nevű unokáját (V. István leányát) Dragutinhoz, I. Uroš szerb király fiához adta nőül. Természetesen nemcsak az uralkodóház, hanem a főurak is összeházasodtak. Ezek a kapcsolatok azonban nem jelentettek tömeges áttelepülést.

Ezek után felvetődik a kérdés: hogyan és mikor kerültek a napjainkban is még e tájon élő szerbek mai települési helyükre?

A Márvány-tenger partján megtelepedett mai törökök ősei XIV. század közepéig nem kívánatos fosztogatókból félelmetes hódító hatalommá erősödtek. Hiszen már beavatkoztak Bizánc belügyeibe, majd 1354-ben a Balkán-félszigetre tették lábukat. Nos, a török balkáni előrenyomulása annyira sikerült, hogy országuk fővárosát (1362 — 1453) is átmenetileg áthelyezték a Balkán-félszigetre: Drinápolyba (Edirnébe). Ott lakott 1717 — 1718-ban Rákóczi Ferenc száműzetésben. De nemcsak a fővárosukat helyezték át, hanem török lakosok lassan be is szivárogtak a balkáni településekre.

A törökök szerbiai térhódítása Lázár (1371 — 1389) szerb fejedelem uralmának idejére esett. Lázár kétszer is visszaverte a törököket: 1381-ben Paracinnál, majd 1386-ban Bilecénél, de még ugyanabban az esztendőben a törökök a Marica völgyében, szeptember 26-án megverték a szerb feudális urak toborzta sereget. Így aztán megkezdődött a törökök szerbiai előnyomulása. 1372-re már megszilárdították hatalukat Makedóniában és Görögországban. Murád szultán, fiai társaságában, 1339 június 28-án Kosovo poljen (Rigómezőn) megsemmisítő csapást mért Lázár fejedelem feudális fegyvereseire. A harcosok zöme elesett, így maga a fejedelem is. Ezután 1389 — 1390-re Szerbia török hódoltság alá került. A török katonai hűbériség esküdt ellensége volt az európai rendszerű hűbériségnek, a földesurakat és a főpapokat elűzték, megölték vagy rabságba vetették.

A súlyos vereség arra készítette az üldözött uralkodó rétegű szerbeket, hogy a szomszédos országokban keressenek támaszt. Főleg a magyarok jöttek számításba. Különben Magyarországon megértették, hogy a törökök diadalmas előnyomulása milyen végzetes sorcsapást jelent. Így a magyar Anjouk, a Hunyadiak fényes korában, szinte népmozgalmi érvénnyel hatékonyan támogatták a szerbeket. Hunyadi Mátyás halála után azonban a hanyatló reneszánsz és hűbéri anarchia az erőket nagyon is megosztotta. A nép nem annyira a törökben, mint a gátlástalan belső elnyomókban kényszerült látni a veszesebb ellenséget. Azonkívül a mohácsi csata küszöbén a keresztény Európa döntő hatalmai is megoszlottak.

A török előnyomulás következményeként már a XIV. században találunk Bánátban szerbeket. Ezt a területet a balkáni szerb területtől csak a Duna választotta el, és így a Balkán felől a megfelelő folyami átkelőkön könnyen

átjöhetnek a veszélyeztetett szerb lakosok, s mivel akkoriban itt nem ismerték a »határzárát«, a települési szabadságot sem korlátozták. Így nem vakvéletlen, hogy a XIV. század vége felé a Dunától északra, sőt már a Tisza és a Maros szögében is széles nagy területen telepedtek le szerbek. Ez a betelepedés olyan arányokat öltött, hogy már a XV. és a XVI. században Bánát szerb jellegű tájrésszé vált.

A Kosovo poljen (Rigómezőn) 1389-ben török győzelemmel végződött döntő csata Szerbia-szerbe új politikai és társadalmi életfeltételeket hozott. Ezeket a feltételeket nem mindenki fogadta egyformán, azok, akik nem tudtak beletörődni a megváltozott körülményekbe, vagy akiknek gazdasági érdekeit, esetleg életét fenyegették az új életkörülmények, védelmet és menedéket kerestek a szomszédos országokban. Először csak a legvesélyeztetettebb főurak és főpapok meg kíséreteik kerestek magyar földön menedéket. Ámde mivel a török katonai hűbériség elsősorban az iszlám vallásra áttérőknek adott földet az elűzött despoták, nemesek és főpapok földjéből, a bizánci hithez ragaszkodó földönfutó szegények is nagy számmal kerestek új hazában új otthont. Magyarországra vonult át Vukašin király fia és Marko királyfi testvére, DMITAR is. Ezek a telepések azonban — mint már jeleztük — szépszámu szerbet találtak, akik az új telepésekkel egyetemben Világos vára körül szerb környezetet teremtettek. Különben is Zsigmond király DMITAR Világos várának parancsnokává nevezte ki. Ez volt az első áttelepedési hullám.

Közismert tény, hogy STEVAN (1389 — 1427) despotának Magyarországon kiterjedt birtokai voltak, éppen ezért ideje részét ezeken a birtokokon töltötte. Ezért vált szükségessé, hogy Magyarországon is kancelláriát, azaz kormányzéki hivatalt tartson fenn. Itt okmányokat, leveleket, rendeleteket adott ki. STEVAN despota nagy szerb csoportokat telepített bánáti birtokain. Ez volt a második nagyobb áttelepedési hullám. Tudnunk kell azonban, hogy méreteit nézve sokkal nagyobb volt az előzőnél. Hiszen STEVAN despota birtokain az alispánok, várnagyok, és a tisztviselők is szerbek voltak. Különösen a despota nővérének fiát, BRANKOVICS Györgyöt a király Magyarország bárói sorába sorolta. [Megjegyezzük, hogy a báró I. Lipót uralma előtt, csakúgy mint a gróf (comes), nem jelentett örökletes címet. Addig barones (bárók) néven illették a király világi tanácsosait, míg a királyi tanács főpap tagjait általánosan prelati (prelátusok) néven emlegették. Különben comesnek, azaz grófnak nevezték I. Lipót előtt a mindenkori főispánt vagy azzal egyenrangú hivatalnokot, ezt a címet utódai azonban nem örökölték.]

MURÁD (1401 — 1451) trónra lépése után behatolt Szerbiába, és a többi közt hatalmába kerítette a galamboci várat (lényegében a vár lábainál kezdődik Al-Duna). Luxemburgi Zsigmond magyar király és német császár megkísérelte a jelentős erődítményt visszafoglalni (1428), de noha a félelmetes Hunyadi volt az oldalán a vezér, nem sikerült. Galamboc balul sikerült ostromában hősiiesen vettek részt mindazok a szerbek, akik a török császári sereg előnyomulásakor vonultak el ősi lakhelyükről. Ezért azután a balsiker után, MURÁD szultán bosszújától rettegve, nem maradt számukra kedvezőbb lehetőség, mint az, hogy Zsigmondtól kérjenek szabad lak- és menedékhelyet Magyarországon. Zsigmond tudta, hogy az ősi honukba visszavágyó és bizánci hitűkhöz ragaszkodó menekültek mindenkor bőséggel foglalkoznak küzdeni a moszlimok ellen, hogy azokat kiűzhessék hazájukból. Ezért Zsigmond mint magyar ki-

rály és német császár megígérte neki, hogy addig, amíg a hadiszerencse javukra kedvezően meg nem fordul, menedéket ad a dúsan termő királyi birtokon, Csepel szigetén. Így hát 1428-ban oda vonultak vissza. Zsigmond király a szerbeknek adott kiváltságlevelében felmentette őket mindennemű adófizetéstől és megengedte, hogy a maguk törvényei szerint bíraskodhassanak. Ezzel szemben kötelességük volt a csepeli révet örizni. Ez volt a harmadik áttelepedési hullám.

Stevan despota halála után (1427) utóda Brankovics György lett (1367 — 1456). Ezzel egyidejűleg megkapta, örökölte a vagyonát is, sőt szolgálatai fejében további birtokokat is kapott. Habsburg Albert (1437 — 1439) Világos várát és környékét ajándékozta neki, és ahhoz hét város és 110 falu, illetőleg település tartozott. Brankovics György idejében a szerbek Magyarországra áramlása folytatódott, sőt valamelyest meg is erősödött, főként a Duna partján épült Smederevo eleste (1439) után, hiszen ez azt is jelentette, hogy Szerbia teljesen török hódoltság alá került. Ez volt különben a negyedik betelepedési hullám. Ebben az időpontban jöttek a bánáti Keve (Kovin) módos szerb kereskedő családjai Magyarországra. Keve Smederevóval szemben, csak a Duna bal partján fekszik. A telepeseket a király a mai Ráckeveire irányította. Itt említjük, hogy Magyarországnak nincs még egy olyan alföldi, mezővárosi települése, amely annyi hiteles okmánnyal rendelkezne eredetét és kialakulását illetően. A legrégebbi oklevelek egyike, 1440-ből említi, hogy Keve rác lakóit I. Ulászló a szent Ábrahám pátriárka tiszteletére emelt templom környezetébe telepíti, ahol azelőtt falu volt. Lényegében — előttünk ismeretlen okból — elhaló félben levő királyi települését frissítette fel I. Ulászló, mikor a török elől menekülő Keve mezőváros lakóit Csepel szigetre telepítette és megengedte: ... constructisque et praerogativis, quibus in dicte Kevi... usi fuerunt, morari, terrasque et pasrta ac Aquas et alias utilitates, intra metas eiusdem desertatae villae habitas possidere valeant«. A kiváltságokat idővel megerősítette még V. László, majd Mátyás király és neje, illetőleg átmeneti utóda, Beatrix királyné, továbbá (Jagello) Ulászló, ők tehát erőteljesen támogatták a Csepel-szigeti királyi birtoknak a kereskedelem és a rév által bizonyára jelentékeny hasznot biztosító mezővárost. Itt jegyezzük meg, hogy a település 1487-re annyira megerősödött, hogy megépítették Magyarország egyik legértékesebb építészeti alkotását, a Nagy Boldogasszonynak ajánlott késő gótikus templomot.

A magyar trónvillongások és a hűbéri anarchia versengésében az idegen király képét elfogadó szerb nemesség nem állt következetesen a Hunyadiak pártján. Ezért mikor 1458-ban Hunyadi Mátyást királlyá választották és a királyi hatalom megerősödött, a Hunyadiakkal szembenálló, s egyúttal a Cilleikkel, meg a többi oligarchával konspiráló Brankovics is pórul járt. Ugyanis 1458-ban a szegedi országgyűlésen, a király kívánságára, elkobozták a hűtlenségben elmarasztalt Brankovics birtokait. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a szerb despotaság nem számíthatott többé a magyar király emberesleges jóindulatára.

Miután 1459. június 20-án — többszöri birtokcsere után — Smederevo végleg elesett, a szerbség újabb tömegei vándoroltak a szomszédos országokba. A legtöbb telepes azonban kétségtelenül Magyarországra jött. 1459 után indult meg az ötödik betelepedési hullám. Ekkor a szerb települők között jelentős szerepet játszottak a jagodinai Jakšić testvérek: Stevan és Dmitar. Ez a család azután évszázadokon át jelentékeny szerepet töltött be Csanád megye éle-

tében. A Jakšićok áttelepülésük alkalmával legalább 1200 harcost hoztak magukkal. Így szívesen fogadták őket. Tudnunk kell, hogy a Jakšić testvérek nemcsak elszánt harcosok, hanem kitűnő hadvezérek is voltak. Hadiszolgálataikért Mátyás király újabb birtokokkal jutalmazta őket. Úgyannyira, hogy rövid időn belül Csanád megye legvagyonosabb urai lettek. A két testvér közül a fiatalabb, Dmítar volt a nagyobb vitéz és a híresebb is, aki sokszor részt vett Mátyás király hadjárataiban. A Jakšić birtokok növelésének nagy része Dmítar érdeme.

A török ellen 1481-ben vezetett hadjáratban Kinizsi Pál, továbbá Vuk despota mellett részt vettek a Jakšićok is. Dmítar fia, Jovan, különösen kitűnt ekkor vitézségével. A hadjárat szerencsésen végződött. Ezután indult a hatodik betelepedési hullám, s ennek során újabb sok tízezer ember telepedett le a Bánátban. Történetesen ez utóbbi települések következtében a szerb települések Csanád megyében a néprajzi határt messze északra tolták.

És ide iktassunk be egy kis kitérőt. Közismert dolog, hogy Hunyadi Jánost, a török elleni harcok hőseit a szerb nép is szerette és tisztelte és ezt népdalokban énekelte meg, aki a szerb nép ajkán a Sibirjanin Janko nevet kapta, amiként Arany János balladájában:

Most is vallják, egyre dalolják
Szerb hon ifjai, leányai,
Guzlicájok hangja mellett:
Ki volt Janko Sibirjanin.

Azonban feltétlenül említést érdemel, hogy a török elleni harcokban a két nép is milyen közel került egymáshoz. A hősi énekekben a szerbekkel együtt küzdő magyar vitézeket »ugričicoknak« neveztek. Hunyadi Jánost azonban még Janko vojvoda, Ugrin Janko néven is emlegették. A török elleni vitézi énekek magyar hősei között foglal helyet Szilágyi Mihály (Mihajlo Svilojević) és Székely János is (Banović Sekula). De volt a Hunyadi — korszaknak Mátyás idejében még egy magyar vitéze, akit ugyancsak megénekeltek szerb népdalokban. Ez pedig a nagy — lucsei Dóczy család egyik tagja: Péter volt. A Karadžić-féle népdalgyűjtésben Dojčin Petar néven szerepel. Dóczy Péter különben a péterváradai dunai flotilla parancsnoka volt, s egysége zömmel szerbekből állt. Dóczy részt vett Sabác ostromában is. Majd később Bescerekernél legyőzte Ali-béget. Később jajcei bán lett és egy sor török elleni hadivállalkozásban szerepelt még. Hadi érdemeit a szerb nép dalaiban méltán örökítette meg.

Mátyás király uralma idején minden törökellenes vállalkozás után szerb telepések vándoroltak Magyarországra. Különbösen erre a korszakra tehetjük a hetedik települési hullámot. A szerbek menekülésének méreteire jellemzősül Mátyás király 1483. január 12-én kelt levelének részlete szolgál. Eszerint »az utóbbi négy évben 200 000 szerb telepedett át.«

Tudnunk érdemes, hogy a hetedik letelepedési hullám lényegében egészen a mohácsi vészig húzódott el. Mátyás király örült a lakosság számszerű gyarapodásának, hiszen kitűnő fegyverforgató embereket kapott a török ellen. Hogy a szerbeket további kedvre sarkallja az áttelepedésre, az 1481. évi rendelete szerint a szerbeket mentesítette a papi tized fizetése alól. Ennek

azután érdekes visszhangja volt. A katolikus papság bepanaszolta a királyt — jövedelemkiesése miatt — IX. Sixtus pápánál, hogy Mátyás túlságos kedvezést tanúsít a szentszék hatalmát el nem ismerő pravoszláv hitű szerbek iránt... S ezek gyakori bevándorlása által a katolikus egyház érdekei veszélybe kerültek. A pápa követelte, hogy Mátyás vonja vissza a szerbektől a kedvezményt, a mentességet a papi tized fizetése alól. Mátyás azonban a meggyöngült római szent szék kívánságát figyelmen kívül hagyta — egyetemes európai érdeket szolgálva.

Mátyás király és a szerbek kapcsolatáról még csak annyit szükséges megjegyeznünk, hogy miután Mátyás úgy érezte, szüksége van állandó hadseregre, megszervezte a »Fekete sereget« (ez az elnevezés azonban csak a király halála után ragadt rá). Ez az első kísérlet egyike volt az állandó hadsereg megszervezésére. Közismert, hogy az alakulat jórészt kitűnően jutalmazott, fegyvelmezett fegyverforgatókból állt, köztük szép számmal szerbeket is találtunk, akiket a legenda szerint a király személyesen ismert. A sereg Mátyás halála után szétzüllött.

A nyolcadik letelepedési hullám kisebb rajokban történt 1509 — 1525 között. Már 1509-ben Miksa szerb metropolita nagyszámú szerb család kíséretében érkezett a Szerémségbe, s ott kolostort is alapított. 1525-ben Pavle Bakic — Tomori Pállal és II. Lajossal való egyezség alapján — ugyanaz év decemberében átjött Magyarországra családjával, öt testvérével és nagyszámú szerbvel. Bakic átállása következtében elvesztette török hódoltsági birtokait, de kárpótolták Magyarországon. Tudjuk, hogy Pavle Bakic részt vett a mohácsi csatában is, de sikerrel átvészelte az ütközetet. A kettős királyság idején azonban nem a népszerűbb Szapolyai Jánoshoz szegődött, hanem az ellenzékhez. I. Ferdinánd 1528-ban jóváhagyta Bakic kiváltságlevelét, és kinevezte a Sajkásvidék parancsnokának. Mikor Ferdinánd 1537-ben a török ellen vonult, Pavle Bakic volt lovasainak parancsnoka, akiknek nagy része szerb volt. Pavle Bakic különben 1537. szeptember 20-án a török elleni harcokban esett el.

Bakicék telepedését rövidesen követte Rada Rožic és Petar Monasterli csapataival. Rožic egyébként a mohácsi csatában elesett.

Közbeesően hadd tegyünk kisebb kitérőt. Ismeretes, hogy a papságtól elesett esztergomi érsekprimás, Bakócz Tamás, az új pápa rendelkezésére 1514-ben keresztes háborút hirdetett, sereget gyűjtött össze, azzal a céllal, hogy a népeket felszabadítsák a török alól. A sereg vezérének Dózsa György székelly köznevest, hivatásos katonát nevezte ki. Minthogy a magyarországi mezővárosok parasztpolgárai előtt a töröknél sokkal gyűlöltebbek voltak az önkényeskedő főurak és főpapok, ezek ellen lázított Dózsa. Így kezdődött a Dózsa-lázadás. Noha Dózsa lázadó katonái sorában szép számmal küzdöttek szerb harcosok is, mégis a lázadás tragikus vége szerb vonatkozású is lett. A Dózsa ellen harcoló sereg egyik vezére Szapolyai János, a későbbi ellenkirály volt, fegyveresei között harcolt Petar Petrović, aki a korabeli krónikák szerint maga lökte le a lóról Dózsát, s így került azután a parasztszeker az irtózatos tüzes trónra, amely büntetést a legkegyetlenebb oligarcha vezér, Sánta Báthori István eszelte ki. Befejezésül a Dózsa-lázadással kapcsolatban csak annyit jegyzünk meg, hogy a hűbéri uralkodó osztály féktelen bosszúja a rőghöz kötött jobbjóság ellen jelentős szerepet töltött be, hogy a mohácsi csatavesztés bekövetkezett.

A mohácsi (1526) csata után, a törökök lényegében megtörték a magyar főurak és főpapok utolsó ellenállását, s a spanyol és német Habsburgok ellen a törökkel szövethető európai hatalmak ún. Cognaczi ligája már a mohácsi csata előtt magyar királlyá szemelte ki az egyébként viszonylag legnépszerűbb magyar főurat, Szapolyai Jánost. A kitűnő harci készségű katona szándékosan távol maradt a mohácsi csata színterétől, tájékozott lévén II. Lajos király és Tomori kalocsai érsek kudarcos kísérletéről s a várható következményekről.

A Balkán, de ezen túlmenően a Dunántúl és a Szávától délre fekvő területek már török uralom alatt álltak, akik ott megerősített várakkal és seregekkel rendelkeztek.

A török hódoltság idején teljesedett ki a néprajzi változás Magyarország déli végein. Ennek során a szerbek néprajzi és nyelvi határaitak messze északra és nyugatra tolták. Különböző töméntelen megpróbáltatás ellenére a szívósság és életerő megmaradt a szerb nemzetben. Igaz, egy időre ez az erő nem hazai földben érvényesült, hanem a Magyarországra menekültek soraiban, a török elleni harcokban nyilvánult meg. A történelmi események egyik krónikása, a horvát Milan Sufflay mondta: „Ami erő, büszkeség és harcra való kedv a szerb nemzetben megvolt, mindaz a szomszédos Magyarországra menekült szerbek vitéz törökellenes harcaiban jelentkezett.”

A törökök 1541-ben elfoglalták Budát is, amelyet egyik oldalról németek is ostromoltak. A hadjárat után, ahol a török sereg végigvonult, sok-sok település romokba dőlt. A jobbmódú lakosok egy részét váltságdíj reményében rabságra hurcolta a török. A lakosság sok helyütt a martalócok elől a nagyobb mezővárosokba menekült.

A sors iróniája volt azonban, hogy a mohácsi csata előtt Magyarországra menekült szerbekre új hazájukban is az a sors várt, mely elől önkéntes száműzetésbe menekültek. Hiszen a török hatalom utolérte őket. Sokukat megsemmisítette, vagy rablancra fűzte, vagy fiaikból az iszlám hatalmáért bőszen harcoló janicsárokat nevelt. Azon sem csodálkozhatunk, hogy mind a magyar földre menekült, mind az óhazájában rekedt szerbek sokasága kénytelen volt alkalmazkodni az új hatalomhoz. Meglehetősen sokan pedig martalóccokká kényszerültek lenni a félhold hatalmának árnyékában.

Buda eleste után a három részre szakadt országban állandósult a háború. A középbirtokos nemesek hatalmas küzdelmet vívtak egymással jobbagyalvak, az egyes uradalmak birtoklásáért. Ezekben a küzdelmekben csalás, árulás, rablás, orgyilkosság mindennaposá váltak. A feudális urak egymás elleni harcaiba többször beavatkoztak a habsburgi zsoldosok és a török segédc csapatok. Itt jegyezzük meg, hogy a hűbéri anarchia veszedelmeit, sőt a töröknek tulajdonított rémségeket sokszorosan felülmúlták Bástától Carafákig a habsburgi zsoldosok rémtettei.

A törökök 1683-ban ismét megkísérelték Bécszet is elfoglalni. Lipót császárnak a szomszédos országok küldtek segítséget. A török csatát vesztt. A török Bécs alatti veresége után megváltozott a Habsburgok keleti politikája. Addig megelégtéltek a török terjeszkedés megállítását, most elérkezettnek látták az időt a török kiűzésére Magyarországról és a Balkánról. A Bécs ostromát követő években a császári seregek csaknem egész Magyarországról kiűzték a törököt. 1686-ban visszafoglalták Budát. A Habsburg seregek utána mélyen benyomultak a Balkán-félszigetre, sajnos Buda és Belgrád

között sok száz falut égettek föl a „felszabadítók”. A török birodalmat európai tartományainak elvesztésétől csak az mentette meg, hogy régi szövetségese, a francia király hátra támadta Lipót császárt, s együtt működött vele Lipót főminisztere, Lobkowitz herceg, akit ezért a császár csehországi birtokára száműzött, de nem hullt feje vérpadra, mint Zrínyi Péteré és Frangepáné. Különös, hogy a magyar függetlenségi harcosoktól elkobbzott s neki adományozott kincseket megtarthatta.

Közben a Balkánon elviselhetetlen helyzet alakult ki. 1662-ben az albánok szkopjei érseke, Pjotr Bogdani, a pápának írott jelentésében elpanaszolta, hogy Szerbia lakosaitól kétszer annyi adót szednek be, mint Törökország más vidékein. Mikor pedig a törökök Bécs elleni hadjáratának előkészületei folytak, 1683-ban, ugyancsak Bogdani jelentéséből tudjuk, hogy Janjevo katolikus lakóinak a rendes szolgáltatásokon kívül még 2500 dukátot kellett fizetniük a törököknek. Ezért — az érsek beszámolója szerint — a lakosság elhatározta, hogy elköltözik. A kérdés jelentőségének megértéséhez tudnunk érdemes, hogy Janjevo Prištinától délkeletre fekszik, és a középkorban ez a terület a legjelentősebb nyersanyaglelőhely volt, hiszen ólom-, cink- és ezüstbányái voltak.

Mikor 1689-ben az osztrák csapatok mélyen betörték Szerbiába, Piccolomini egészen a mai Kosovo tartományig nyomult, Szkopjében Pjotr Bogdani az albán felkelő seregek élén a város elé, az egyesült európai felmentő seregek elé vonult, hogy csatlakozzanak a török elleni háborúhoz. Az egyesült seregek innét november 6-án Prizrenbe érkeztek. Ott a sereget Csernojevics Arsen ipeki pátriárka várta 6000 szerb felkelő élén. Sajnos, mire Piccolomini ideérkezett, már leprás volt, és november 9-én meg is halt.

Közbevetőleg szükséges megjegyeznünk, hogy korabeli feljegyzések szerint, az egyesült európai keresztény seregek sajnos lényegében nem bántak emberségesebben a mohamedán lakossággal, mint némely önkényeskedő iszlámvezér a keresztény lakosokkal. A helyzetre jellemző feljegyzés maradt Prizrenben az egyik kortárstól. Ezek szerint ebben a helységben az egyesült európai keresztény csapatok bevonulása után mindössze 16 mohamedán ház maradt meg, s tán egyetlen iszlámhitűt sem hagytak életben.

Piccolomini halála után a parancsnokságot Holstein herceg vette át, de esztelen bőségszólásával a helyi lakosságot hamarosan a lehető legnagyobb ellenszenvre hangolta. Nem egy esetben összeütközésbe is kerültek a lakossággal. Miután a török ellentámadásba ment át, Holstein szerencsétlen magatartása következtében a lakosság visszapártolt a törökökhöz. A török azonban nem hitt a keresztény lakosság érzelmi változásának őszinteségében, és megtorolta a szadista Holstein herceg kegyetlenségeit. Az emiatt megrettenő lakosok, az egyébként okkal megütött „keresztes” csapatokhoz csatlakoztak. Tették ezt bizalommal az egyesült keresztény harcosok egyes osztrák egységeinek a biztatására is, akik az áttelepülés előnyeivel kecsegtették a lakosokat. Ily előzmények után történt, hogy a török által előzőleg megtűrt Csernojevics Arsen pátriárka elhatározta, hogy híveivel hazát cserél. Így kezdődött a sokat emlegetett „velika seoba” 1690-ben. Ez volt a nyolcadik, egyúttal utolsó bevándorlási hullám.

A menekülők számát különböző kútfők igen eltérően említik: 60000 menekültől egészen félmillióig... Teljesen megbízható statisztika nincs erről.

1690. június 18-án kezdtek az áttelepülni szándékozó szerbek gyülekezni és Gyákovics Izsákot, az Arad megyei Borosjenő ortodox szerb püspökét küldték Bécsbe, hogy számukra az akkoriban üldözött protestánsoknál előnyösebb vallásszabadságot, az óhitű naptár használatát, az érsekük szabad választását kérje, aki önállóan rendelkezne a szerb görögkeleti egyház papjaival. Ezenkívül kérték a görögkeleti szerb lakosság adómentességét és azt, hogy a szerb ortodox egyház érseke az egyház jogosnak vélt önálló érdekei szerint bírósági hatalmat is gyakorolhasson.

I. Lipót császár 1690. augusztus 21-i diplomájában felszólította a kérelmező szerbeket, hogy fogjanak továbbra is fegyvert a török hatalom ellen, a császári vezérek vezetése mellett. E hűség jutalmaképpen biztosította jogukat: a római katolikus és protestáns naptártól eltérő ortodox ónaptár használatát, érsekük szabad választását. Elismerte őt az összes szerb görögkeletiek fejéül. Fölmentette az uralkodó a Habsburgok hűségébe átpártolt szerbeket az adófizetés kötelme alól, biztosította az előzően szerzett birtokaik és javaik háborítatlan élvezetét. Templomokat építhettek a Habsburgokhoz hű szerb ortodoxok azt követően, hogy a protestáns templomok lerombolása, lelkipásztoraik elűldözése és gályarabságra hurcolása megtörtént. Az atrocitások szomorú eseménysorozata felháborodást keltett az egykori művelt Európa emberséges köreiből. De hát így festett a Habsburgok „magas” politikája. Ilyen ellentét manapság ugye kevésbé nyilvánulhat meg egyetlen birodalmon belül. Akkor a szerbek javára billent a Habsburgok kegye, hogy megossza az erőket uralmi körén belül.

Belgrád elestekor, 1690. október 9-én az óhazájukat elhagyott szerbek már Magyarországon voltak. Eleinte a határvidéken telepedtek le valamennyien, később azonban beljebb költözködött egy részük. 1690. december 11-én I. Lipót egy pátenst bocsátott ki, amelyben a szerbeket az ország törvényhatóságainak kötelmei alól felmentette, és közvetlen királyi hatalom alá helyezte őket. 1691. március 4-én megengedte, hogy önálló vajdát válasszanak maguknak, amikor is a már régebben Magyarországra települt Monasterli Jocát választották meg.

Mikor a szerbek látták, hogy az egyesült európai keresztény seregek Szerbiát sehogy sem tudják a török hódoltság alól felmenteni, általánosságban követelni kezdték állandó letelepedésüket. 1694-ben I. Lipót a Duna-Tisza vidékét jelölte meg az áttelepülő szerbek új lakóhelyéül.

Egyébként 1699-ben a Habsburgok a törökökkel Karlócán békét kötöttek.

Mária Terézia alatt (1740—1780) a szerbek vallási előnyeiket tarthatatlannak vélték a kormánykörök, a ruszin és román ortodox hitűek hátrányai mellett. Csakhogy a román és ruszin papság egy része hajlamos lett unio-nizálni, vagyis Rómához hű görögkatolikus lenni. Ezt a sikeres uniót a szerbek közt is akarták folytatni, mert a török harcokhoz való hűségét a politikai fejlemények elfeledték. A szerbek nem hajlottak az unióra, és 1751-ben százezer szerb Oroszországba költözött Hrvat és Tököli—Popović vezetésével. Majd 1753-ban Preradović és Šević vezetésével egy másik csoport indult Oroszországba. A bécsi kormány a szerbek tömeges Oroszországba vándorlása láttán megint engedékenyebbnek bizonyult. Enyhített a szerb ortodox felekezet vallási kötöttségeinek korlátain és 1751-ben erről pátenst is adott ki. Ez a császári rendelet a szerb ortodox vallás gyakorlatát megkönnyítette, le-

galább is elméletben, és megígérte, hogy a Tisza-Maros menti legkiválóbb televenyalajú vidéken biztosít a szerbeknek tartós új hazát. Hanem a bécsi udvar ez alkalommal sem tartotta meg ígétét. Azokkal a szerbekkel bántak csupán előnyösen, akik áttértek a római katolikus vallásra. Így 1755-ben lázadás támadt, s ezt csak nehezen sikerült leverni. Mária Terézia 1770-ben a szerb ügyek megoldására kiadta a »Regulamentum constitutiones Nationis Illyricae« és 1779-ben a »Declaratorum Illiricum« című pátenseket. Megnyugtató megoldást azonban ezek sem hoztak. Hiszen a katolizáló szerbek kiváltságos személyeivel feltűnően kiváltságosan járt el Mária Terézia. Így a szerb hadseregszállító nábob, Grassalkovich családja hercegi, a mezőhegyesi kincstári gazdaságot első ízben felvirágoztató Csekonics családja pedig grófi címet kapott. Mária Terézia a katolizált szerbekből híres nábobokat csinált. Így lettek a királynő kegyencei többek közt a Jankovich grófok és a Latinovicsek is.

A felvilágosult II. József vallási szempontból közömbös volt, s még a katolikus egyház működését is korlátozta. Utóda, II. Lipót (1790 — 1792) azonban mind a protestánsok, mind a szerb ortodoxok sérelmeit orvosolni kívánta. Uralma hozott a magyarországi szerbség életében megnyugtató változásokat. II. Lipót, nem a nemzetiségeket és a vallásokat megosztó habsburgi recept szerint kormányzott, barátja volt a szerbeknek és püspökeit meghívta a magyar országgyűlésbe is, 1791-ben pedig a szerb ügyek megnyugtató rendezésére külön kormányzói hivatalt állított fel. Megengedte, hogy szerb ortodox belső egyházi ügyeket s alkalmilag különleges világi ügyeket is gyűléseken tárgyalják meg a rendezés reményében. Az első ilyen kongresszus 1790 — 1791-ben volt Temesvárott. A magyar és horvát nemesi rendek képviselői azonban több vonatkozásban érdekeik megtámadásának minősítették az uralkodó különös kedvezéseit a szerb ortodoxok javára a rendi országgyűlés jóváhagyása nélkül. I. Ferenc (1792 — 1835) ezért eltörölte 1792-ben a külön szerb kancelláriákat és a szerb ügyeket a magyar—horvát kancellária ügykörébe csatolta.

Így hát az eddigiek szerint a nyolcadik szerb települési hullám utódai voltak azok, akik 150 esztendővel ezelőtt a még nem egyesített Pesten és Budán élénk kulturális életet éltek.

II. BUDAPEST A SZERB KULTÚRA KÖZPONTJA LESZ

A hosszú török háborúban (1593—1606), amikor is több magyar város szabadult fel, a császári ház felé olyan kívánságok is elhangzottak idegen reakciós körökből, hogy magyart ne engedjenek a volt hódoltságú városokban letelepedni. No ha ilyen rendelet nem is készült, de a katonai hatóságok önkényesen gyakorolták ezt az elvet. 1688. július 13-án Aichpühl báró jelentésében I. Lipót császárnak azt írta, hogy Budán csak a következő magyarok kaptak házat, illetve házhelyet: a nádor, az egri püspök, a pozsonyi káptalan, Pálffy Károly és Erdődy kamaraelnök. Gyakorlatilag magyar nem telepedhetett le a töröktől visszafoglalt Budán. Bárki jöhetett a világból, ingyen házhelyet, adómentességet s egész sor más kedvezést nyert, szabad letelepedést kaphatott Magyarország fővárosában, csak a magyarnak volt tilos tűzhelyet raknia a maga országa szívében. A Habsburg-ház ilyen ocsmány, machiavellista embertelenséggel irányította a töröktől felszabadított területek betelepítését, megalázva a magyarságot saját hazájában. Az egyik település, melyről szükségesnek látszik részletesebben is beszélni, a budai Tabán.

Nézük meg, milyen is volt Tabán 1800-ban. A szöveget egy német leírás alapján szerkesztettük.

„Budának ezt a legrégebbi részét egykor Kis Pestnek nevezték, s már Nagy Lajos idejében is azon a helyen állott. A Várhegy, a Naphegy, a Gellérthegy és a Duna között szinte minden oldalról védett napsütötte völgyben terül el a Tabánnak nevezett városrész. Manapság a házak számát tekintve, ez a városrész túlhaladja az összes városrészeket, de e házak legnagyobb része a Gellérthegy északi lejtőjén hol egyenesen, hol görbén úgy áll, mint a sziklához tapadó fecskefészkek. A vándor kutató szeme nem lát egyebet, mint falusi egyszerűséget és minden kényelem hiányát.

A Gellérthegy apró kis házacskái, amint azok lépcsőzetesen emelkednek nem képeznek utcákat, és ezért a városi kimutatásban csak mint első, második és harmadik sor szerepelnek.”

1396-ban Magyarországon gyülekeztek a keresztések, majd a rosszul sikerült hadjárat után többnyire ittmaradtak. Sok volt köztük a szerb. Afféle szegényes, sőt korai szegénylegény-életre hajló, elszántan nyomorgó emberek voltak. Megelégedtek azzal, hogy az egykori budai várnak a Dunával ellenkező lejtője alatt, a Várhegy és a Gellérthegy közötti völgyben építették viskóikat, s ezek a hegy gödrös, barlangos oldalán szinte alig áttekinthető települési labirintust képeztek.

A mohácsi csata után a török hadseregnek csak egyes egységei hatoltak Pest-Budáig. Akkor, 1526 nyárvégén ezek Budát felgyújtották, s így az egykori Tabán negyed csaknem teljesen elhamvadt.

A török katonai hűbériség, sarkalatos ellentétben az európai hűbéri korlátokkal, a kezdetleges szabadkereskedelmet pártfogolta és árutermelésre sarkallta az elmaradt paraszti népet. Így akkoriban az újjáéledő tabániak is főként kereskedtek. A törökök az ország belsejébe hatolva sok szerbet is maguk közt sodortak mint kereskedő markotányost, a fegyveresek szolgálatára rendelt segéderőt. Minthogy a Várhegy és a Gellérthegy, meg a Naphegy közé ékelődött tabáni kis völgy bizonyult a legvédettebb budai polgári települési területnek, ott vegyesen települtek törökök, zsidó és szerb polgári lakosok. A török uralom idején a Tabán területén hat mecset volt, s a szerbek és a zsidók is vallásgyakorlatot folytattak kis templomokban, illetőleg imaházban. Tabán házainak a száma akkoriban megközelíthette az ezret.

A törököknek csaknem másfél százados magyarországi uralma után Budán az egyesült európai keresztény haderők felmentették. A Tabán, miként a Várhegy és környéke, azután siralmas állapotba került. Házai félig-meddig összedőlve, a várostromtól megrongált épületei, néptelessé vált utcái inkább egy gyászos esemény emlékjelének, mintsem városnak nevezhetők. A polgári lakosság helyzete iszonyatos volt, kivált azoké, akiket a török megtűrt. Hiszen a török uralom alatt Pest-Buda a keleti és a nyugati csereforgalom kedvező helye volt. Ezt az időszakot nevezhetjük a Tabán fénykorának. Mikor Budavárát az egyesült európai haderők a törököktől elfoglalták, Tabán elvesztette az előbbi virágzó jelentőségét.

Tol Jakab így írja le az egykori Tabánt:

„A várban és a városban már javítgatják az épületeket, de mindez csekélység volt a pusztuláshoz és a nyomorhoz képest, amelyet mindenfelé

látni. A romok között s a föld alatti pincékben elszórtan szerbek laknak, akik a görög rítus bizánci ortodox hitet és szertartást követik. Legtöbbjük azzal foglalkozik, hogy vizet hord a városba a folyóból, mert a törökök által épített kutakat a romok betemetették.

A fürdők épen maradtak, bár a Szent Gellért-hegy tövében levő el volt hanyagolva és meg volt rongálva. Ennek környékén is rációk laktak. Akik valamikor kereskedéssel foglalkoztak, melyből többen meggazdagodtak, most azonban a legnagyobb nyomorban élnek.”

Az elmondottak azt bizonyítják, hogy a szerbség — legalábbis egy része — megmaradt régi lakóhelyén a Tabánban, melyre aztán így ráragadt az egykori nyelvi helyesírási szokás szerint a Rácváros név. Központjában a szerb ortodox templommal — mely a második világháború folyamán úgy megsérült, hogy lebontották — és a mai Rudasfürdővel és Rácvürdővel.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 1689-ben, 1692-ben, 1709-ben és 1738-ban döghalálnak nevezett pestis pusztított ebben a városrészben. Mindezeket szükségesnek tartottuk előrebocsátani, hogy megértessük, mennyi sorscsapást kellett a Magyarországon megtelepült szerbeknek átszenvedniök. Mint-hogy a szerb szegénység nem túlzottan örült a hatalomváltozásnak, hiszen a Habsburgok jó ideje ugyanúgy rájuk sütötték a törökkel való együttműködés vádját, mint megelőzően s még sokáig a szabadságharcos magyarokra, bizony átmenetileg sanyarú lett a sorsuk. Ezt a helyzetet a Habsburgok kihasználták az erők megosztásához, és kényszerítették őket magyarelles magatartásra, s ez sok szerbet meghasonlásba sodort.

Rácvárossal kapcsolatban még említést érdemel Budának a XV. századból reánk maradt címere:

Erős falú, három zömök toronnyal ékes várbástyát ábrázol: a maga biztosság erejét tudó várost jelképezi. A vastag, tömör építményű várfal kapujának szárnyai azonban sarkig tárva vannak. Címerbe foglalt s kőbe vésett jelképeként, hogy e falak közé mindig szeretettel, megbecsüléssel — tárt szívvel várják az idegenből jövőt. Ezt a címet Buda már XIII. századi pecsétjében is használta.

A Tabánban a XVII. század derekán, a török hódoltság tetőpontján már erős szerb település alakult ki mezővárosi arculattal, polgárosodó jelleggel. Különben 1686 után kezdték Rácvárosnak nevezni Tabánt, melynek lakói szerbek és németek voltak. A „velika seoba” következményeként Buda volt 1690-től egészen 1718-ig a legnagyobb szerb város. Hiszen az 1690. évi nagy áttelepedés következtében — a többi közt — a belgrádi városvezető főbíró, afféle polgármestert, Ivan Milutinovićot a habsburgi katonai közigazgatás a szentendrei szerbek kapitányává nevezte ki.

A belgrádi szerb ortodox egyház vezető papja, Kuzman pedig Szegedre települt át gyülekezete java részével együtt. A budai szerbek számszerű túlsúlyára jellemző, hogy 1700-tól egészen 1741-ig szerb volt a polgármesternek megfelelő városbíró. A városrész a XVIII. század elején egyik-másik nevezettségével a pesti krónikások figyelmét is fölkelte. A rácvárosi sörház és a rácvárosi kávéház a XVIII. század első éveiben olyan nevezetességek voltak, melyekről a Furkát Tamás levelei című, rendkívül népszerű humorisztikus újság is több ízben megemlékezett. És az egykori Fehér sas utca 4-ben volt a Mély pincének nevezett vendéglátó helye, a halászlégények hírhedt, zsbongó,

verekedős virtuskodástól sűrűn látogatott csárdája. A csárda felett a német Alpákker Antal uram szolidabb vendéglője. Lényegében ez volt Buda első halászcárdája, ahová Pestről is átjártak később az írók, művészek.

1717 telén Wortley angol követ felesége Budán járt, és így írta le az akkori Tabánt:

„A falakon kívül számos apró ház, jobban mondva a kunyhók tömege áll, amelyeket Rácvárosnak neveznek és teljesen szerbek lakják. Házaik régi divatú sátrakhoz hasonlóak.”

Meg kell említenünk, a Rácváros históriája a XVIII. század végéig abban merült ki, hogy a szerbség élethalálharcát vívta a pest—budai kereskedelem hegemoniájáért az egyre nagyobb tömegben odatelepült németességgel. A XVIII. század után Rácváros kereskedelme süllyed, elveszti jelentőségét, hiszen az élénkebben terebélyesedő Pestre terelődött át, amely alföldi terepen a korszerű nagyobb építkezésekhez kedvezőbb adottságot biztosított.

1723 húsvét egyik ünnepnapján tűz ütött ki, s ez a város nagy részét elhamvasztotta.

A csapások tovább érték a települést 1732-ben és 1775-ben, miután olyan árvíz volt, amely nemcsak a Vízvárosot károsította meg, hanem több budai városrészt is, így a tabániak egy része csupán csónakkal kereste egymással az összeköttetést.

1779-ben pestis pusztított.

1810-ben Budán borzasztó tűzvész dühöngött, melynek a Rácváros és a Vízváros hatszáz háza esett áldozatul. A tűz szeptember 5-én Tabánban egy kádármeister házában tört ki, amikor ott boroshordót égettek.

A nagy tűzvész idején Virág Benedek költő és történetíró, egykori pálos szerzetes, ugyancsak a Tabánban lakott szegényesen. A történész Horvát István, egykori egyetemi tanár erről a következőket írta az írók egykori vezérlőjéhez, Kazinczyhoz:

„Virág Benedekünk a nagy égés előtt igen kevés napokkal Ertsi nevű mezővárosba távozott. Elégtek nála a »Magyar századok« folytatásai, — elégett nála az én 1732-i Magyar Szentírásom is, melyet Révai — kinek képe itten most vésetik rézbe — másolt le. Elégett, s ezt leginkább bánom számos régi és új könyvem közül.”

A tűzvész jelentőségére talán jellemző a Pesti Hazai és Külföldi Tudósítások 1810. évi szeptember 8-i számának a beszámolója:

„Szeptember 5-dik napja szomorú emlékezetű léssen Buda városának históriájában; mert délután, midőn éppen nagyobb része a városnak ebédelne, a Rátz városban tűz támadott, és részint a nagy szárazság, részint a nagy szél miatt oly hirtelen és oly messzire elterjedt, hogy az említett Rátz városnak nagy része, a Duna-parton, a Vár alatt álló Sörház, a halászváros, a Királyi Magazin és Prófuntház, a Vízvárosnak egészen a Capucinusokig terjedő része a tűznek prédájává lett. Rettenetes volt ezen tűzvész, azért kiváltképpen, hogy az utcák szűkek lévén, s a házak szorosan egymáshoz ragadván, segíteni lehetetlen volt.”

Végül a tűzvészről a szerb—magyar kapcsolatok ékes szavú tollforgatója, Vitkovics Mihály így kesergett Kazinczynak:

„Engem egyik szomorúság után a másik ér. Alig enyhült áldott Anyánk halálán eredt fájdalom, s íme új mély bánat érte szívemet. Tudniillik Budán a Rátz városban a múlt szerdán tizenkét és egy óra között egy bognárnál tűz támadván, az egész Rátz várost egyszerre lángba borította; sőt a Vízvárost is a Duna részről egészen a Kapuzínusokig felgyújtotta, s így közel ezer ház felpredált. A rátz templomot is a plébániával együtt elégette, következképpen szegény János ötsémnek, az ottani plébánosnak mindene oda égett, úgyhogy ő, felesége, gyermeke, tselédje tsak a rajtavalóival menekedhettek meg. Ez a tsapás, Barátom, sok könnyeimbe került, melyeket ezen kedvelteimnek szerentsétlensége, de még inkább mély szomorúságán való részvételen ontatott. Kipótolhatatlan kárunk, hogy boldogult Anyánk válogatott könyveiből álló könyvtára vékékppen elégett, a sok rátz, görög, deák (latin) kéziratokkal együtt...”

Vitkovics Mihályról tudnunk kell, hogy szerb származású költő, meseíró és irodalompartoló volt. A szerb népdalokra fordításaival ő terelte rá a figyelmet. A család Hercegovinából származott. Dédapja I. Lipót idején a törököktől visszafoglalt egri várban volt kapitány. Nagyapja és apja görögkeleti papok Egerben. Különben Vitkovicsnál, akinek kenyérkereső foglalkozása ügyvéd volt, jurátuskodott átmenetileg Deák Ferenc, továbbá a jeles szerb jogász a publicista, Todor Pavlović. Pavlović szerkesztői munkásságára jellemző adatok: 1832-ben átvette a Letopis szerkesztését s e lapot 1832-től 1841-ig ő szerkesztette. A folyóiratból 26 kötetet szerkesztett. 1841-ben megalapította a Srbske narodne novinet. A német Herder hatására azonban idealista, pánszláv eszményeket hirdetett. Ez az akkoriban élesedő magyar és egyéb nemzeti öntudatosulás korában meglehetősen támadási felületet adott. 1852-ben letiltották lapjáról az első szót, a „Srbski”-t, maradt a Narodni list (Néplap). Még egy évkönyvet is szerkesztett, a Draguljt (Drágakő), ez 1845—47-ig jelent meg. Pavlovićról tudnunk kell, hogy közvetlen, meggyerő modorú ember volt. Ennek következményeként lapjaiban a legjobb szerb írók írásait közölte, és igen magas színvonalat képviseltek ezek az orgánnumok. Gyakorlatilag a magyarországi szerb hírlapírás legnagyobb egyéniségének tekinthető.

A nagy tűzvész után kialakult a Tabánba szorult szegénység, kispolgárok, szülőkapások, halászok, hajósnépek és rakodók sorsa.

Tabán régebbi lakói között kevés volt, még régebben is a kaputosnak nevezett kultúrált ember. A római katolikus plébánoson és a szerb papon kívül említésre méltó művelt, pallérozott bizony kevés akadt. A városrész egyik nagy szülöttje: Semmelweis Ignác Fülöp orvos, később egyetemi professzor. 1818. július 17-én, a Tabán és a Vízváros találkozó pontján, az Apród utcai házban született. Szülőházával csaknem szemben lakott korának egyik legnemesebb költője és tudós történetírója, a már említett Virág Benedek, aki mikor a felvilágosult II. József a már előbb feloszlott jezsuita rend és több más szerzetes rend között a pálosok rendjét is megszüntette, a Tabánba vonult vissza, világi közönséges polgárként. Itt még említést érdemel, hogy a Döbrentei alapította első magyar színház is a Várhegy, a Vízváros és a Tabán találkozási pontján működött — Budán.

A régi, most már örök hazára talált szerbeknek alig van itt már emlékük, mint a Döbrentei utcában a ház falába helyezett vörös márványtábla. Ez magyarul és szerbül hirdeti minden idők járókelőjének, hogy az 1838. évi nagy árvízkor milyen magasan hőmpölygött az akkor Vizivárosnak nevezett városnyegyed Főutcájában a Duna hőmpölygő szennyes vize. De ez a tábla hirdeti, hogy

ott egykor a Tabán lakói között a délszláv kultúra is virágzott. A lakók nagy részének az anyanyelve szerb volt, németül és részint magyarul kevesebben tudtak beszélni, főképp a módosabb meg a műveltebb rétegek közül.

A Tabánban valamikor sorsdöntő súrlódások dúltak az ott már régebben élő szerbek és a később betelepült németek között. Az egymás közti háborúskodást nem ágyúkkal és nem egyéb fegyverekkel vívták, hanem veszedelme-sebb, rafináltabb támadó eszközökkel és a hatóságok előtt egymás kíméletlen ócsárolásával, no meg a többi közt telekkönyvi ki- és betáblázások szeszélyes furfangjával. És ebben a csatában a nyíltabb jellemű, a magyaréval jellegzete-sen rokoni erény és a virtus sokféle tulajdonságával jeleskedő szerbség saj-nálatosan a rövidebbet húzta. Így sorsa a Habsburg-hatalom polgári és katonai hatóságainak önkénye miatt megint azonos lett a kismemizett magyar nép sorsával.

Már csak az irodalomtörténetben és a néprajzban találunk szerb emlé-keket. Érdekességként néhány nyelvi emléket ideiktatnánk. Így a pestbudai magyar—szerb—német együttélésből a helyi szerb kereskedelem néhány szót vett át. Ezeket előbb a mindennapi, de később az irodalmi nyelv is átvette. Ilyenek: farba, profitira, alapaster, moler, rubind, faršang, order, prezent, proces, frtalj, kreditor, kvartir, kaucija, tancmajstor, klient, plac, komendirati, ga-lant, forma, pajdaš. És még sok egyéb.

De a szerb emlékeket még ma is őrzi a budapesti térkép. Kevesen tud-ják, hogy a Lágymányos és a Pasarét elnevezés szerb eredetű.

A budai szerb település élén mint katonai parancsnok a rácok hadnagya állt, kit a császári „leutnant” (hadnagy) elnevezés torzított szerbül „Latyman-nak”. Ennek a latymannak, a szerbek hadnagyának volt birtokában a későbbi Nádorkert és környéke. Ezt a területet nevezték „Latymanosnak”, vagyis had-nagyi földnek. Innét a Lágymányos magyarított hangzású városnegyednév.

És a Pasarét: Magyarország első mérnöki igényű feltérképezését tudva-levően II. József (1741—1790) rendelte el. Miután első felmérésről volt szó, a munkálatoknál megkérdezték a népet, hogyan nevezik ezt vagy azt a terüle-tet, határrészt. A megkérdezettek — a mai Pasaréten — azt válaszolták, hogy azt a területet PASA-nak hívják, azaz közlegelőnek. Nos, a kérdezőnek meg is magyarázták a fogalmat, és ezért a következőképpen került a jámbor német tisztviselő keze nyomán a térképre „Pasaried”: legelő, dülő. Így keletkezett a Pasarét.

No és a nagyon kedves régi anekdota szerint a régi Rácvárosban estén-ként a vendéglőkben beszélt a bárány a lóval! És az asztalon találkozott három virág!

Hogyan? Föltöttébb egyszerű a nyitja. A bárányból készül a hegedűhúr, a ló szőréből pedig a vonó. Az asztalon pedig a lenvirág (abrosz), a búzavirág (kenyér) meg a szőlővirág szoktak találkozni.

De a pesti szerbekből sem maradt sokkal több az emlékünknél. Hiszen már 1907-ben a következőket olvashattuk a Pesti Naplóban:

„A múltat minden emlékével, kegyeletével és fejletlen eredményeivel éppenúgy felfalja a jelen idő nyers szüksége, mint ahogy egy század múlva felpredálja a jövő a mai produkció minden eredményét. Hült helye sincs tehát a régi Pest nagy múltú Zöldfa utcájában (ma Veres Pálné utca) ama háznak ma már, melyre negyven—ötven esztendővel ezelőtt még szent pietással te-

kintettek fel a régebbi generációk emberei. A Vitkovics-ház hol a Kazinczy-triász jó boroska mellett a késői éjjeli órákig együtt mulatott — nincs! A Teodorovics Anasztázia, amelynek kapuján a szerb özvegy a Vitkovics-hoz iparkodó Virág Benedeket, vagyis a „szent” öreget bebocsátotta — nincs. Az Athenaeum szerkesztőségének egykori tanyája, honnan Vörösmarty, Toldy, Bajza törvényt szabtak a kezdődő magyar literatúrának — nincs...

És így pusztul el lassanként minden Pest legöregebb kerületéből, a Belvárosból, melynek ma már éppen csak hírmondó emlékei vannak. Ezek között nem a legöregebb, de az érdekesebbek közül való a 17. és 19. számot viselő Zöldfa utcai ház, melynek hírességét Tököli Popovics Száva nevű dúsgazdag szerb nemes tette hosszú időre állandóvá.

„Tökölianum a neve ennek az öreg épületnek, melyet azon okból, hogy öreg és célszerűtlen, most bontogatnak, s most emelik azt a vörös márványtáblát, melynek »Tököli a tanulóknak« című ósdiás betűkkel felírás jelentette a célt és a szándékot, amiért 1838-ban alapítója emeltette. Tököli Száva kétszázezer forintos alapítványával jött létre a szerb nemzetiségű egyetemi hallgatók számára épített intézmény, s ez az összeg kámataival és toldalékaival háromszorosra növekedett, azóta száz és száz szegény sorsú tanulóknak nyújtott módot arra, hogy a kultúra részesévé válják. A harmincas évek végén kezdték építeni a Tökölianumot, hogy az a hivatását teljesítse, melyet alapítója szánt neki. Eleinte a Szerb Matica vezette harminckilenc éven át az intézetet, 1877-ben azonban a központi állampénztárra bízta a kormány a vagyon kezelését, az intézeti felügyeleti joggal pedig a görögkeleti szerb hitközséget bízta meg.”

A mai épület 1907—1909 között épült fel.

A kísértés túl nagy, hogy e sorok krónikása ne soroljon fel néhány nagynevű budapesti szerb diákok: itt tanult Lukian Mušicki (1777—1837) költő; Jovan Sterija Popović drámaíró (1806—1856) — Popović különben Eötvös József osztálytársa is volt —; Jakov Ignjatović (1822—1889) a realista szerb próza megteremtője; Bogoboj Atanacković (1826—1858) bajai születésű szerb romantikus író; Mita Popović (1841—1910) romantikus író; Laza Kostić (1841—1910) romantikus költő; Kosta Ruvarac (1837—1864) kritikus és végül Veljko Petrović, aki költőnek és prózaírónak egyaránt jelentős.

Mit jelent e díszes névsor?

Sokan közülük magyar iskolába jártak, életük egy részét a magyarok közt töltötték vagy legalábbis rövidebb ideig a magyar kulturális központban tartózkodtak. Milyen hatása volt ennek a felsoroltakra? De idézzük fel a szerb nemzeti megújulás bármely jelentősebb íróját. Kevés kivétellel csaknem valamennyien Magyarországon születtek, ott jártak iskolába, és ott élték le életük rövidebb-hosszabb részét. Ezek: Jovan Rajić, Jovan Muškatirović, Emanuel Janković, Gligorij Trljajić, Atanasije Stojković, Lukijan Mušicki, Milovan Vidaković, Dimitrije Davidović, Gjorgje Magarašević, Jovan Hadžić, Jovan Stejić és Jovan Subotić.

A második Magyar Irodalomtörténeti Kongresszus alkalmával Julius Dolansky a csehszlovák irodalomtörténész joggal tette fel a kérdést: mit adott a nemzeti megújulás korában a magyar irodalom mindezeknek a szerb íróknak? Ez annál is izgalmasabb, mert a XIX. század első felének szerb költészetében — Dolansky szerint — azok a szerb írók szólaltak meg a legeredetibb hangon, akik nem magyarországi származásúak.

Miután a burzsoázia ügyelt arra, hogy Közép-Európa népeit a gyűlölködés és értetlenség válaszfalaival különítse el egymástól, Julius Dolansky felvette a kérdést, és felhívta a figyelmet arra, hogy kevesen vizsgálták a magyar—szláv irodalmi kapcsolatokat. Pedig Magyarország központi helye a Duna völgyében töméntelen kulturális kapcsolatot teremtett szomszédaival. A kölcsönös kulturális kapcsolatok tömegét csak egy sor szakosított kutató tudja majd elvégezni.

De térjünk vissza Budapest szerbjeihez. A magyar főváros szerb fiai sorában meg kell említenünk Kornelija Stankovićot (1831—1865), az első képzett szerb zeneszerzőt. A nagy művész Budán született, külföldön tevékenykedett, de visszament Budára meghalni. Természetesen, ahol olyan élénk szellemi élet folyt, mint Pest—Budán, több nagy jelentőségű kulturális vállalkozás is született. Így többek között a bajai születésű Joakim Vujić (1772—1847), aki különben a szerb színészet megteremtője, a pesti Rondellában 1813-ban rendezte az első, modern értelemben vett és iskolán kívüli szerb színelőadást. A Rondellában különben felváltva játszott szerb és magyar színtársulat. Itt emlíjtük meg, hogy a szerb színelőadásokat támogatta a szerbeket nagyon becsülő Fáy András.

1714-ben Pestnek csak 2600 lakosa volt, de a délszláv származású Balázs (Blaž) kávéházat nyitott a mai Molnár és Havas utca sarkán. Az egyik nemes bornak és szőlőfajtának is szerb származású neve van még napjainkban is, ez a Skadari-tóra és környékére utaló kadarka. Valamikor, a második vagy a harmadik letelepedési hullám idején Ráckeve-re került szerb menekülők a Skadari- (Shkodrai- vagy Szkutari-) tó partjáról magukkal hozták a kék bogycjú bort szolgáltató hazai szőlővesszőt is. És a belőle sajtolt bort keresztelték el Skadarkának. A magyar nyelv tudvalévően kerüli a mássalhangó-torlódást. Így az első betűhangot elhagyták, és lett a Skadarkából a kadarka. Persze a múlt század második felében a nagy filoxerajárvány már rég kivégezte a tabáni és általában a Budapest környéki szőlőtelepítést is. De a kadarka, kivált a Duna—Tisza közén, azóta is az egyik legkedveltebb bor.

A ráckevei kadarka szőlő pusztulása az ízeket kedvelőket sújtotta a legjobban. Hiszen a régi ráckevei szerbek egész sor különleges bort is előállítottak a kadarkából. Az érett szőlőszemeket padláson, szalmán töppesztették, érlelték, s olyan kadarkaaszt készítették, amelynek színe halvány rubin, íze csupa tűz meg aroma volt, s amelyet a rendes kadarka borral együtt — Schams 1833-i tudósítása szerint — a szerbek Ausztriába, Lengyelországba, sőt Oroszországba is szállítottak. Vagy ki ne hallott volna — az öregek közül — a rác-ürmösről, amelyet nem lehetett nagyban készíteni, de amelynek ma már feledésbe ment receptje is szívet derítő: kétakós hordót arasznyi rétegenként teleraktak szalmán érlelt, szép kadamfűttökkel; minden rétegét meghintették külön ürömfűvel, ezerjófűvel, kevés tormával, borssal, szegfűszeggel, fahéjjal, narancshéjjal. Ezután a hordót befenekelték, s megtöltötték jó minőségű ókadarkával. A cukortartalom miatt a keverék újból áterjedt, átvette a fűszerek ízét, s pezsgett, akár a finom pezsgő. A benne rejlő fűszerek illata, a kadarka jellegzetes aromája, s a benne levő szénsav különösen kellemessé és üdítővé varázsolta ezt a régi péncézésekkor és a hajdani ráckevei kedves vendégek előtt oly népszerű italt. Különben a néprajzosok begyűjtöttek még a múlt században egy versikét Ráckevéről:

*Svaku fajtu hvali,
A skadarku sadi!
(Dicsérd mindegyik fajtát,
De ültess csak kadarkát!)*

Ahogy Budán is megvolt a helye a szerb telepéseknek, a Tabán, akképp Pesten is a mai Szerb utca szerb ortodox templom közvetlen környékén építették házaikat és műhelyeiket meg társadalmi intézményeiket. A szerblakta terület a következő volt: Kecskeméti kapu (mai Kálvin tér), a Vízi- vagy Belgrádi kapu (ma Dimitrov tér) közti városfal széltében telepedtek le a polgári jogokat élvező szerb mesteremberek és kereskedők. Főleg a Bástya és Alsó-Bástya utcában (részben a mai Veres Pálné és Bástya utca), az akkori Magyar utcában, a Kecskeméti és a Lipót utcában (a mai Nyári Pál és Váci utca) álltak. Akkoriban a mai Pintér utca volt a Rác utca, a templom mellett húzódo Pálos utcát a múlt században keresztelték át Szerb utcának. Egyébként az egykori makói diákként görögkeleti szerb pap által megkeresztelt József Attila pesti diákkorában szíves pártfogoltja volt Vujicsity Dusán szerb ortodox esperesnek, a budai püspök helynökének.

A magyarországi szerbekkel kapcsolatban Lazar Čurčić, az újvidéki Matica srpska tudós könyvtárosa többek között a következőket írta:

„Ha valaki 1790 táján, az ún. nagy szerb vándorlás századik évfordulóján összegezte volna, hogy a szerb telepések milyen utat tettek meg a felemelkedés útján, úgy megállapíthatta volna, hogy nagyon kevés nép fejlődött annyit egy évszázad alatt, mint a szerb telepések.

Valóban optimistának kellett lenni annak, aki 1690-ben hitt abban, hogy a hontalanok, akik földbe vajt kunyhókban húzták meg magukat Pétervárad (Petrovaradin), Buda, Győr, Komárom vagy Bécs falai alatt, hogy új lakóhelyükön többek lehetnének katonánál, és olcsó munkaerőnél a kiskereskedők vagy a kisiparosok szolgálatában. A törekvőbb telepések azonban felülmúlták a legmerészebb álmokat is... Hiszen mindössze száz esztendő alatt olyan hatalmas utat tettek meg az anyagi és a kulturális felemelkedés útján, melyre a náluk sokkal szerencsésebb népeknek is évszázadokra volt szükségük.”

Tudnunk kell, hogy a „török uralom súlyos évszázadai után a szerb nemzeti élet először a szerblakta északi területeken, Magyarországon indult fejlődésnek, mert ott voltak a legkedvezőbb feltételek. Hiszen ott a szerb polgárság a korai kapitalizmus korszakában annyira megerősödött, hogy az újabb kori szerb műveltség megteremtőjévé és hordozójává változott. Tehetős szerb kereskedők és iparosok bőkezűen támogatták Magyarország fővárosából a terebélyesedő hazafias gondolatot” — írta a már említett Julius Dolansky.

De a szerb kultúra kivirágoztatásában nem volt megállás. Hiszen a XIX. század húszas éveinek szerb irodalmi és művelődési életében Budapesten fontos esemény volt a Szerb Évkönyv (Serbskij letopis) és egy évvel később a pesti Szerb Matica megalapítása.

A Letopis köré tömörült írók nemcsak szerb problémákat, hanem környezetüket is megénekeltek. Így a Letopis egyik megalapítója, Hadžić-Svetić így énekelt a Gellérthegyről (természetesen szerbül):

*Ó büszke, fénye Budának, és
Tévedhetetlen jósa időnek is,
Feléd repül lelkem és új
Énekem át folyón néked zeng.
Ám színigaz, hogy pőre, kopár fejed
A szép leányzó disze nem ékíti,
A kedves illat arcodon nem
Lengedez, és sehol a koszorú.*

(Csuka Zoltán fordítása)

Itt említjük meg, hogy a monarchia többi északi és déli szláv népelemei azután egymás után alakították nemzeti öntudatukat növelő egyesületeiket és egyéb vállalkozásaikat. Ezekkel foglalkozott a Századok című magyar történet-tudományi folyóirat 1895. évi száma is. Ebből a Szerb Maticára vonatkozó részt idézzük az alábbiakban:

„A Szerb Matica legrégibb valamennyi között. 1826-ban Hadzsity János, irodalmi nevén Szvetics Milos Pesten néhány barátjának kezdeményezésére irodalmi társulatot alapított, melyet Szerb Maticának nevezett. A társulat alapszabályait Hadzsity készítette, s azokat közzétette a Magarasevics által szerkesztett Szrpszkij letopiszban. Az új egyesület életének első korszakát meddő nyelvészeti viták jellemzik. Új érának beköszöntőjét képezi Tököly Száva királyi tanácsosnak a Matica elnökévé választása 1838-ban. Tököly a Matica működésének előmozdítása céljából évenként 200 frtot adott a Matica jegyzőjének, s a Szrpszkij letopisz szerkesztőjének 500-at és lakást saját házában. Tököly új szervezetet és alapszabályokat készített, melynek első cikkelye szerint a Matica feladata a magyarországi szerbség művelődésének előmozdítása mindennemű törvényes eszközzel. A Matica tagjait rendes és tiszteletbeliekre osztja fel, és a tehetséges szerb ifjak tudományos kiképzését vette fel programjába. Tököly meghalt 1842-ben. Még halála előtt, 1838-ban alapította egyetemi hallgatók számára a Tökölianumnak nevezett budapesti nevelőintézetet, melyet végrendeletében általános örökösévé tett s igazgatását a Maticára bízta. E célra házat vett, hol az intézet, a Matica, a Letopisz szerkesztősége és könyvtára volt elhelyezve. Az 1848-as mozgalmak után a nemzetiségek helyzete Magyarországon sokat változott; kiváltképpen sokat változott a szerbség helyzete az ország fővárosában. A viszonyokkal számot vetve, a Szerb Matica intézői 1851. augusztus 18-án elhatározták, hogy az intézet székhelyét Pestről átteszik Újvidékre... E kérdésben nagygyűlést tartottak 1862. február 2-án. És 1863. július 6-án kelt rendelettel engedélyezték a Matica székhelyének Újvidékre helyezését, ahol is 1864. április 30-án nagygyűléssel meg is kezdte működését... A Matica a magyarországi szerbség művelődésének centruma, melynek működése iránt a szerbek kegyelettel és érdeklődéssel viseltek. Tököly Száva összes vagyonát a Matica igazgatása alá rendelt Tökölianumra hagyta. Karagyorgyevics Sándor herceg hagyatéka — mely a Maticát illeti — 96 267 frt. 57 kr. Trán-dafil Mária összes vagyona halála után a Maticára szállott. A dús adakozásokból és alapítványokból bőven kijut irodalmi célokra, pályamunkákra és népiratkákra is.”

A Matica az ország határain túl is hamarosan tekintélyre tett szert. Hiszen a monarchiába látogató orosz szlavisták közül (Bécsben a történet-filozófus német Herder hatására igen színvonalas és jó hírű szlavista kutatások folytak) Pjotr Ivanovics Keppen 1822-ben járt Magyarországon, hogy tanulmányozza a szláv eredetű régiségeket és a szláv nyelvjárásokat. Keppen főképp a szerb ortodox egyházközségek irányítóival keresett kapcsolatot, hiszen azok vezették a szerb lakosság zömét. A többi közt tárgyalt Jaksity Gergellyel, aki azután Oroszországban meg is látogatta Keppent. Ezután említésre méltó V. I. Grigorevics, aki kétszer is járt Magyarországon: 1845 és 1846-ban. Mindkét alkalommal nemcsak a Letopis, hanem a Matica vezetőivel is tárgyalt. Mihail Petrovics Pogogyin 1835-ben és 1839-ben tartózkodott Magyarországon. Miután a minden szláv népet idealista elképzelése szerint egyesíteni kívánt pánszláv eszme meggyőződéses híve volt, természetesen Budapesten nemcsak Jan Kollarral találkozott, hanem a gondolat szerb képviselőivel is.

(Itt említjük meg, hogy mind a szerb, mind a horvát pánszlávista törekvés messzi eltért egymástól. A szerbeknél jelentkezett először 1804-ben, és a karlócai pátriárka, Stevan Stratimirović volt a szerzője. A horvátoknál 1838-ban Ljudevit Gaj (1809—1872) volt a gondolat zászlóvivője. És meg kell említenünk, hogy a magyarországi szerbek tulajdonképpen a horvát pánszláv mozgalommal, az illirizmussal kerültek szoros kapcsolatba. Soraikban lényegében két csoport alakult. A mozgalmat támogatók sorában találtuk: Petar Jovanovićot, Miloš Popovićot, Georgije Popovićot, Sava Tekeliját, Pavle Stratimirovićot és másokat. A mozgalom ellenzői sorában voltak: Teodor Pavlović, a Letopis szerkesztője, valamint Jovan Subotić és mások. Itt kell megemlítenünk, hogy a déli szlávok közös elnevezésére Teodor Pavlović volt az első, aki a „jugoszlávot” javasolta.)

De folytassuk az orosz szlavisták felsorolását. Oszip Makszimovics Bodjanszkij 1837-ben járt Budapesten. Bodjanszkij is nyelvtudományi kutatásokat végzett. Pesten nemcsak a Matica vezetőivel tárgyalt, hanem egy érdekes, színes fantáziájú szerb lapszerkesztővel is, aki magyarosan cikkeket úgy írta alá, hogy Arnot Antal, szerbül viszont Arnot (Arnovljev) Antonije, aki nemcsak a Letopisnak volt a főmunkatársa, hanem egy budai szerb lapnak, amely a hosszú Srbska novina ili magazin za hudožestvo, knjževstvo i modu címet viselte. Ez a lap két évig jelent meg mégpedig 1838-ban és 1839-ben. A következő kutató, Izmail Ivanovics Szreznyevskij 1839-ben és 1842-ben járt Pest-Budán. Cikkeket is írt az itteni szerb lapok hasábjain. Pavlovics Todorral többször is találkozott. Különben Szreznyevskij magyarországi tartózkodásáról tudunk a legtovább, mert a Peštansko-Budimski skoroteča című lapban ismertették a nagy tudós tevékenységét.

Az előző ismertetésben említett nyelvészeti vitával kapcsolatban a dús-gazdag, tekintélyes szerb nábobként emlegetett Tököli Száva, a Tökölianum alapító levelében leszögezte álláspontját:

„Minthogy a Szerb Matica a nemzet felvilágosodására van hivatva, anélkül fogja arról kell gondoskodnia, hogy mindazon zavarokat, melyek az irodalomban támadtak, kiirtsa, nem pedig, hogy azok után induljon, kiknek maguknak is még szükséges a tanulás, és ezért az írásnak alapszabálya gyanánt fogja tártani a tudományos és kimívelt szlaven egyházi nyelvet, és mindazon szavakat, melyeket a szerb megérthet, szlaven nyelv rendszabályai sze-

rint írni és azon török nyelvből a mienkébe behozott holmi újításokat lehetőségig kerülni tartozzék, és semmi, ami ezen kívánalommal össze nem illik, Matica nevében ki ne adassék vagy a Matica költségén ne nyomassék, mert én a Maticát tökéletesebbnek kívánom tisztelni, mint holmi egyes író. Ezen a nemzet felvilágosodására vonatkozó kívánatomnak hogyha a Matica nem igyekeznék megfelelni, úgy házamnak részese nem lehet.”

Az idézetben szereplő nyelvi vita főszereplője Vuk Stefanović Karadžić (1787—1864), a XIX. század legtermékenyebb és legnagyobb hatású szerb írója. Munkássága sok irányú, de minden területen kiemelkedő. Karadžić a korszerű szerb irodalmi nyelv megteremtője, a szerb helyesírás reformátora, a szerbhorvát népköltés legjobb és legrendszeresebb gyűjtője. Néprajzos, történész, irodalomkritikus, harcos vitairatok szerzője.

A magyarországi szerbség természetesen és valósággal nemzeti önvédelemből ragaszkodott hagyományaihoz. Így Karadžić újításai próbálkozásait gyanakvással fogadták. Egy ideig a Letopisban is folyt a vita. Ezt akarta Tököli leállítani, hatalmi szóval megszüntetni. A történelmi fejlődést azonban nagyobb hatalmak sem tudták feltartóztatni, hiszen a fejlődés a természet rendje és törvénye is. Ezért 1850-re Karadžić tanai diadalmaskodtak.

De térjünk vissza Tököli intézetéhez, melynek alapítása nem maradt követők nélkül. Csupán két további alapítványt emelünk ki. Az egyik egy dúsgazdag pesti szerb kereskedő házaspár alapítványa, Naum és Jelena Bozdaé, akik látták, hogy Pest-Budán mily nagy mértékben fogyatkoznak a szerbek. Nem a liberális szellemű magyarok népességnövekedése miatt, hanem inkább a szűkkeblű német feudális céhpolgárság féltékenysége folytán. A Bozda-alapítvánnyal a szerbek fogyatkozását igyekeztek lelassítani. Pest-budai szerb iparosok, akik a magyar fővárosban kívántak önállósulni, kaptak az alapítványból segítséget. De a Bozda család gondolt a szegény pesti lányokra is. Hiszen régebben egy leány hozomány nélkül — a legtöbb esetben — reménytelenül pártában maradt. Az alapítvány ezeken is iparkodott segíteni. Nem utolsósorban a szegény és kezdő pest-budai szerb orvosoknak kamarai tagsági díjára is adtak segítséget és általában a szerb értelmiségi pályán kezdő pestbudai ifjaknak.

Miután a fővárosban nagyon sok szerb leány végezte közép- és főiskolai tanulmányait, bizony ezek nemzeti öntudatának emelésével, nemzeti irodalmi nyelvük és ismereteik bővítéséről nem is beszélve, senki sem törődött. 1904-ben alapították meg azután a budapesti szerb leánynevelő intézetet, amely azután a háború miatt nem sokáig működött.

Amikor ezekről a bámulatos úttörő művelődési intézményekről és kapcsolatokról beszámolok, kényszerülök állandóan múlt időt használni. Az rajtam van, hogy a történelem a múltban egyedi jelenségek szüntelen folyama, s így az idő kereké megállás nélkül forog, a dolgok mindig változnak. Emberek és intézmények eltűntek, átalakultak, megfogyatkoztak, és ami utánuk itt maradt, már csak emlék, amely felgyorsuló korunkban elködösül. Azonban ezek a régi emlékek a művelődéstörténeti alakulás kétségtelen tényeinek és vas-törvényeinek a bizonyítói. De a szocializmust építő magyar társadalom ebben a kérdésben is megnyugtató törekvéssel a haladó hagyományokat igyekszik ápolni, ébren tartani, sőt továbbfejleszteni. Már említettük, hogy a Matica 150 éves jubileuma alkalmával fölmerült a kérdés: nem lehetne-e feltámasztani a Tökölianumot? De már nemcsak diáknevelő intézet mivoltában

csupán, hanem általánosabb művelődési célból. A mindennapi élet krónikásának véleménye szerint az új intézmény a régi épületben merőben új arculatú, a szocialista építés és a népek békés egymás mellett élésének irányelveit szolgáló művelődési központ lehetne. Olyan példás művelődési központ, melyben a múlt emlékeinek tanulságos, egyúttal mozgósító erkölcsi szemléltetésével a közös emberséges érdekekhez híven tevékenykedne. Az intézmény kebelében, meghitt módon újabb baráti és egyre mélyülő kapcsolatok révén, új, közös kultúrát is teremthetnénk, melynek hatása szellemi és anyagi téren egyaránt még felbecsülhetetlen értékűnek ígérkezik.

SÁROSPATAKI DÉLSZLAV DIÁKOK

Nemrégiben utam Sárospatakra vezetett, a magyar művelődéstörténetben Bodrogparti Athén néven is sokszor emlegetett iskolavárosba. A sárospataki kollégium világhírű könyvtárát és műemléki gyűjteménytárát kerestem fel. Nagyon is érdemes tudnunk: a sárospataki főiskolát 1531-ben a szabadságharcos Bethlen Gábor művelt erdélyi fejedelem méltó utóda, I. Rákóczi György létesítette, mégpedig a haladó művelődést nagyasszonyként pártfogoló felesége, Lórántffy Zsuzsánna ösztönzésére. Lévén a Bodrogparti erdőváros és kiterjedt környéke a Perényiék örökébe lépő Lórántffy familia birtoka. Ez az iskola a XVII. század derekán élte első fénykorát, nevezetesen 1650—1654 között. Akkor tanított ott Jan Amos Komensky, latinus nevén Comenius, aki — egyes újabb kutatások szerint magyarországi őstől származó, sőt Szalantai Rezső könyvtártudományi kutató feltevése szerint az egykori Szeges nevű magyar község mint családi lakhely után szépapái által Szegesi család nevet is viselő magyarcsaládnak egy morva vidékre sodródott és így cseh-morvaként született utóda — a középkori száraz, skolasztikus módszert, az ismeretanyagot lelketlen, szó szerint való bemagoltatással tanító iskolarendszert, az új kor kritikai, természetbúvárló és emberközponti (társadalomközponti) irányelveinek megfelelően forradalmásította. Főműve, az *Orbis pictus*, azaz *Képes világ* szemléltető, vagyis vizuális módszerrel, tehát címéhez illően rajzos képek sokaságával közvetítette a megemésztendő változatos evilági ismereteket a tanulóifjúsággal. Így magyar iskolamester barátjával, a németalföldi és skót meg svájci egyetemeken tanult és a kriticismusban úttörő Descartes-ot követő Tolnai Dali Jánossal együtt dogmaellenes éllel, sőt a protestantizmusban is föllépő ortodox merevséggel sarkalatos ellentétben voltaképpen Comenius nevével társul e világhírű magyar művelődési intézmény klasszikus érdemű megalapozásához.

A világhírű sárospataki kollégiumnak később olyan kitűnő tudós professzorai voltak, mint a két Csécsi (Tsétsi), a felvilágosult jogbölcse, Kövy, a modern szociális gondolkodásra és emberi magatartásra nevelő, radikális demokrata történettudós, Zoványi Jenő, a modern költő és műfordító, irodalom- és nyelvtudós, Képes Géza. Leghíresebb tanítványai közül pedig hadd emeljük ki a költő Csokonait, a magyar reformkor közgazdasági és művelődési újjátásában Széchenyi Istvánnak szellemi indítást adó Fáy Andrást, Kodály Zoltán Háry János c. zenés színpadi mesejátékának szövegkönyvét Paulini Bélával együtt alkotó Harsányi Zsoltot és a Cs. és Kir. szép napok c. humoros regény íróját, Komáromi Jánost.

A múlt századi jellegzetes magyar klasszicizmus nagy mesterének, a Magyar Nemzeti Múzeum építőjének alkotása a leégett egykori iskola helyén megépített kollégium, a két és fél emeletes hatalmas iskolalapota. Ennek a főutcára tekintő homlokzati szárnyán formálták ki — ugyancsak Pollack tervei szerint — a nagy könyvtártermet. Fehér, dór stílusú oszlopsoron álló, védőrácsos karzattal, rozettás és részint kazettás kiképzésű mennyezettel díszített, rangos belső építészeti remekműként becsült, nagy terebben őrzik a kollégium régi, alapkönyvtárának rendkívül ritka és értékes, harmincezer kötetet kitevő gyűjteményét. Hatalmas mennyiségű, alig megbecsülhető ritka régi magyar és külföldi folyóiratok, kéziratok rengetegét őrzik avatott műgonddal az egyetemes európai művelődés e világhírű magyar emléktárában.

Sárospatak környékén ugyan szép számmal laknak szlovákjű és általában elmagyarosodott északi szlávok, de délszlávok nem. Mégis a kollégium kéziratárában végzett kutatásaim meglepő eredménnyel jártak. Olyan emlékeket is találtam, melyek egyike-másika a legérdekesebb és a legértékesebb bizonyító emlékanyagnak minősülhet a magyar és a délszláv művelődési kapcsolatok életerős alakulásában.

Mikor 1793-ban az iskola vezető professzora lett Kövy Sándor, a debreceni maradi református ortodoxia által elűldözött és nagy költőtanár, Csokonai pártfogója, a félvilág jogbölcséletének európai híru tudós fejlesztője, a pataki jogászhallgatók száma is ugrásszerűen növekedett. Kövyről tudunk érdekes, hogy esküdt ellensége volt a hűbéri előjogoknak, és a radikális-demokrata, polgári fejlődés bátor magyar úttörője volt. Könyveit nemcsak az egykori Magyarországon, sőt Bécsben és az osztrák—cseh monarchiai területen is használták. A Széchenyi reformműködését megelőző Fáy Andrásnak kedvelt professzora volt, sőt az öreg Kövy előadásait még ifjú jogásként Kossuth is élvezettel hallgatta.

Mikor tanulmányozni kezdtem a joghallgatók névsorát, kiderült, hogy a magyarokon kívül nagyszámban diákoskodtak itt délszláv, kárpátaljai ukrán, osztrák, német, magyarországi német-szász, német-sváb, továbbá román joghallgatók mellett szerb, horvát, szlavón, szlovén hallgatók is. Mindjárt a levéltári búvárlásaim első óráiban kétszáznyolcvannégy délszláv növendéket számoltam össze, akik 1793—1860 között tanultak itt joghallgatókként. Ez a szám azonban nem teljes, hiszen a szabadságharcot követő önkényuralom idején szüneteltették a jogi oktatást a haladó híru pataki kollégiumban több mint egy évtizedig, azt követően pedig már nem vezettek megbízható matrikulát, vagyis anyakönyvet a diákok illetőségi helyéről. A növendékek Bácskából, Bánátból és Szerémségből, Eszékről, Pozsegáról, Vukovárról, Arad és Temesvár környékéről, ahol e korban rengeteg délszláv élt, kerültek Sárospatakra.

Ezzel azonban a délszláv—magyar művelődési vonatkozású kutatási eredmények még nem zárultak le. A sárospataki kollégium gyűjteményéből az irattári részleg 15.282—15.299 szám alatt hatalmas aktacsomagot őriz. Kiderült hogy Balla Athanasios orosz cári udvari tanácsos 1814. évi december 1-i német nyelvű végrendeletében meglehetősen nagy összeget hagyományozott részleteiben meg nem határozott céllal ama különféle ortodox, pravoszláv felekezetiségű szláv tanulóifjak támogatására, akik a debreceni, sárospataki református kollégiumban és a pozsonyi evangélikus liceumban diákoskodtak. Sárospatakon például ebből az alapítványból két kuriális házat vásárolt a kollégium vezetősége; annak teljes tiszta jövedelmét görögkeleti szláv növendékek

támogatására fordították. Két különleges ösztöndíjat is létesítettek a diákok megsegítésére. Az egyik a kollégiumban teljes ellátást biztosított, míg a másik csak élelmezési segínyt nyújtott. Időközben arról is meggyőződtem, hogy az 1867-es kiegyezés konszolidált szellemét és szabadelvű nemzetiségpolitikáját erősítő 1888 után mind a gimnazisták, mind a joghallgatók rendszeresen részesültek diáksegélyezésben a szociális méltányosság szerint, származási vagy nemzetiségi és vallási különbség nélkül. Sok-sok ilyen segélyezett gimnazista diáknak nem volt feltüntetve az anyanyelve és vallásfelekezete, ámde szláv hangzású nevük aligha hagy kétséget ez irányban.

Budapestre való visszatértem után lelkesülten kutatni kezdtem, vajon kicsoda volt valójában a nemes ösztöndíjalapító Balla Athanas. Eddig ugyan nem sok eredményre jutottam vele kapcsolatban, mégis annyit sikerült megtudnom, hogy 1744-Moszkopoliszban (Moschopolis, Muszkopolisz, Voszkopolisz) született. Német és holland egyetemeken tanult, s ezt követően pallérozott férfiúként huszonnégy évet töltött az orosz cári udvar szolgálatában mint fölvilágosult szellemű tanácsos és emberbarát. Noha egészségi állapota a pétervári hideg és párás éghajlatot nem sokáig bírta, kényszerült nyugdíjállományba vonulni, fizetését 1819-ben bekövetkezett haláláig csonkítatlanul folyósította a pétervári cári kincstár, s ez a tény nagy tekintélyét tanúsítja. Egyébként Balla Athanasius szülővárosából, Moszkopoliszból immár csak romok maradtak meg korunkra. A város Albániában, a Malityi-tótól délnyugatra feküdt. A település a XVIII. században még a török birodalom Balkán-félszigeti darabjának egyik forgalmas művelődési és gazdasági központja volt. Akkoriban a janinai székvárosú vilajet, vagyis különös katonai jellegű közigazgatás kebelébe tartozott. Ebben a városban működött az első balkáni török nyomda, ahol többnyelvű könyvkiadványok készültek. Nos, innét származott Balla Athanas. Hogy milyen anyanyelvű és nemzetiségű volt — nem tudni. Születésekor nem uralkodott a nacionalizmus, nem voltak nemzeti válaszfalak. Annyi bizonyos, hogy családi nevét már Moszkopoliszban Ballának írták. Hogy miért pontosan Magyarországon létesített három városban is alapítványt? Talán későbbi kutatóknak többet sikerül ez irányban földeríteniük. Itt és most elégedjünk meg azzal, hogy kiderült: Sárospatak, a magyarországi közművelődés „Bodrog-parti Athenje”, a délszláv kultúra kialakításához is fényesen hozzájárult, s ebben felvilágosult, emberes magyar tudós tanárok mellett olyan tekintélyes szláv ösztöndíjalapító is kimagaslott, mint amilyen az említett Balla Athanasiosz volt. Még csupán ennyit: később a magyarországi művelődéstörténetben sok kiváló Balla nevű alkotó személyiséget tartanak számon — ilyen volt a sok közt Balla Antal tudós szabadelvű történetíró és szerkesztő; s ezek egyikéről-másikáról még kiderülhet, hogy legalább is szegről-végről rokona lehetett a délszláv diákok kiemelkedő sárospataki mecénásának, Balla Athanasiosznak.

III. MAGYARORSZÁGI SZERB EMLÉKEK

Rendkívül nehéz és bonyolult a Magyarországra telepedett szerbek életéről, de még a Szerbiában maradt szerbek helyzetéről is átfogó képet adni, még megközelítő módon is egyetlen esszészerű tanulmányban. Igaz, valamilyest segít e sorok írójának a másfél százados magyarországi török hódoltság-gal kapcsolatos magyar írásokra hivatkozni. És itt még hozzátehetjük: Szerbiában a törökök kerek félezer évig tartották hódító hatalmukat. Nemcsak gaz-

daságilag, hanem művelődésileg is megváltoztatták a szerb társadalmi életet, hiszen a török katonai hűbériség nem tűrte és szerb viszonylatban sem tűrte a régi nemesség uralmát. Persze az önálló szerb művelődést is hátráltatta, mert az 1493-ban megalapított szerb nyomda, amely a Balkán-félszigetnek alighanem első nyomdája is lehetett, a török hatalommal megszűntette — alig megkezdett — munkásságát, s ezt követően Szerbiában évszázadokon át nem működött nyomda. Csak Belgrád felszabadítása után, 1860-ban indult meg ismét szerb földön a nyomdászat.

A velika seoba, vagyis a nagy szerb áttelepedés idején a szerb pátriárka és számtalan kolostor szerzetesei híveik sokaságával áttelepedtek Magyarországra. A jövevények közt voltak a rácsai kolostor szerzetesei. Ez a kolostor nevezetes volt igen szépen illusztrált kéziratos könyveiről. A telepések közt persze voltak másolók is, s ezek Szentendrén telepedtek le és rögtön munkához láttak. A szentendrei másolók — anyakolostoruk neve után — „racsaninak” nevezték magukat. Munkájukra szükség is volt, hiszen az új telepések szerettek volna az egykori világi műveltségtől elválaszthatatlan vallási életet is élni, de ahhoz kellett egyházi könyvek is. A szentendrei másolóiskolának egészen ritka és nagy jelentőségű következményei lettek. Itt azonban ismét egy kis kitérést kell tennünk.

Két hittérítő, nevezetesen Cirill és Metod az összes szláv népek számára szerkesztette meg a glagolita írásnak nevezett betűrendszerét, amelyből a cirillbetűs ábécék több változata honosodott meg később.

A két hittérítő ómacedónszláv nyelvre fordította le a legszükségesebb egyházi írásokat. A középkori írásbeliség tudós kutatói az ő nyelvüket előbb szlávznak, később ószlávznak, majd óegyházi szlávznak nevezték. Később a középkori szerb könyvek szövegébe a török uralom századai folyamán mindinkább beszüremlettek az élő nyelv elemei. A XVIII. század elejei másolt szövegeket éppen ezért szerb szlávznak szokás nevezni. Ezt a nyelvet használták szentendrei könyvmásolók is. És itt jelentkezik a Magyarországra települt szerbek sorában egy férfi, a nép nyelvének irodalmi nyelvre való alkalmazásának első előfutáraként. Ez a férfi Gavriilo Stefanović Venclović. Ő tudatosan kétféle nyelven írt. A klérikusnak, vagyis a papi rendnek szánt művekben a szerb szláv nyelvet használta. A laikusoknak, tehát a világi embernek szánt prédikációkban az egyéb áhítatos szövegekben már a „parasztos” (po prostotu) népi nyelven fogalmaz a közérthetőség kedvéért. Ugyanis az elavult régi szertartási nyelv még a szegény alsópapság előtt is talán érthetetlen volt. Venclovićot nem méltatja eléggé az irodalomtörténetírás és az általános művelődéstörténet. Holott megérdemli. Ma még csupán annyit tudunk e szerény szerb papról, hogy Szentendrén a másolóiskolában dolgozott, majd 1736-ban Győrött lelkipásztorokodott, de csak segédlelkészként.

Egy másik érdekes és jelentős tudós Jovan Rajić (1726—1801), akit általában a szerb történetírás atyjának is neveznek. A nagyérdemű tudós Karlócán, Temesvárott és Újvidéken tanárkodott, s közben írta meg a szerbekről, horvátokról és bolgárokról szóló négykötetes történelemkönyvét orosz szláv nyelven. A mű először Bécsben jelent meg 1794—95-ben, majd másodszer 1823-ban Budán.

De nem soroljuk fel ennek a korszaknak valamennyi jelentős, szorgalmas művelődési apostolát és tollforgatóját, hiszen az irodalomtörténeti szakfeladatot végzőkre vár. Mi itt csupán nagy vonalakban vázoltuk a magyarországi szlávok művelődéstörténeti és néprajzi fejleményeit.

Az elmondottak alapján az is bizonyos, hogy a Magyarországra áttelepült szerbeknek kulturális életüket is úgyszólván előlről kellett kezdenünk. Kultúráteremtő munkájukban a XVIII. század második felében az oroszok is jelentős segítséget nyújtottak, hogy középiskolákat és színjátszást teremtsenek, ezenkívül megalapozhatták a magyarországi szerb ortodox egyház festészetét és több egyéb vállalkozással együtt, nemcsak ösztönösen, hanem céltudatosan is megkezdődött a szerb kultúráteremtő munka Magyarországon: ez rendkívül fontos tény! Hiszen már 1765-ben Zaharije Orfelin szerb naptárt adott ki. Hogy a magyarországi szerbek milyen kulturális munkát végeztek, az egyébként elfogulatlan hitbuzgó római katolikus Mária Terézia idején is kiderült. II. Katalin cárnő ugyanis Mária Teréziától szakembereket kért, akik megreformálnák az orosz iskolákat, s ezt a kérdést nem tagadhatta meg az osztrák—magyar uralkodó. A munka elvégzésére hívatott szerbeket, neveztesen Teodor Jankovićot küldte Mária Terézia orosz földre. Aztán ne feledjük el azt sem, hogy 1812-ben Szentendrén létesült az első szerb tanítóképző iskola!

Lényegében az eddig ismertetett tények a Magyarországon szép számmal megtelepült szerbség felvirágzásának korszaka volt. Már a XIX. századra jellemző volt, hogy a szerbség egyrészt széttelpedett Magyarországon, másrészt a déli végeken összpontosult, így lassankint a magyarországi szerbek fővárosa lett Pest-Buda után Újvidék. Jellemző tény Újvidék szerb kulturális életének felvirágzása folyamán a legendás hírű szerb Zastava című népszerű lap megjelenése. Ez a lap még 1866-ban Pesten jelent meg, de már a következő esztendőben Újvidéken, és ott két év híján hat évtizedig szolgálta a szerb kultúrát. Ez a lap az első világháború előtt egy ideig két, sőt napi három kiadásban jelent meg, afféle világvárosi bulvárlapok versenytársaként. Ez is bizonyítja, hogy a XIX. században mennyire szerb jellegű lett Újvidék, a szabadelvű korszak évtizedeiben, amikor az önző érdekkörű nacionalisták jelszavai még nem hátráltatták az egyetemes kultúrát...

A vándorlások a délszlávok közt is széthúzó nemzeti irányzatok és más visszahúzó erők sok kárt tettek a szerbség soraiban. A háziipar visszafejlődése a gyáripar fellendülésével azt eredményezte, hogy a népviselet lassan lekopott a szerb emberekről is, de hát ez egyetemes társadalmi érdekű folyamat. A reakciós körök széthúzó érdekű uszítása persze a tartósabb és embersége-sebb népi-nemzeti sajátosságok érvényét is civilizált barbár közbetolakodással — minden nép kárára — megzavarta. A XX. századra már lényegében csak szűk családi körben használatos szokások maradtak meg.

Az első világháború után a szerbség száma Magyarországon erősen megcsappant és napjainkban számuk messzi elmarad a tízezertől.

Egyébként a szerbek körében mint általában a jellegzetes népszokásokat többnyire a dalok és ősi táncformák fűszerezik. De kevés nép őrzi szívósan melengetve annyi életerős népszokását, mint a magyarországi délszlávok szerb rétegei. Ezeket a népszokásokat, nemcsak a paraszti körökben, hanem a vagyonosabb és a műveltebb körökben is gondosan ápolják. Ez egyúttal annak bizonyossága, hogy a szerbek is ragaszkodtak hagyományaikhoz, valószerűleg ez is egyik oka, hogy nemzeti sajátosságait idegenben is sokáig és következetesen megtartották.

MATERICA ÉS OČEVI

A két ünnepre, melyet a két szó takar, már csak a legöregebbek emlékeznek. Hiszen egyik legbensőségesebb családi ünnepük volt a szerbeknek. A Materica, az anyák ünnepe, míg az Očevi, az apák ünnepe volt. De még régebben a család majdnem minden tagjának volt ünnepe; ez alkalommal azonban a két központi ünnepről szólnak.

A Matericát a karácsonyt megelőző második, míg az Očevit a karácsonyt megelőző első vasárnap tartották. Az ünnep olyan nagy jelentőségű volt, hogy a gyerekek az ujjukon számlálták, hányszor kell még aludniuk. No végre elérkezett a nagy nap. A konyhaalmáriom telve ropogósan szépre sült kívánatos színű pogácsával, a padkán pedig néhány kotarica — sásból font kosár — almával meg dióval s egyéb gyümölcsökkel. A háziasszony sűrög-forog a szobában, rendezgetve, igazítva. A házigazda néhány barátjával az asztal mellett foglal helyet és ott mulatgatnak, pipaszó és boroskancsó mellett késő éjfélig, mert a redusának a ház asszonyának ünnepét illendően kellett megünnepelni. Eközben nagy láрма támad az udvarban, a gyermekláрма és kutyaugatás vegyest behallatszik a szobába. A redusa erre kimegy az udvarra, nehogy a kutya valamelyik kölknek a ködmönét letépje. Néhány perc múlva belép egy gyermekcsoport, ki bunkós bottal, ki pálcával a kezében, de mindegyiknek a nyakán lóg a torbának nevezett tarisznya. A gyerekek a szobába érve megállnak az ajtó mellett, és nagy nehezen lehúzzák a báránybőr kucsmát, a legidősebb közülük egyet-kettőt köhint, s ezekkel a köszöntő szavakkal fordul a ház asszonyához: „Čestitam vam Matericu.” A háziasszony pedig: „Živ i zdrav bio sinko.” (Egészségesen élj tovább, fiam!) Valamennyi gyermek azután kap ajándékul egy-egy marék diót és almát. Utóbb még sok helyen pénzt is kaptak a gyerekek. Sok faluban a köszöntők „észrevétlenül” megkötözték a háziasszony lábát szalaggal vagy madzaggal, aki azután enyelegve további marék dióval váltotta meg szabadságát.

A Matericát nemcsak a gyerekek várták nagy izgalommal, hanem a felnőttek is. Hiszen a nagyobb leányok ezen a napon mind új ruhában jelentek meg a kólóban, vagyis a délutáni táncon. A másik nevezetesség pedig a „crvena jabuka”, a piros alma, amelyet a legény szíve választottjának adott jelképkül, hogy a jövő farsangban pálinkát küld néki és nőül veszi. Az almába régebben gyakran aranypénzt és érmeckét is belerejtettek, legalább is a módosabb szülők legényfiai, többnyire komoly nősülési szándék szimbólumaként. De a lányok ezen a napon szintén megajándékozták szívük választottját almával, dióval és aszalt szilvával.

Ezen a napon a fiatal menyecske férjét vezette be szülei házába, mert a szokás szerint a fiatal nő csak Materica napján léphetett be először ipja házába. Az elmondottak is azt bizonyítják, hogy ezen a napon afféle igazi mesészerű hegyen-völgyön lakodalmasan érezték a családok magukat.

A Matericát követő vasárnapon volt az Očevi, az atyák ünnepe. Ez az ünnep is ugyanúgy zajlott le, mint a Materica, azzal a különbséggel, hogy most nem az anyákat, hanem az apákat ünnepelték.

A többnemzetiségű falvakban, ahol vegyesen éltek szerbek és magyarok, az ünnepeken természetesen a magyar gyerekek is részt vettek.

DODOLA

Szerb falvakban szokás volt, hogy aszályos időben a leányok összejöttek egy előre megbeszélt helyen, s házról házra járva, általuk szerkesztett dalokban, jó termést hozó esőért fohászkodtak. A leányok rendszerint sorsot húztak, és az így kijelölt leányt azután tetőtől talpig fölékesítették lombokkal, ágakkal, virágokkal. A töméntelen zöld valóságos ruhaként vette körül a leányt. És így előkészülve, a leányok elindultak a „dodolával”, a felékesített leánnyal. Minden házba bementek; a konyhaajtó előtt megálltak, s a dodola, mialatt a többiekkel együtt táncolt, rövid versekben esőért fohászkodott, s addig fel nem hagytak az énekléssel, táncolással, míg valaki a házbeliemből jól le nem öntötte a dodolát. Aztán tovább mentek. Persze a csoporthoz hamarosan hatalmas gyereksereg is csatlakozott. A dodola így járta körül a falut, és minden ajtónál énekelt, és természetesen jutalmul néhány vödör vízzel tisztelték meg annak jeléül, hogy szívből kívánják az áldásos vizet.

Magyar néprajzi kutatók nemcsak begyűjtöttek ilyen dodoladalt, hanem le is fordították:

*Kérünk téged, égi atyánk!
Ojdodo! Oj dodole!
Adj nekünk egy harmat esőt!
Ojdodo! Oj dodole!
Harmatozd be mezőinket!
Ojdodo! Oj dodole!
S túl a réten gabonáinkat!
Ojdodo! Oj dodole!
És az aranyló kukoricánkat!
Ojdodo! Oj dodole!*

*Zuhogj, zuhogj, csendes eső!
Ojdodo! Oj dodole!
Harmatozd be a bort, a búzát!
Ojdodo! Oj dodole!
S a kétszárnyú tengerit is!
Ojdodo! Oj dodole!
És a szép zöldellő lent!
Ojdodo! Oj dodole!
A kendert is harmatozd be!
Ojdodo! Oj dodole!*

A leányok aztán táncra perdültek, majd a következőket énekeltek:

*Jó dodolának Istent kérni!
Ojdodo! Oj dodole!
Hogy adjon egy harmat esőt!
Ojdodo! Oj dodole!
Hogy a szántók megázzanak!*

*Ojdodo! Oj dodole!
A kapások is ázzanak!
Ojdodo! Oj dodole!
És a házban dolgozók is!
Ojdodo! Oj dodole!*

A dodoladatok eredetiben is rím nélküliek, csak a ritmus következetesen versszerű mindegyikben.

LEÁNYKÉRÉSI SZOKÁSOK

Mint a legtöbb népszokás, úgy a leánykérés is a munkás (a paraszti) hónapok utáni időre esett. Márton napja körül, de sok helyütt éppen Márton napján, házasulni szándékozó ifjú násznagyát vagy vőfélyét elküldte ama leányzó apjához, akinek a kezét szívből elnyerni szerette volna, komoly házasságkötési szándékkal.

Miután a násznagyot a leány apja fogadta, az elmondta tisztos szándékát, és jötte okát, mire egy kendőt nyújtott át — a gazdagabbaknál értékesebb ruhakelmét — a leányzó apjának, s ha másnap délig nem küldték azt vissza, úgy tudta, hogy a leány kész hozzámenni.

A jegyes később ezt a kendőt beszegi, és a vőlegény az esküvői szertartáson a mellére tűzi.

Rendkívüli szépség esetében, ha egyszerre több kérő érkezett, a leányzó apja körülállította a kéréket, s egy meggyújtott gyertyát adott az egyik kezébe. Aztán felszólította az illetőt, hogy azt sebesen adja a szomszédja kezébe, mire lehetőleg gyorsan körözték a gyertyát. Viszont az, akinek a kezében kialudt a gyertya, az kiállt a körből, s ez így ment mindaddig, amíg csupán egyetlen legény maradt, aki előadta szándékát. Utána az szölt, aki utoljára esett ki a körből, s ez így ment visszafelé, míg arra került a sor, aki először esett ki. No és azután egy kivételével a nagy többség visszakarta a kendőt.

A szerb leányok hazafiségéről is énekeltek dalokat. Így az egyik nagyon gazdag Vojnics leányról, Júliáról. A legenda szerint a rendkívüli szépségű leányt többen kérték meg egyidejűleg. Júlia visszaküldte valamennyi kendőt. Azt üzenté, hogy annak adja a kezét, aki a hazájában kegyetlenkedő basát megöli és elhossa annak rózsaszínű kaftánját, amelyet nemrégiben kapott a szultántól. A legenda úgy tudja, hogy a basát Joca Rudić ölte meg, és el is nyerte a szép leány kezét. De több dal tud ilyen hazafias leányokról, a legtöbben azonban névtelenek, vagy idővel teljesen eltorzult nevek szerepelnek.

A SZENTENDREI SZERB KÖNYVTÁR

Részletesebben kell szólnunk egy szerb tárgyi emlékről, amely nehezen felbecsülhető értékeket tartalmaz. És ez a budai görögkeleti szerb püspöki és egyházmegyei, több mint 20 000 kötetes könyvtár Szentendrén.

Előjáróban, a gyűjtemény értékének jellemzésére néhány publikációt szeretnék felsorolni, melyek a könyvtárral foglalkoztak. Vegyük előbb a magyar nyelvűeket:

Voit Pál: *Szentendre művészeti emlékei*. 1958.

Somogyi Árpád: *A régi orosz iparművészet magyarországi emlékeiből*. 1959.

Huzsvik György: *A Szentendrei Szerb Görögkeleti Püspöki és Egyházi Könyvtár*. Megjelent a Pest megyei Könyvtáros 10. számában. 1961.

Huzsvik György: *Könyvmásoló műhely Szentendrén a XVII. században*. Megjelent a Pest megyei Könyvtáros 16. számában. 1963.

Somogyi Árpád: *Régi szerb egyházművészet*. 1965.

És végül néhány szerb nyelvű publikáció:

Pavle Sofrić: *Momenti iz prošlosti i sadašnjosti varoši Sentendreje*. 1903.

Rajko L. Veselinović: *Arsenije III. Crnojević u istoriji i književnosti*. 1948.

Nebojša M. Lazarević: *Biblioteka srpske patriaršije*. 1951.

Nem törekedtünk a teljességre, csak jelezni kívántuk, hogy a tudománytörténet szerencsére már huzamosabb ideje foglalkozik ezzel a ma még, ha mérsékelten is, de élő hagyattal.

A könyvgyűjtemény birtokosa a budai szerb püspökség, melyet 1695-ben alapítottak. A szentendrei püspöki könyvtár megalapítója lényegében Popovics

Dénes (1790—1828) budai püspök nevéhez fűződik. A makedóniai származású főpap irodalmi és fordítói tevékenységet folytatott. Hagyatékában kéziratban maradt fordításain kívül, Zavariasz György (1744—1805) görög irodalmár kéziratjai, valamint kilenc darab görög neumas mű (a középkorban használt, hangjegyeket pótló, ún. beintő jelek), köztük Kyrianidesz Demetriosz műve a püspöki könyvtár kéziratárának legbecsesebb darabjai.

A következő püspök, akinek hagyatékából mintegy 6000 művel gyarapodott a könyvtár, Stojkovics Arzen (1853—1892). Könyvei között a kor bizantológiai, szlavisztikai és teológiai irodalmának legfontosabb kiadványai kaptak helyet.

Itt jegyezzük meg, hogy az egyházmegye területén megszűnő plébániák könyvanyagai is a püspöki könyvtár állományát gyarapítják. Ez a gyakorlat elég régi keletű. Ennek következményeként az ortodox görög egyház plébániáinak nem egy műve került Szentendrére. Úgyannyira, hogy a görög kéziratok és nyomtatott könyvek száma megközelíti az 500 bibliográfiai egységet.

Dr. Zubkovics György (1912—1951) budai püspök hagyatéka ismét mintegy 6000 kötettel gyarapította a könyvtárat. Ez az anyag már modernebb és a korszak bölcséleti, irodalmi lexikográfiai, teológiai és történelmi műveinek a legjavát öleli fel.

Könyvtárlátogatásom alkalmával elbeszélgettem annak tudós őrzőjével, dr. Huzsvik Györggyel, aki a következő tájékoztatót adta:

— Az egyházmegyei könyvtár anyagának egy részét időszaki, iskolai tankönyvek, rendeletek, cím- és névjegyzékek, sematizmusok és hasonlóak alkotják. Ez az anyag az utóbbi években a szentendrei Javor szerb közművelődési egyesület volt könyvtárának mintegy 500 kötetével, azután a Tolna megyei Grábóc kolostor könyvtárának mintegy 1200 kötetével és egyes adományokkal gyarapodott.

Itt kis kitérőt kell tennünk. Grábócon működött még a második világháború után is az utolsó magyarországi férfi ortodox kolostor. Régebben ide is gyűjtöttek szerb egyházi könyveket. Hiszen pl. mikor 1776. szeptember 7-én a ráckevei kalugyereket áttelepítették Grábóca, akkor ezek vagyontárgyait és könyvtárat is áttelepítették, úgyhogy a megmaradt 1200 kötetes gyűjtemény rendkívüli művelődéstörténeti, irodalmi és történelmi értékű. Dr. Huzsvik György csak egy adatot közölt ezekből:

— A grábóci anyaggal értékes XVII.—XVIII. századi illuminált kéziratok könyvek és egy 1563. évi tübingeni cirill új testamentum került a könyvtárba. Különböző ez a mű dr. Mirko Rupel, a ljubljanei egyetemi könyvtár — már meghalt — tudós igazgatójának közlése szerint a hús fennmaradt példány egyike. (Itt talán közbevetőleg nem kell hangsúlyoznunk, hogy Magyarországon másik példány nincs belőle!)

A krónikás szomorú szívvel zárja sorait, hiszen lassan már csak a népmesékben találkozunk szerbekkel Magyarországon. Ez az írás is csak emlékeztető a fogyatkozó népcsoportokról. Éppen ezért sietni kell a még élő emlékek begyűjtésével. Ezek az emlékek azért is értékesek, mert a szerbek és a magyarok közt a legelevenebb és leggyümölcsözőbb kapcsolatok akkor alakultak ki, mikor népeink vállvetve harcoltak valamely közös ellenség ellen. Különböző is a hazai szerbség élete és hősiessége nem egy magyar költőre is hatott. A költőirások közül Szentendre és Ráckeve (Kevi) Arany Jánost, a magyar

költői nyelv legmesteribb alkotóját is megihlette. Az *Őszikék*ben megjelent *Népdal* című verse (1877) balladaszerű drámaisággal beszél el egy szent-endrei menyasszony tragédiáját:

*Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla muzsikaszó, guzlicaszó, csimpolyaszó
Hallatik;
Juhaj! viszik a piros almát, barackot,
Juhaj! Kevibe Szent-Endréről menyasszont!*

*Piros almát eladják a budapesti
Piacon.
Abbul cifrálkodik Kevibe' a piros arcu
Menyasszony:
Juhaj! de derék ruha ez a fejkötő:
Mégfér ezalatt akármennyi szerető!*

*Kevi csárda reggel óta tele van,
Teli van:
Ott járja a kolót egy éles késsel, véres késsel
A Jovan:
Juhaj! piros volt, de csak férges alma volt,
Asszony, csinos volt, de azért csak r—a volt.*

*Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla hejjehujja, szitok-átok, dávorja
Hallatik:
„Juhaj! közel már Alexinác, Knyazevác:
Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz!”*

Régóta kutatom, mi köt össze bennünket magyarokat a szerbekkel, hiszen ezeket a kapcsolatokat erősíteni szeretném. Jóleső érzés, hogy napról napra többen vagyunk, akik ezt a munkát végzik. Szerencse, hogy ezt a munkát nem kell a legelején kezdeni, mert ezen az úton jártak haladó szellemű elődeink is.

Befejezésül a csehszlovák Julius Dolanskyt idézem:

„Bármilyen nyelven is beszélünk, íróink, költőink és népeink szíve egyazon ritmusban dobog: országaink boldogságáért, a világ békéjéért.”

A RÉGI NÉPI ÉTKEZÉSRŐL JUGOSZLÁVIA MAGYAR LAKOSSÁGÁNÁL

A népi étkezés — a szegény földművesek, napszámosok, kubikosok étkezése is, mint a nép más egyéb megnyilatkozása is, például a folklór, a nyelv — függvénye az ételt készítő ember társadalmi helyzetének, társadalmi hovatartozásának, szociális helyzetének.

Az étkezés és az ételkészítés alapján következtetni lehet a fentebb említettekre. A szegény ember egyszerű ételei, kásás, krumplis, kukoricás ételei osztályjellegűek, szemben állnak a tehetősebbek húsban, édességben, gyümölcsben és rafinált módon készült ínycségekben gazdag étrendjével. Egészen a II. világháború végéig verében és varjún kívül másféle hús csak ritkán került a szegényebbek asztalára, csak vásár- és ünnepnapokon, esetleg vész idején. A kenyér szolgált leginkább az éhség elverésére vagy magában, vagy kis szalonnával, sok hagymával megcsalva. A krumpli, a kukorica — még a hurkában is, a hajdina, a köles, a gabonaliszt, a belőle készült szárzástszták, a túró jelentették a legtöbbet használt nyersanyagot. A kelt kalács, a sós pogácsa, a rétesek már luxusnak számítottak. A lakodalomban is ezek járták. Cukrot nem is láttak, nemhogy használtak volna. A só is nagy értéknek számított a „petró” mellett. A gyerekekkel, ha a szatócshoz, a boltba szalajtották, csak söt, paprikát, gyufát, kékítőt, vagy „petrót” hozattak. A kevés zöldségfélét a veteményeskert szolgáltatta. A gyümölcsfélék közül többnyire az apró, savanyú alma és a szilva került fogyasztásra.

Az osztályjelleg mellett korhoz kötöttség is tapasztalható az étkezésben, étkezési kultúrában.

Az ételek alapanyagában is tapasztalható a korhoz kötöttség. Ma például nem olyan gyakran és kizárólagosan élnek a földműves háztartások krumplival, kukoricával, gabonafélékkel, babbal. Ma már a zöldfőzelékek, fűszerek s nem utolsósorban a sokféle gyümölcs és húsfélék, no meg a cukor is elfoglalta méltó helyét az ételek alapanyagának rendszerében.

Az ételkészítési módban is érezhető a változás, míg a századfordulóig a parázsban, parázson és nyárson, majd kemencében sülték voltak kedveltek, addig ma a legmodernebb technológiával készült étkeket találják a háziasszonyok.

Az étkezési kultúrában is érezhető a korhoz kötöttség. Mátyás királyról feljegyezték, hogy ügyesen és szépen tudott enni kézzel, nem csepegtette össze magát. A bicskával vagy fakanállal s alá tartott kenyérdarabbal közös tálból való étkezés is csak már az öregek emlékezetében él, noha a II. világháború előtt általános szokás volt falun az ily módon való étkezés. „Valamiko is együtt éttek, de nem vót úgy, mind mos, hogy külön tánygyérbul észnek. Eccere leütek az asztalho és akko ety tálbul éttek fakalánval.” (Szekelykeve)

Az étkezésre a foglalkozás is hat. A juhászok kiváló pörkölteket főztek a birkából, a bárányt nyárson sütötték, a halászok a kifogott hal elkészítésében voltak mesterek, akár süelve, akár hallé alakjában dolgozták fel, a vadászok is sajátos módon készítik el a vadakat.

Mint a nyelvben is van kisebb-nagyobb eltérést mutató tájnyelv, úgy az ételkészítésben is jelentkezik tájegységek szerinti eltérés. Ez a különbség jelentkezhet a felhasznált nyersanyagban, például csak a Muravidéken ismerik és készítik a hajdinakását, a bácskai konyhában sok étel egyik alapanyaga a túró, a tejföl, a tarhó, a bánáti székelytelepek lakóinak kedves étük a kukoricalisztból készült málé, gánica stb. A különbségek, az eltérések eredhetnek lokális tradícióból, „motívumvándorlásból” más társadalmi osztályból, más étkezési szokású szomszédos néptől való átvételből, de nem egyszer az egyéni változat kap szociális elismerést és terjed el nagyobb területen.

Ezek után nézzük meg néhány nagyobb jugoszláviai tájegység régi étel-repertoárját.

BARANYA — DRÁVASZÖG

„Hétköznap reggelire leginkább tejet, szalonnát, héjas krumplit szalonnával, dinszelt káposztát szalonnával ettünk. Vacsorára inkább a déli maradékokat ettük meg vagy este főztünk.” (Darázs, Dobos Erzsébet, 75 éves)

„Hétköznap reggelire pörcöt csináltunk salátával. A szalonnát lábasban megsütjük, a zsírjába sót tegyünk, a fejes salátát megforgatjuk benne.” (Darázs, Varga Sándorné, 65 éves)

„Hétköznap leginkább krumplit, babot, tésztát főztünk.” (Darázs, Dobos Erzsébet, 75 éves)

„Hétköznap a szárazabb a leggyakoribb ételünk. Különösen télen, amikor van disznóhús frissen vagy füstölve.” (Sepse, Lóvend Rozália, 76 éves)

„Paprikás krumplit, sült krumplit, tésztákat szoktunk még hétköznap főzni.” (Darázs, Varga Sándorné, 65 éves.) Sok halászevet, sült halat is fogyasztanak.

Leves:

„Hétköznap az egyik legrégebbi leves, amit főzni szoktunk, a *táskaleves*. Rétestésztát készítünk, túróat szórunk rá, a tésztát visszahajtjuk, elvagdossuk a táskákat, megsütjük, majd forró tejjel leöntjük és hagyjuk 10—15 percet dagadni.” (Bodola, Csitári Anna, 78 éves)

Kásás étel:

Zsíros kása: „Zsíros, sós vízben megfőzzük a kását. Mikor sűrű, kitalaljuk. Hagymás, paprikás zsírral leöntjük és apró szalonnadarabokat teszünk rá.”

Tésztás ételek:

Paprikás-zsíros tészta: A kifőtt tésztára paprikás zsírt öntenek.

Rántásos tészta: A kifőtt tésztára rántást öntenek. (Darázs)

Túruspacó: „A kinyújtott tésztát hagymás zsírral megkenjük. Sós, tojásos túró két sorban ráteszünk, ráhajtjuk a tésztát, kis táskákat formálunk kézzel, derelyemetszővel szétvágjuk. Sós lében kifőzzük, benne hagyjuk a lében, hagymás, paprikás zsírt adunk hozzá.” Levesnek fogyasztják. (Sepse)

Kötött gombóc: „Gyöngye tojásos tésztát vékonyra kisodornak. Megszírozzák, pirított grízt hintünk rá, összegöngyöljük a tésztát, kb. 15 cm-es darabokat vágunk belőle, kihúzzuk, csomóra kötjük, kifőzzük, a lében hagyjuk. Zsírban pirított hagymát, petrezselymet, kis piros paprikát öntünk bele. Tejelezzük.” (Csúza)

A kukoricás ételek repertoárja igen gazdag volt.

Málé: „A megszitált kukoricalisztbe tiszta lisztet keverünk, leforrázzuk, szétnyomkodjuk. Közepébe tiszta vizet öntünk és óráig állni hagyjuk a vetett ágyban, hogy megédesedjen. Megfőzzük.” (Bodola)

Kukoricakása: Kukoricalisztet sós vízben megfőzni. Mikor megfőtt, zsírral leönteni.

Prósza: „Kukoricalisztet hidegen bekeverni vízzel és sóval. Tepsiben melegíteni zsírt, beleönteni a kukoricatésztát. A rotyogó zsírban sütni a sütőben.” (Bodola)

Csipásmálé: Kukoricalisztet kis búzaliszttel este bekeverni tejjel. Sózni, cukrozni. Egy éjjel áll. Zsíros tepsibe vékonyra kiönteni, sütni. (Sepse)

Körhölgy gombóc: „Sós vízben a máléanyagot keményre kifőzzük. Gombócokat formálunk belőle, paprikás, hagymás zsírba szaggatjuk, kisütjük.” (Sepse)

Gánica: „A máléanyagot kifőzzük és tejbe szaggatjuk.” (Sepse)

Kálomista hurka: „A nyers kukoricakását és a vékony szalagra vágott húst megsózzák, paprikázzák, kézzel a bélbe töltjük, megabáljuk, kicsit füstre tesszük.”

Galuska: A csirkepaprikásba kukoricalisztből készült galuskát tesznek.

Krumplis ételek:

Krumplicsipi: Hagymát pirítani, amikor a hagyma pirulni kezd, vágalt zöldségzöldjét rátenni és az összevágott prumplit, megsózni, paprikázni, hüvelyes paprikát beletenni meg paradicsomot, hosszú lére felönteni és csipetkét belefőzni. (Bodola)

Pecsenyekrumpli: „A szeletekre vágott tisztított krumplit zsírban sütjük vagy tepsiben.” (Darázs)

Héjas krumpli lernben szalonnával: „A krumplit a kemence fenekén héjastól megsütjük. Mellé szalonnát ettek hagymával.”

Sós vízbe krumpli: Krumplit, sót, hagymát, hüvelyes paprikát, piros paprikát, zöldséglevelet, petrezselyemlevelet összefőzni. (Darázs)

Krumplisterc: „Héjasan megfőzni a krumplit, megtisztítani, összevagdogni, hagymát, apró paprikát rá. Hozzá kondorpörcöt adni. Szalonnát leszeletelve rátenni a krumplira. Télen savanyú káposztát adnak mellé.” (Darázs)

Kalácsok:

Köttes: Kelt tésztába különféle töltelégeket tesznek: mákot, diót, cimetet, kakaót, szentjánoskenyeret.

Rétes: A saját maguk készítette tésztába sokféle töltelékkel tettek: mákot, diót, túrót, grízt, almát, „töröktököt” (sütőtököt), káposztát, majd csigalakba csavarták.

Fenekén sült pogácsa — baranyai specialitás —: „A lisztet, sót, zsírt, aludttejet összedagasztjuk, elnyújtjuk, kiszaggatjuk. A kemence fenekén sütjük.”

SZLAVÓNIA

„Síró babcsát, törött babcsát főztek a régi öregök kedden, pintökön, nagypintökön, újesztendőkön. Akko, hogy úgy forogjon a píz, mint a bab a fazékba, ha főr.”

„Régön nyáron félnyócko vót a frustuk. Töpörtöt — sűt szalonnát —, tojást, lágy kinyérel szőlöt, szilvát ètt mindönki. Télen 9—10-kor édös levét, áztatot kinyeret èttek, töpörtöt.” (Kórógy)

Levesek: „Bobojlévcset (paradicsom) főztünk, ecetes lévcset” (savanyú rántott levest).

Kukoricás ételek:

Cicvara: A vízbe sőt, zsírt tettek, ha forrt, beleszörták a kukoricalisztet. Hígra főzték, úgy mártogatták kenyérrrel.

Próhacsinge: Kukoricaliszt, víz, zsír, só, mindezt keményre meggyúrni, gombócot (csingét) szaggatni belőle a vízbe. A vízbe hagymás rántást tenni, úgy enni.

Ganca: A kukoricalisztet vízbe, sőt, zsírt bele, sűrűre főzni, zsíros kanállal kiszaggatni. Hagymával ették.

Görhöny: Kukoricalisztből sóval, vízzel pogácsát gyúrnak, hamuban sűtik.

Kelt próha: „Elesztövel, tejjel kukoricalisztből, 2—3 tojással, cukorral tésztát készítünk, kelni hagyjuk. Sűtjük.”

Lisztes ételek:

Csipödött gambóca: A csipedettet vízben kifőzték, zsírban sűt kenyer-morzsára szedték, esetleg paprikás zsírral leöntötték.

Keszöce: Korpából erjesztett savanyú lé.

Kötött gambóca: Két tojással, vízzel, liszttel tésztát gyúrtak, elnyújtották, paprikás zsírral megkenték, megszörták grízzel, ráhajtották a tészta másik felét, elvágták, bütyköt kötöttek rá. Vízben kifőzték, kiszedték, paprikás, hagymás zsírral meglocsolták. A megmaradt zsírt a lére öntötték. Leves is volt, tészta is. Általában csütörtökön főzték.

Pujujuska: Lisztet sós vízbe főzni, elkeverni, paprikás zsírba szaggatni. (Szőlőörzészkor főzik a lányok.)

Húsételek:

„Malacot sűttek nyárson, csorgatták a kinyeret, a verebeket is nyársra húzták, a malac alatt megsűtték, csorgott rá a malac zsírja.” (Kórógy)

Pacsa: (kocsonya) nagyon szerették. Szilveszterkor csak ezt adták asztalra. Lakodalomkor kitoló volt.

Kalácsok:

„Pogácsát, zsíros, nyújtogatott pogácsát, réteseket cerpuja (sütőharang) alatt sűttek. A szabad tűznél széjjelkotorták a paraszt, káposztalevelet tettek le, erre a pogácsát, csiga alakú rétest, leborították cerpujával. Még lakodalomban is csak rétes és pogácsa volt.”

Rétes: Grízes volt a legkedvesebb sütemény a pogácsa mellett, de volt mákkal, dióval és tőröval töltött is.

Nyújtogatott pogácsa: 3—4 levél rétestészta kell hozzá. A levelet zsírral locsolták, hajtogatták, locsolták, hajtogatták, míg olyan nem lett, mint a kerek szahány (tepszi). Egymásra rakták a 4 levelet, nagy kockákra elvagdosták, a tetejét megszírozták, megszózták, sűtötték.

Paraszt pogácsa: Víz, só, liszt kell hozzá, meggyúrni, kerekre elnyújtani, rátenni a kenyersűtő lapátra, megszírozni a tetejét, sűtni a kemencében.

Krumplis ételek:

Firhangos gombóc = hajában főtt krumpli.

Péraszuszogó: A feldarabolt krumplit vízben megfőzték, a vízben összetörték, lisztet tettek rá, keményre főzték. Paprikás zsírba mártott kanállal szaggatták tálba.

Pérapöcs: = krumplinudli.

Piszkura: A főtt krumplit elnyomkodták, lisztel összegyúrták, elnyújtották, kockákra vágták, lekvárt tettek rá, gombócot csináltak, a többitől nudlit. Prézlis zsírral leöntötték a kifőtt tésztát.

Szahánypéra: Tepsiben sült krumpli. Szombati étel.

Káposztás étel:

A bab mellett a legkedvesebb és legtöbb módon készített étel a káposztából készült.

Főtt kápiszta: Télen vasárnapi ebéd volt a savanyú káposzta véres hurkával esetleg csíkkal.

Kápisztalév: „A kápisztalév csíkkal szerdai étől vót.”

BÁCSKA

Leves:

Bableves: Megfőzik a babot és külön főzik a húst.

Cibereleves: „3 nagy marék korpát, egy marék lisztet, vizet összekeverünk, betettük a kuckóba, hogy savanyodjon. Mikor megforrt, megtisztult, vettek belőle levesnek, vízzel pótolták. A levest befőzték zöldséggel, répával.”

Fokhajmaleves: A tésztalébe zsírt, paprikát, tört fokhagylát teszünk. Nem rántjuk be.

Kukoricás ételek:

Tökös görhe: Lereszeljük a tököt. Leforrázzuk a kukoricalisztet, mikor kezd kihűlni, beletesszük a tököt, zsírt, ami az abálóból maradt, tepsibe öntjük, be a kemencébe.

Prósza: „Megkeverjük a kukoricalisztet tejjel, megkenjük a tepsit zsírral, beleöntjük, kisütjük a kemencében. Olyan vékony volt, mint az ujjam, mint a lepény.”

Málé vagy görhöny vagy gibenyica: Olyan, mint a prósza, csak vastagabb. Tököt kevernek bele.

Kukoricakása: „Mikor kiszitáltuk a kukoricalisztet, ott maradt a dara, megfőztük, megcukroztuk.”

Kukoricapogácsa: „Kukoricalisztet tejjel, tejfellel olyan keményre keverek, hogy ki lehessen szagatni. Tököt is reszeltünk bele.”

Ganca: A kukoricalisztet vízben megfőzik, kanállal kiszagatják, prézlivel, mákkal vagy szentjánoskenyérrel meghintik..

Mamaliga: A kukoricalisztet vízben főzik, hideg tejjel leöntve fogyasztják.

Krumplis ételek:

Krumpli pecsenye: „Héjastól beledaraboltuk a krumplit a tepsibe, rá kolbászt, hurkát, kisütöttük a kemencében. Azért héjastól, hogy minél kevesebb menjen kárba.”

Krumpliderc: „Kevés vízzel megfőztük a krumplit, lisztet szitáltunk rá. Mikor besűrűsödött, hagymát pirítottunk zsírral, belemártogatva a kanalat kiszagatjuk a krumplit. (Gunaras)

Pirított tarhonya krumplival: A tarhonyát zsírban pirítjuk, paprikás krumpliba keverjük.

Hájába krumpli: Mikor megsült a krumpli a kemencében, tálba teszik, letakarják.

Paprikába sült krumpli: „A zöld paprikát csak megtöröljük, nem mossuk. Tepsibe zsírt teszünk. Mikor már serceg, beletesszük a krumplit. Mikor félig megsült, beletesszük a paprikát. 1 kg krumplinhoz 5 paprika kell. Reggeli éteknek használják.”

Káposztás ételek:

Szárma: Akkor legjobb, ha tízszer melegítik. Rizsával és tarhonyával készítik. Vöröshagymát is tesznek bele.

Káposztasaláta: Zsirban dinsztelt káposztára forró ecetet, cukor, só keverékét öntik.

Torma is szolgál lereszelve ecettel, cukorral, zsírral ízesítve salátaként.

Húsok:

Gunarason birkahúslevest főznek, kedves ételük a birkapaprikás, még lakodalomban is.

Pörkött paprikás: Apróra vágott sonkát megpirítunk. Kevés lével felengetjük, fűszerezjük, mint a paprikást.

Paprikás: A hús közé krumpli helyett savanyú káposztát tettek. (Telecska)

Kocsonya: Bőrös aprólékból (füle, farka, köröm, csülök) főzik, paprikát is tesznek bele. Farsangkor, karácsonykor fogyasztották. (Telecska)

Bab:

Babpaprikás: A paprikásba babot főznek.

Lisztes ételek:

Gölldín: „A kenyérhajat kockára vágva zsírban megpirítjuk. A kanálvert tésztába belekeverjük, vízbe szaggatva kifőzzük, egy kis rántást teszünk rá.”

Rántásos ganca: Árpalisztból főztünk gancát, vizes kanállal kiszaggatjuk a rántásba.

Gömőjés tészta: Gömőjét (sós túró kiszárítva az eresz alatt) lereszelünk és a főtt tésztára szórjuk.

Kalácsok:

Kedves csemege a herőce, csőröge.

Dudakalács: „Kött mákos kalácsot sütünk nagyszöllővel. Olyan vastagra csináltuk, mint amilyen széles a tepsi volt. Régente ez volt torta helyett.” (Gunaras)

Vajljas tészta: Az írók vaját liszttel, tejjel piritották, ezt tették főtt tésztára.

Csírámálé: A Luca napján csíráztatott búzából csináltak, de nem várták meg, hogy a zöldje kinőjön. Megdarálták a főtt, fehér csírákat, cukorral édesítették.

Német lepény: Fánktésztát puhábbra hagyni, négyszögletesre szaggatni kézzel, közepén bevágni, olajban kisütni. Rendszerint búcsúra készítették.

Tarhós rétes: „Élesztővel tésztát gyúrunk, olyan gyengére, mint a rétes. A birkatarhóba 2—3 kanál lisztet teszünk, beletesszük a tésztába, a két végét jól összekalapáljuk, hogy a tarhó ki ne folyjon.”

Korpás rétes: „A bodorkorpát összekevertük cukorral, cimettel, zsírral, megtöltöttük vele a rétestésztát.”

Tejfölös lepény: „Lisztből, cukorból, tojásból tésztát készítünk, ráöntjük a tejfölt, kisütjük.”

Lángos: A kemence fenekén sül a kenyértésztából 3 centiméternyi vastag lepény.

Fonyott kalács: „Tej, élesztő, cukor, só, liszt hozzáadásával tésztát gyúrunk, meleg zsírral bedagasztjuk, szépen összefonjuk az ágakat, a kemencében sül.”

Pite: Palacsintatésztából tepsiben sütik.

Pampuska = Fánk, minden társas összejövetel kedvelt tésztaféléje.

BÁNÁT

A székelytelepek (Hertelendifalva — Vojlovica, Székelykeve — Skorenovac, Sándoregyháza — Ivanovo) étkeit vizsgáljuk meg kissé közelebbről, noha a többi település is éppen olyan érdekes adatokkal szolgál, mint ez a három község.

„Hétköznap azt ettek, ami volt, faszujkát (babot), pityókát (krumplit), levest, málét, túrót.”

Levesek: Fogyasztottak pityókalevest, tésztalevest, faszujkalevest, káposztalevest, savanya levest, cibrolevest, ami úgy készült, hogy hagymát apróra vágtak, vízben feltették, ecetet tettek rá, főzték.

Kukoricás ételek:

Pitán: Tejsavas tejjel keverték meg a terebuzát (kukoricát), beleöntötték zsíros tepsibe, sütötték.

Köt pitán: Élesztőt tettek pitán tésztájába, a kemencében káposztalevelen sütötték meg.

Bosztányos pitán: A reszelt sütőtököt (bosztányt) összekeverték terebuzaliszttal, só, zsírt tettek bele, beöntötték a tepsibe, tetejére búzalisztból pürét csináltak, avval kenték a tetejét, hogy el ne repedjen.

Málé: „Az üstben felforralták a vizet, belekeverték a terebuzaliszttal, sőt keverték hozzá, kiborították a lapítóra (deszkalapra), vettek egy szál fehér cérnát, azzal szelték. Süttek hozzá tojást, vagy vert tejjel ették. Mindenhez málét használtak, a csürkemártáshoz (paprikácscirke) is. Túrót is tehettek a máléba, megmelegedett, finom volt.”

Cibre: „Korpát, kicsi terebuzaliszttal, komlót összekeverték, vizet rá, feltették a kuckóba, ott savanyodott 1—2 napig. A tüdőbajos meggyógyul a cibretől. Egy darab kenyeret is tettünk bele, az volt az anya, attól másnapra megsavanyodott.”

Alivanka: „Aludttejjel keverték össze a terebuzaliszttal, sőt hozzá, hígga hagytuk, zsíros tepsiben sütöttük.”

Gölbödin = Kukoricaliszttal készült gombóc.

Túrós málé: A főtt máléba lukat csináltak, bele túrót, összenyomkodták, parázson megsütötték, a túró elolvadt benne.

Bab:

„Főztünk faszujkát, hol sárgát, hol tarkát, de rántva nem volt, zsír nélkül.”

Krumplis ételek:

Sült pityóka: „A pityókát leszeleteljük a tepsibe, tetejére szalonna, kolbász, oldalas kerül. Sütjük. Télen csináljuk.”

Kubikos szárma = Hajában főtt krumpli.

Rántott pityóka: „Zsírban hagymát, zöldpaprikát pirítottunk, arra karikára vágott krumpli kerül, vizet rá, az elfő. Hús mellé ették.”

Tésztagaluska: Krumplival készített, kanállal szagotott főtt tészta.

Húsok:

Rántott hús = Piros paprika nélkül készített paprikás.

Tejes ételek:

Tejbe laska: A tejet felforralták, a tésztát belefőzték, akkor rizksását bele, cukrot. Ez volt a legfinomabb étel vendéglátáskor.

Tejfeles túró: „A túrót úgy csináltuk, hogy oltót teszünk a frissen fejt tejbe, mikor megaluszik, felöntjük a szűrőbe, leszűrjük, leszózzuk. Másnap már esszük tejfellel.”

Birkatúró: „A juhász csinálja. Mikor hazahozzák tőle, lecsurog, felszeletem, leszómoz egy edényben, letakarom, lenyomtatom egy kövel, deszkával. Mikor kiszárad, ledaráljuk, sózzuk, összegyúrjuk, edényben lenyomkodjuk, vízes ruhát rá, két ujnyi vastag tésztát, agyagot rá, hogy levegő ne érje, papírral lekötöm.”

Orda = Oltott birkatejből felfőzött túró. Tésztára tették.

Fűszerek: Csombor, tárkony kapor, bisijo (bazzsalikom).

Kalácsok:

Kedvelt kalácsok: fánk, „kött tészta” mazsolával, cimettel, mákos, túrós kalács, rétes túróval, mákkal, bosztánnal (sütőtökkel), tiszta, sima kalács.

Kókonya: Húsvéti kerek kelt kalács, tetején madárkákkaal díszítve.

Kürtös kalács: Fán sült kalács kelt tésztából. „Megzsíroztuk a kerek fát, rátekerültük a tésztát, parázson sütöttük. Ünnepi kalács volt.”

Lángos: Kenyértésztából készült lepény, zsírozva, tejfelezve ették.

Alkalmhoz, rituálékhoz kötött ételek:

Az ételeket, illetve az ételrepertoárt meghatározott alapanyagból és meghatározott módon kellett készíteni bizonyos alkalmakkor (lakodalmom, keresztelő, halotti tor, aratás, szüret) vagy ünnepeken, esetleg bizonyos rituáléhoz kötötten.

A hagyomány ilyenkor megköti a készítő kezét, mert a társadalmi ellenőrzés igen nagy. A rituálékhoz kapcsolódó ételeknél nincs újítási lehetőség, míg az alkalmhoz kötötteknél némi szabadság mégiscsak van.

Alkalmhoz, rituálékhoz kötött étrend:

BARANYA

Nagypénteki étrend: „Régen egész nap pattogatott kukoricát, sóval, vízzel gyúrott, a sparhelt tetején sült tésztát ettek. Ebédre sóba-vízbe krumplit vagy babot főztek. Utána mákos tésztát mézzel fogyasztottak. Vacsorára maradékot ettek.”

Karácsonyesti étrend: Este bőjti maradék került az asztalra: sóba-vízbe főtt bableves, mákos tészta mézzel. Éjfélí mise után kocsonya és szárma volt. (Darázs)

Szilveszteresti étrend: Csibepaprikás, utána tollas pogácsa. (A zsíros pogácsába tollat szűrtak a család tagjai. Akinek a tolla megégett sütéskor, az abban az évben meghal. (Darázs) Volt olyan is, aki halat főzött paprikásnak bográcsban, metélt tésztát adott hozzá. (Sepse)

Újévi étrend: „Reggel azt ettek, ami éppen volt a háznál. Ebédre nanóbab főtt disznófarokkal, hogy sok pénz legyen a házban. Utána rétes.” (Darázs)

Farsangi étrend: Disznókörömből főtt kocsonya. (Bodola) Ebédre bableves disznóhússal, fánk. A megmaradt zsíros ételt a cigányoknak adták. (Darázs)

Lakodalmi étrend:

1. változat:

Reggeli: Kocsonya marhalázból, fonatos kalács.

Délben: Paprikás, mákos, diós rétes.

Vacsora: Leves baromfihúsból és marhahúsból, paradicsomszós, torma a főtt húshoz, sült hús káposztasalátával, céklával. Tészták.

Éjféلكor: Becsinált leves, esti húsmaradék, kocsonya, paprikás, sütemény.

Reggeli: Kocsonya (kitoló!). (Darázs)

2. változat:

Reggeli: Kocsonya, kávé, kenyér.

Délben: Paprikás, kocsonya, túrós rétes.

Este: Húsleves, paradicsomszós, torma, főtt hús, sült hús (disznó, baromfi), káposztasaláta, sütemény.

Éjféلكor: Szármánt, paprikás, sütemény.

Reggel: Éjféli maradék. (Sepse)

3. változat:

Ebéd: Paprikás, szármánt, túrós rétes.

Este: Baromfileves, paradicsomszós a főtt húshoz, pecsenye káposztasalátával, sütemény. (Kő)

BÁCSKA

Nagypénteken és nagyszerdán bodagot, héjában főtt krumplit, sóba-vízbe főtt levest, pattogatott kukoricát ettek.

Húsvétkor sonka, kolbász, fonott kalács volt a szentelt. (Gunaras) Báránypaprikás, kelt kalács volt az asztalon Telecskán.

Karácsony este: Vajjal főzött bableves, vajjal készített mákos tészta volt az étrend. Éjféli mise előtt betették a kemencébe a szármát meg a „pásztor kolbászt” mire a miséről megérkeztek, készen volt. (Gunaras)

Gyerekágyasnak régen csak kuglófot, fánkot, rétest, gölödint vittek. (Gunaras)

Lakodáloban régen csak birkahúsleves meg paprikás volt. Gurábli, rétes meg sült tök került asztalra mint édesség. (Gunaras)

Luca-napkor: Luca pogácsát sütöttek: tollat szúrtak a pogácsába, ha sütéskor megégett a toll, az illető meghalt abban az évben. (Gunaras) A Luca pogácsába, amely zsíros pogácsa volt, pénzt tettek, Luca pénzt, ez azé lett, aki megtalálta. (Telecska)

Disznóvágás fánk nélkül nem eshetett meg.

Újévre szárna, rétes, többnyire túrós, korpás, mákos volt.

Csépléskor ebédre húsleves, tökkáposzta-főzelék, birkapaprikás, uzsonnára kenyér, szalonna járta.

Farsangkor mindennap szalonnát sütöttek, azt tartották, ha ezzel kenik az ekét, zsíros lesz a föld. Utolsó nap fánkot sütöttek. (Telecska)

Búcsúkor töltött paprikát főznek. (Telecska)

BÁNÁT, SZÉKELYTELEPEK

Nagypénteki étrend: Kókis (pattogatott kukorica), tej, szűz pityókaleves, hering parázson sütvé.

Karácsonyesti étrend: Mákoscsik mézzel, alma, dió.

Szilveszter este: Galuska (töltött káposzta) volt a kötelező étel.

Újévnapi étek: Kocsonya, galuska, sült malac.

Farsangkor zsíros ételeket fogyasztottak. Farsang után két hétig böjtölnek. Minden hétfőn, szerdán, pénteken, szombaton szűz pityókalevest vagy szűz csipetkelevest, kókist, tejbekását, túrót ettek.

Lakodalmi étrend: Húsleves, disznópaprikás, szilva kompót vagy káposztasaláta, kelt kalács.

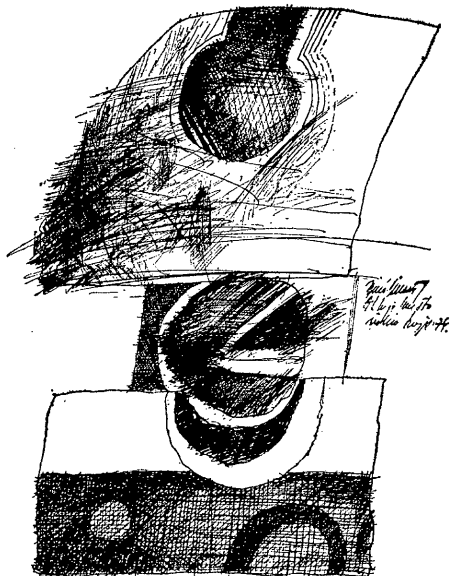
Reggel: savanyú leves, galuska, pecsenye.

Ha összehasonlítjuk az egyes tájegységek étkeit, azt mondhatjuk, hogy a szegény emberek ételai között nem volt nagy különbség, még ha a felhasznált alapanyagot vesszük is tekintetbe, a tájkülönbség csak az elkészítés módjában és a névben jelentkezett. Az alapanyagok között mindenütt dominált a kukoricaliszt, a krumpli, a gabonafélék. A húsfélék és a tejtermékek kisebb szerepet játszottak. A szociális, gazdasági viszonyoknak megfelelően.

Források:

Adatszolgáltatóim Jugoszlávia-szerte.

(Itt mondok köszönetet nekik.)

SZEMPONT

SINKOVICS FERENC

A TÁRSADALOM, A NYELV ÉS A NYELVMŰVELÉS EGYSÉGÉRŐL

Napjainkban egyre jobban és világszerte tudatosabbá válik a nyelvművelés gondolata. A világon mind több tudományos jellegű és igényű dolgozat jelenik meg a szaklapokban, és egyre többen amatőrködünk a nyelvművelés terén. Annak bizonyítéka ez, hogy századunk második felében nemcsak a szociális, egészségügyi stb. igényesség tört be az emberiség tudatvilágába, hanem a kulturális igényesség is: többek között a beszédkultúra igényessége is. Nem elégszünk meg a szüleinktől örökölt nyelvkultúrával — mert nem is lenne jó, ha megelégednénk —, hanem minél több szó tudatos ismeretére vágunk, ezeket a megfelelő helyen kívánjuk alkalmazni a beszédünkben, azt óhajtjuk elérni, hogy gondolataink minél tisztábbak és egyértelműbbek legyenek, hogy — ha kell — egy magasabb nyelvi szinten is közölhessük gondolatainkat, csupán azért, mert lépést akarunk tartani az emberiség egyetemes fejlődésével. Nem akarunk lemaradni a gyors tempóban haladó technikai és műszaki fejlődéstől. Ezek és tudományos ágazataik különösen mutatják az emberi társadalom mai, nagy iramú fejlődését. Hiszen ma már oda értünk az emberi társadalom előrehaladásában, hogy, bár az emberiség bölcsője a Föld, nem akarunk tovább a bölcsőnkben maradni: kilépni kívánunk belőle, ki a világűrbe.

Hogy megtehettük ezt a lépést, az általános értelemben vett és értendő nyelvnek is köszönettel tartozunk: minden nép nyelvének. Mert a nyelv és társadalom, a nyelv és fejlődés egymástól való elszigeteltsége elképzelhetetlen: a kettő csak egymást kiegészítve, egymásnak alárendelve és egymásra utalva, együttműködésben létezhet; kiegészítik, föltételezik és segítik egymást. Hogy kiléphettünk a bölcsőből, végső fokon a nyelvek sokaságának is köszönhetjük, többé-kevésbé és a maga lehetőségeihez mérten talán mindegyik nyelv elősegítette ezt a hatalmas lépést. Nem véletlenül mondta az első holdutas: kis lépés neki, de nagy ugrás az emberiség számára.

Ezzel a gyors fejlődéssel akarunk lépést tartani még nyelvünkben is, különösen az utóbbi évtizedekben, amikor világszerte egyre több a nyelvművelő adás a rádióban, tv-ben, napi- és szaklapokban egyaránt. Milliók és mil-

liók figyelme ébred föl a fantasztikusnak tűnő tudományos találmányok iránt, embermilliók hallgatják (olvassák) a róluk szóló előadásokat (írásokat). Mindenki tudni akar legalább valamicskét az úrtudománnyal kapcsolatos dolgokról; érdeklődéssel olvasunk a bonyolult és szinte csodaszámba menő kórházi műtétekről (szervátültetésekről), a robotokról és számítógépekről, a műszaki és más tudományok egyéb, csodálatos találmányairól. Egyre többet forgatjuk a szótárakat és lexikonokat, hogy a velük kapcsolatban elhangzó nyelvi formákat, a róluk szóló nyelvet tökéletesen megértsük, hogy semmi se maradjon homályban előttünk, mert nem akarunk nyelvi ketrecben sínylődni, hiszen az egyéni nyelvfejlődés sem véges mint ahogy semmi sem az.

Mindezt pedig a nyelv segítségével valósíthatjuk meg. Annak a közreműködésével, aminek a kiművelését egyre inkább célul tűzi ki maga elé minden társadalom, mert a nyelvművelés igénye napról napra fokozottabban jelentkezik a különféle anyanyelvű országokban (társadalmakban). És ez így jó.

*

Mi a nyelvművelés? A kérdésre több rangos meghatározással válaszolhatnánk, mégsem tesszük, mert a lényeg mindegyikben ugyanaz: három területen kell munkálkodni. El kell végezni az új nyelvi formák (szavak) helyességvizsgálatát, a rosszak nyesegetését és a helyesek terjesztését. A nyelvi formák között föl kell fedni az újakat, a nyelvhelyesség alapján megállapítani róluk, hogy közülük nyelvileg és stilisztikailag melyek a jók, illetőleg helyesek — ez a nyelvészek és stiliszták feladata —, majd különválasztva egymástól, más-más elbírálás alá kerülnek: a pozitív minősítést nyert formák figyelmes gondozást kapnak, a negatív értékűek meg pusztulásra ítéltetnek — és itt kerül sor a mi munkánkra. A gondozás-gyomlálás eredményességéért persze nem lehet garanciát vállalni, mert a gyomként üldözött formáról már egypár évtized múlva is kiderülhet, hogy nemes virággá fejlődött. Gondoljunk csak Halász Gyula (1881—1947) esetére! A harmincas években nagyon kifogásolta és üldözte az „elnézőek, felbátorítóak, kifogásolhatóak” és hozzájuk hasonló szót a megjelölt magánhangzók miatt, míg alig 30—35 év múlva, a legújabb szakirodalmak már elismerik az ilyen kötőhangzós formákat. Nem is történetelt másként, mert a Halász által kifogásolt szók ma már sajátos melléknévi töltetet kaptak: melléknévvé váltak.

Az ilyen gondolatmenet azt sugalmazza, hogy ez nem más, mint erőszakos beavatkozás egy nyelv fejlődésébe. Igen, az, de kimondottan nemes célok érdekében. És lehetséges-e egyáltalán beavatkozni a nyelv fejlődésébe? Igen is, nem is. Kazinczynak és társainak a nyelvújító munkája talán a legékesebben igazolja az igenlés-tagadás kettősségét. Munkájuk — a nyelv életébe történt erőszakos beavatkozásuk — hatalmas értékeket hozott. Nagy mennyiségű új szóval gyarapították a magyar nyelv szókészletét (dicsvágy, évszak, fűzet, légyott, szobrász stb.), és lendületet adtak a stilisztikai könnyedség fejlődésének is. Viszont nagyon sok új szavuk nem tudott gyökeret verni a nyelvben; a nyelvújításnak sok szava volt korcs, a magyar nyelv törvényeinek és szellemének nem felelt meg, ezért már születésekor halálra lett ítélve. Életképtelen szók voltak, nem tudtak helytállni, és el is tűntek a nyelvből, mint pl. a hemzserde, kigyula, közbönök, ókumlász, tanoda, virház stb. Tehát beavatkozhatunk ugyan a nyelv fejlődésébe, de az nem mindig jár sikerrel.

Az eltelt századok folyamán több és többféle nyelvművelő időszakon esett át a magyar nyelv. Ezekben az időszakokban többé-kevésbé mindig föllelhetjük a nyelvművelési célok hármasságát: a nyelv gazdagítását, tisztítását és szépítését. Természetes, hogy koronként nem helyeztek egyformán hangsúlyt mind a három célterületre, hanem egyszer egyik, másszor a másik kapta a fő hangsúlyt. Egyik sem történhetett azonban a másik kettő jelenléte nélkül, hiszen a három cél átszövi, kiegészíti egymást; feltétlen kísérőjelenségeik egymásnak. Rónai Béla és Kerekes László szerint napjainkban a szépítésre terelődött a hangsúly (Rónai B.—Kerekes L.: *Nyelvművelés I.* Kézirat. Tankönyvkiadó, Bp. 1971.).

Rangosabb íróink és költőink — és nemcsak ők — mindig szívügyüknek érezték a magyar nyelv ügyét. Szenczi Molnár Albertnek pl. a *Novae Grammaticae Ungaricae libri duo* c. művével (1610) az volt a célja, hogy a magyar nyelvet nyelvtani szabályokba szorítsa. Geleji Katona István *Magyar Grammatikátskájában* (1645) igen kihangsúlyozottan közli, hogy „az igaz magyar írásban és szollásban kívántató néhány szükséges Observatiók”-kat akar adni, mert a „szollásban is sok rút illetlenségek (nyelvi helytelenségek) vagynak.” (A zárójeles értelmezés tőlem: S. F.) Bár tovább sorolhatnánk, nem tesszük, mert ma már nemcsak nyelvtanokat és nyelvművelő jellegű könyveket ismerünk, hanem igen sok szavunkról azt is tudjuk, hogy kinek a nevéhez fűződik. Tudjuk pl., hogy Apáczai Csere János (1625—1659) elsősorban a műszókincset bővítette a középpont, számláló, nevező, osztó stb. szókkal; hogy Szabó Dávid (1739—1819) az andalog, csalít, langyos, zamat stb. dallamos hangzású tájszókat vitte a költői nyelvbe, és övé a költő szavunk is. Csokonai Vitéz Mihályé (1773—1805) az enyh, hangszer, szomj stb. Kazinczy, a Kisfaludi testvérek, Vörösmarty, Josika Miklós stb. nevéhez ugyancsak kapcsolódik néhány szavunk. De nemcsak az irodalom és a nyelv művelőiről vannak ilyféle adatok, hanem politikusokról is. Széchenyi István (1791—1860) teremtette meg az egyensúly, javaslat, műszerész, részvény, szájhős, vonat stb. szavakat, míg jellegzetesen Kossuth-kifejezés a fejlemény, forgalom, hatásos, keresztkérdés, rögeszme, uralom stb. szó.

Íme, csupán néhány nyelvművelő a sok közül.

Napjainkban mindjobban terjed a céltudatos nyelvművelés, a tudományos csiszolgatás, törölgetés. A nyelvtudomány, de a köznyelvet beszélők is mindinkább szem előtt tartják Kosztolányinak ama gondolatát, mely szerint az örökbe kapott nyelvet „...csorbitatlanul át kell adnunk utódainknak”, mert, igen értékes véleménye szerint, az ablakoknak ragyogniuk kell, „...a nyelv pedig tündököljön!” Ma már ezt a gondolatot tartja szem előtt az újságíró és fordító, színész és bemondó, pedagógus és nyelv szakos tanár, a stilisztika és nyelvtudós egyaránt. Mindannyian nyelvművelők vagyunk, mert hivatásunk, munkakörünk ezt kívánja. De nyelvművelő a szülő is (!), mert neveli a gyermekét, és nyelvművelővé válik társadalmunk bármely tagja is, ha időnként néhány percet áldoz saját nyelvének a csiszolására. Mindegyikünk azonban más-más feladatot kapott ebben az állandó és nem kis munkában. A nyelvművelés „munkásait” két csoportra oszthatjuk:

1. Tudományos nyelvművelők: Ide tartozik a grammatikus és stilisztika nyelvművelő, akik nyelvtudományi és stilisztikai vizsgálatokat végeznek egy-egy adott esetben. Megvizsgálják, hogy az adott kifejezőeszköz a nyelv törvényeivel összhangban jött-e létre, illetve hogy a szóban forgó nyelvi forma szép-e,

milyen esetben, milyen szövegkörnyezetben fejti vagy fejtheti ki legteljesebben a kifejezőerejét, nyelvi értékét?

2. A terjesztő nyelvművelők munkája csak ezután következik: az adott esetben nyelvileg helyesnek és stilisztikailag szépnek ítélt nyelvi eszköz megismertetése, terjesztése és a nyelvben való bejárata, mert „... a terjesztő nyelvművelőnek mindig az alkalmazás, a felhasználás helyességére kell ügyelnie elsősorban.” (Rónai B.—Kerekes L.: I m. — Az aláhúzott szó tölem: S. F.) Hogy a tudományos nyelvművelők (nyelvtudós és stilisztika) munkáját siker koronázza-e, hogy a nyelvművelést előkészítő alapstúdiumuk életre kel-e, az elsősorban tőlünk, terjesztő nyelvművelőktől függ: írótól és újságírótól, színésztől és irodalombaráttól, rádió- és tv-bemondótól, nyelvszakos és nem nyelvszakos pedagógustól, társadalmi munkástól és szülőtől egyaránt. Mi vagyunk ugyanis a nyelvművelő munka nélkülözhetetlen hídja a nyelvtudós és beszélő között: az indulás és beteljesedés között.

Most már az általános értelemben vett nyelvművelő fogalmát is megadhatjuk — mégpedig Lőrincze Lajos szavaival —, illetőleg azt, hogy mire kell törekednie, mit kell szem előtt tartania a nyelvművelőnek: „Az igazi nyelvművelő eszménye ... nem lehet sem a grammatika integritása, sem a minden mást mellőző varázslatos szépség, hanem a teljes kifejezés, a teljes közlés...”, és ennek szinte logikus következménye, végső célja: „... a teljes megértés.” (Lőrincze Lajos: MNy 48/1952/:19) A nyelvművelő tehát csak akkor végzi el maradéktalanul feladatát, munkája csak akkor ér fel a csengő aranyvaluta értékével, ha a róla alkotott Lőrincze-definíció gondolatának eleget tesz. És tegyük hozzá: a nyelvművelő nem eshet purizmusba, nem üldözheti a már jócskán meghonosodott idegen eredetű szokat. Ezzel többet ártana, mint használna a nyelvnek. Miért együnk mi ugyanis sütkét, mikor a keksz is nagyon jó ízű; miért hallgatnánk körhangjátékokat, mikor a rádiójátékokat is nagyszerűen megértjük; viszont adassék meg nekünk az, hogy sohase hallhassuk se a visító, se a sziréna hátorrongatón vészjósló hangját.

Vajon ma is kell nyelvművelés? Nem lehet kétséges: igen, kell. Tévedés volna azt hinnünk, hogy az ürrepülés korszakában nem szükséges a beszéd-készségünket csiszolnunk. Ellenkezőleg: minél inkább fejlődnek a technikai és egyéb tudományok, annál inkább fejlődik a nyelv is. A nyelv ma is éppoly dinamikus, változó, fejlődő jelenség, mint az elmúlt századok folyamán volt. Erre a szüntelen változására mondjuk azt, hogy a nyelvnek élete van. (Bár az élet kapcsolatban van a halállal, a nyelv mégsem hal ki egészében — az már a nyelvet beszélő nép kihalását is jelentené —, a nyelvből csak szavak halnak ki, illetőleg születnek újak, hangok, morfémák stb. változnak meg.) A nyelv ma is éli a maga életét, következőleg szem- és fültanúi vagyunk a „születés-meghalás” mai, nyelvi eseteinek. Lépten-nyomon belebotlunk a nyelvi változás eseteibe, velük birkózunk napról napra a mindennapi kommunikálás során — csak nem vesszük észre. Csupán egy példára, de állításunkat hitelesen bizonyító példára hivatkoznánk: az utóbbi két-három évtizedben számos új compositum (összetett szó) jött létre: élmunkás, jövedelemelosztás, öngazgató; holdközvet, holdpor, úrkabin, úrruha stb. A mindennap embere nem érzékeli a nyelvi változásokat, ő csak küzd velük a gondolatközlés közben. Főképpen pedig az, akinek a nyelvi fejlődése valahol megrekedt. A családtól és az általános iskolától kapott beszéd-készség tekintélyes értékű, de nem elég. Tovább kell azt fejlesztenünk, ha nem szeretnénk mások mögött maradni, esetleg mások beszédmódját átvenni csupán azért, mert az a más is úgy be-

szél. A nyelvileg műveletlen beszélő ui. kétféle utánzásba szokott esni. Utánozza a másoktól ellesett nyelvi formákat, mert úgy érzi róluk, azok műveltségre vallanak, és mert tetszenek neki, hát okkal ok nélkül alkalmazza őket. Ilyenkor születnek persze a nyelvi tévedések, mint pl. e sorok írója által egy alkalommal akaratlanul meghallott beszélgetésben: „Értem én azt, hogy az őserdők a föld alá kerültek, és ott szénné változott a fa. De ez a változás nem világos nekem. Ez nekem valahogy olyan humánus (sic!) kérdés.” De a műveletlen beszélő utánozza a saját maga kliséit is, mert egy adott szövegkörnyezetben frapánsan jól sikerült, gondolván tehát: máshol is jó lesz a sablon. Ennek ellenére a nyelvileg műveletlen beszélő „...elbologul ...a világban, primitívebb és magasabb fokon egyaránt, a maga ösztönös és sablonos nyelvhasználatával. Hiszen a mindennapok céljaira ez is megfelel. Ha félreértik..., ugyanazt a szöveget ismétli meg kétszer-háromszor is, mivel mindenre csak egy változatot ... ismer. Ha az övénél magasabb stílusban szólnak hozzá — s ez egyre inkább elkerülhetetlen —, bosszankodik vagy unatkozik.” (Deme László: *Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról*. Madách Könyv- és Lapkiadó n. v. Bratislava, 1970.) Sőt, talán fel is rója a sajátjánál magasabb stílusban beszélőnek — háta mögött vagy akár a szemébe is —, hogy értelmetlen az írása, illetőleg beszéde, mert az ő alacsonyabb beszéd szintjéhez viszonyítva valóban az, hiszen ő nem érti meg, mert nem is értheti meg; a saját üvegrajzos indigózása akadályozza ebben. „Ez különbözteti meg a nyelvileg műveletlen és a nyelvileg művelt beszélőt egymástól. Hogy az egyik azért fogalmaz úgy...mert úgy szoktak; a másik azért..., mert úgy helyes.” (Deme László: l. m.) Ezért nem engedi meg, és nem is engedheti meg a józan gondolkodás azt a nyelvi alapot, amelyet a családban és általános iskolában kap a beszélő; tovább kell fejlesztenie azt, mert a demokratikus öngazgatású munkahelyeinken magasabb szinten is szólnak hozzá, sőt — ezek a munkahelyek meg is követelik a magasabb szintet.

•

Mikor kell kezdeni a nyelvművelést, a szép anyanyelvi beszéd fejlesztését? A gyermek születésekor. Jól olvastuk: a gyermek születésekor. A nyelvi nevelés (nyelvművelés) már a családban elkezdődik, az új emberi élet első napjaiban, amikor az édesanya gyermeke fölé hajolva mondogat bizonyos szavakat, miközben fürdeti, öltözteti, eteti vagy éppen tiszta pólóba teszi őt. A gyermek ui. már ekkor megfigyeli a szájjátékot, és tanulja el a későbbi beszédhez szükséges ajakmozdulatokat. Most még csak az ajkak nyitását-csukását tanulja el, mert szemével és agyával az ajkak függőleges mozgását észlelheti és tanulhatja meg. Ezért van az, hogy a gögicselés korszakában „bá-bá-bá-bá, dá-dá-dá-dá” szófélekét hallunk tőle. Ha ezt tudná minden édesanya...! Vajon nyelvművelés az, mikor az édesanya az egy-két hónapos gyermekéhez beszélget? Kétségtelen: a legalapvetőbb nyelvi teendők elsajátításának időszaka ez. Ezzel kellene tisztában lennie minden édesanyának!

Ezután lassan elkövetkezik a gyermek gögicsélése, gagyogása, míg végül is — megjelenik az első, mondat értékű szó. (Piros betűs dátum ez a család életében! Sokan föl is jegyzik!) Később következik a többi szó is, a maguk (szinte törvényszerű sorrendjében, majd pedig eljön az az idő is, amikor szellemileg és nyelvileg annyira megéri a gyermek, hogy iskolába kell küldeni,

mert a család nem tudná biztosítani további fejlődéséhez szükséges iramot és irányt. Ekkor kerül a gyermek a szakember, a pedagógus kezébe, és most kezdődik el többek között a szakszerű vezetéssel irányított nyelvi nevelés is, a nyelvművelés is. Itt, az iskolában kell megépíteni — természetesen a család segítségével! — a mindenféle beszédbeli ferdeségnek ellenálló, erős alapokat. Éppen ezért: „Aligha cáfolható az a — már szinte közhelynek tűnő — megállapítás, amely szerint a mai, de főként a jövő nemzedékek nyelvi műveltségének sorsa az iskolában dől el, vagy ami ugyanazt jelenti: A nyelvművelés minden szála az iskolán fut keresztül.” (Makay Gusztáv: *Hozzászólások a NYFK című tanulmánygyűjtemény vitájához*. Nyr. 78/1954/3—4:162.) Demokratikus szocialista társadalmunk azt várja az iskolától — az oktatás minden fokozatától —, hogy ifjúságunk a tanulmányaik befejezése után a lehető legnagyobb mértékben illeszkedjék be a soknyelvű közösségünkbe, hogy a rájuk váró feladatokat minél teljesebben megoldhassák. Az anyanyelvi oktatásnak pedig Jugoszlávia-szerte az a feladata, hogy a majd dolgozókká váló fiatalokat képessé tegye „... a hivatásukkal járó élőszóbeli és írásbeli nyelvi feladatok megoldására” (Rónai B.—Kerekes L.: I. m.) a többi nyelvű közigazgatási elveinkkel összhangban. Ezért fontos az iskolai nyelvművelés, az állandó és rendszeres nyelvi nevelés, ezért fontos az iskola és család ilyen értelmű, egybehangolt és a lehetőségek szerint legteljesebb együttműködése. Ezért hárul nagy feladat első sorban az anyanyelv szakos tanárainkra és a szülőkre — de nemcsak rájuk. Jól kiköszörült és ragyogó fegyverrel: a nyelvvvel kell ellátni a holnap dolgozóit, hogy ezzel a kommunikációs eszközzel is elősegítsék a demokratikus öngazgatású társadalmunk harcának a sikerét. Mert a leendő munkahelyeken harcolniuk kell majd a több és jobb termelésért, a munkából adódó problémák helyes és ésszerű megoldásáért, a szocialista öngazgatási elvek tökéletes és teljes megvalósításáért.

Így értelmezve a nyelvművelést, ez már áthajlást jelent az emberművelés problémakörébe. Lehetséges és jogos ez? Mindkettő, sőt: köteleesség is. A nyelvművelés nem zárhatja ki az ember jelenlétét, hiszen maga az ember hozta létre a nyelvet, ő hozza életre, táplálja és élteti, mert a saját élete is szinte elképzelhetetlen e kommunikációs eszköz és mód nélkül. De nézzük meg közelebbről a kérdést!

Az embert a munka tette emberré. A társadalmi fejlődés egy bizonyos ősi fokán a munka gondolkodásra készítette az embert, így a munka és értelem (gondolkodás) emelte őt az állatvilág fölé. De mivel már akkor is közösségben (hordákban) élt — hogy eredményesebb harcot vívjon a létszükségletekért, és könnyebben, sikeresebben védekezzen a természeti elemek és nagyvadak ellen —, a közösség tagjainak együttes élete és eredményes fejlődése elképzelhetetlen az őket értelmileg összefogó kapocs nélkül: gondolatainknak nyelvileg való kicserélése nélkül, kommunikálás nélkül. Magyarán: a közös munka kifejlesztette a gondolkodást, az együttélés viszont megkövetelte a közlést. Az emberré válás folyamatában e három tényező az egyenlő oldalú háromszöghöz hasonlítható, amelynek szögei (munka—gondolkodás—közlés) egyenlő erővel hatnak egymásra, föltételezik és kiegészítik egymást, mint maguk az említett síklap szögei. A közösség egyedeit a mindennapi életben összekötő kapocs tehát a közlés, a nyelv. Létfontosságú szükséglet hozta létre ezt a kapcsolatot. Következésképpen emberi társadalom nélkül a nyelv létének kérdése sem jöhet szóba, és fordítva: nyelv nélkül nincs emberi társadalom. Ergo: a nyelv és társadalom dialektikus egységet alkot. A társadalom

OLVASÓNAPLÓ

A HUMANIZMUS ÉS A FORRADALMI ÁTALAKULÁS FILOZÓFIÁJA

Dr. ANDRIJA B. STOJKOVIĆ: *Osnovi marksističke filozofije — Uvod u probleme dijalektičkog materijalizma.*
Službeni list, Beograd, 1974.

Dr. Andrija B. Stojković a belgrádi egyetem rendes tanára, a marxista filozófia termékeny művelője, még egy jelentős művel gazdagította tudományos irodalmunkat. Legújabb könyvének címe: *A marxista filozófia alapjai — Bevezetés a dialektikus materializmus problémáiba.*

A munka három részből áll: Az elsőben a filozófia, a tudomány és a gyakorlat általános kérdéseit taglalja, a második a dialektikus materializmus alapvető fogalmait tartalmazza, a harmadik a dialektikus materializmus korunk polgári és más nem marxista világszemléletéhez viszonyított fölényét bizonyítja.

A szerző rámutat, hogy a dialektikus materializmus átveszi az eddigi filozófiai felfogások hagyományos értékeit, továbbfejleszti és gazdagítja őket.

Rámutat továbbá a filozófia lényegére és a tudomány iránti viszonyára. Kutatásai során minden tudomány az általános filozófiai módszerből indul ki. A szerző a filozófia egységét említi a világszemlélet és az ismeretelmélet módszereként. Ily módon elveti, hogy a filozófia a tudományok tudománya, de azt is, hogy csak a szaktudományok egyike.

A mű külön taglalja a dialektikus materializmus keletkezését és fejlődését. Elveti a marxista filozófia keletkezésének leegyszerűsített és eklektikus nézetét, miszerint a marxista filozófia úgy keletkezett, hogy Marx átvette Feuerbachtól a materializmust, Hegeltől pedig a dialektikát és így teremtette meg a dialektikus materializmust. Ennek a magyarázatnak a követői megfelelnek Marx szavairól, aki szerint módszere szöges ellentéte a hegeli módszernek, mert Hegel úgy véli, hogy a világ megteremtője az eszme, ő pedig azt tartja, hogy „az eszme nem más, mint az emberi agyban átalakult anyagi”. Marx Feuerbach metafizikus materializmusát is túlhaladta.

Igen jelentős dolog, hogy Stojković professzor rámutat a dialektikus materializmus alapvető lényegére: a dialektika és a materializmus, a tudományosság és a humanizmus, az elmélet és gyakorlat egységére, a sokoldalúságra és rendszerességre, fejlődő, antidogmatikus és alkotó, kritikus voltára és forradalmiságára, a pártosság és tudományosság egységére. A marxizmusnak e fontos jegyeiben nyilvánul meg tudományos és egyben forradalmi lényege is. Ebben valósul meg Marx ismert tizenegyedik tézise L. Feuerbachról: „A filozófusok eddig csupán magyarázták a világot, de arról van szó, hogy azt meg kell változtatni!”

Ezért érthető, hogy a szerző itt világosan és egyértelműen kiemeli: a marxista filozófia a munkásosztály világnézete, mely által ráébred osztályhelyzetére, előrelátja az eseményeket és ezáltal önmagának és az egész világnak

az osztálybilincsek és az elidegenülés különféle formái alóli felszabadítása forradalmi akcióját tervezi meg. A marxizmus nem veszít értékéből azáltal, hogy forradalmi tan, hanem inkább még gazdagodik tudományosságában, mert alaptételeit a társadalom változásaival igazolja; s ezzel bővíti a természet és az ember megismerésének lehetőségét.

Dr. Stojković újra érvényesíti a filozófia alapkérdéseinek azt a felfogását, melyet egy időben bizonyos filozófusok nálunk is kétségbe vontak. Az egyén és a tudat viszonyáról van szó. Míg sokan azt hangoztatták, hogy ez Engels tévedése volt, a szerző példák sorozatával bizonyítja Engels felfogásának helytállóságát és jelentőségét. Ily módon számol le az álmarxistákkal.

Könyvében feldolgozza a fontosabb filozófiai kategóriákat: az önmozgás elvét, a tér és idő, a véges és végtelen, a polaritás, az egység és különféleség, a folyamatosság és megszakítotttság, a kapcsolatosság és elszigeteltség, az általános, a különös egyedi, a dolog, a folyamat, az állapot, a mennyiség, a minőség, a mérték, a tulajdonság, a viszony, a lényeg, a jelenség, a látszat, a tartalom, a forma, a szükségszerűség és véletlen stb. fogalmát, bírálón foglalkozik a különféle idealista és vulgáris materialista nézetekkel, melyek megkérdőjelezik a filozófia tudományos voltát. A dialektikus materializmus — a marxizmus filozófiája — mindezeket a vulgarizálásokat túlhaladja, s ezáltal a természet, a társadalom és az ember egységét totalitásban fogja fel.

Rámutat a dialektika alapvető törvényeire is: az önmozgás vagy a polaritások egységének és harcának törvényére, a mennyiség és minőség kölcsönhatásának, a tagadás tagadásának, illetve túlhaladásának stb. törvényére stb. E törvények magyarázatakor a természet és társadalomtudomány számos eredményét említi meg indokolásképpen. Ezáltal indokolja a törvényeknek mint a világ mozgása általános törvényeinek tudományos és egyetemes voltát.

A marxista ismeretelmélet feldolgozásakor Stojković professzor az öt jellemző sajátos bíráló módszerrel mutatja ki az előző ismeretelméleti nézetek tudománytalanságát, kiemelve korlátoltságuk forrásait és gyökereit. Ezzel lehetővé teszi, hogy figyelemmel kísérhessük, miként haladta meg a marxista ismeretelmélet az emberi tévedéseket és fejlődött a világ megismerésének teljes rendszerévé.

Külön kell megemlíteni, hogy a belgrádi egyetemi tanár sok újdonságot mond a marxista filozófia humanista lényegéről. Úgy véli, hogy a humanizmus a marxista filozófia lényeges meghatározója. Ebben az értelemben fejti ki a marxista axiológia megalapozásának gondolatát, mert az értékelő szempont nélkül a marxizmus elvesztené humanista küldetését, a tudományosság nélkül pedig ez az értékelő szempont különféle szubjektív hozzáállásokhoz vezetne, ami a világ helyes megismerésére és megváltoztatására irányuló erőfeszítéseket nehezítené meg. A marxista filozófia lényegbevágó tulajdonságainak taglalása mellett, a szerző nem feledkezett meg a szocialista humanizmus korszerű jelentőségének taglalásáról sem. Gazdag adattár felhasználásával bírálja azokat a felfogásokat, melyek ugyan a szocialista humanizmus elvéből indulnak ki, de nem látják be, hogy ezt csakis a világhoz való reális viszonyulással lehet elérni, hanem absztrakt szférákba tévednek.

A reális lehetőségektől és a szocialista humanizmus elveinek valóra váltásához feltételeket teremtő forradalmi folyamatot megvalósító erőktől való elkülönülés az alapvető oka annak, hogy egyes filozófusok marxistákból absztrakt humanistákká váltak, s ezáltal összetűzésbe kerültek az emberiség fejlődését elősegítő szocialista erőkkel.

Stojković professzor igen részletesen foglalkozik az elidegenülésnek és az elidegenülés megszűnésének marxista elméletével és rámutat azokra a reális társadalmi viszonyokra, melyek a munka felszabadítását lehetővé teszik. Mindehhez társadalmi eseményeink gazdagsága nyújtott elég bizonyítékot, melyeket a szerző biztos kézzel használt fel. A munka felszabadításának marxista elmélete különféle módon valósul meg a szocialista öngazgatás folyamatában. A szerző összekötötte az elidegenülés marxista elméletét az öngazgatás fejlődési folyamatával. Az elmélet indokoltságáról elég bizonyítékot nyújtott és kiemelte az öngazgatás humanista dimenzióit.

Mint marxista, leszámol korunk polgári filozófiájával, mely továbbra is tagadja, vagy saját szükségleteihez idomítja a marxizmus értékeit. Mint azt a szerző is kiemeli, ebben nagy segítségére vannak az absztrakt humanisták, akik a tudomány nevében elvetették a marxizmusnak azt az eszmei, osztály-jellegű és tudományosan indokolt jellegzetességét, amely a forradalmi erőt alkalmassá teszi a világ megváltoztatására. Ők ugyanis azt tartják, hogy a marxizmus csupán korunk egyik elméleti irányvonala, a marxista filozófia pedig csupán a filozófia egyik irányzata.

Vannak, akik leegyszerűsítik a marxizmust pozitív társadalmi tudománnyá. Ez is igazolja Lenin bíráló szavait, amikor arról ír, hogy azt veszik át, ami a liberális burzsoázia számára elfogadható. „Egészen a reformokért vívott harcokig, az osztályharcig (a proletariátus diktatúrája nélkül), az »általános szocialista eszmények« elfogadásáig, elvetvén »csupán« a marxizmus lelkét, vagyis forradalmiságát.” (V. I. Lenin). Ezzel szemben a marxizmus a munkásosztály filozófiai eszméje volt és maradt a kommunizmusért vívott harcában. A társadalom fejlődése nevében fellépő munkásosztály a forradalmi átalakulás és fejlődés folyamatában az emberiség többségének nevében lép fel és filozófiája általános világszemléletként elfogadott. A forradalmi harc eredményessége érdekében fontos, hogy a munkásosztály megismerje saját helyzetét, hogy tudományosan előrelássa és összefoglalja harcának céljait. Ezért igyekszik filozófiáját tudományosan objektívebbé és igazabbá tenni.

A felhasznált nagyszámú forrásmunka bizonyítja dr. Stojković komoly felkészültségét, amellyel hozzájárult a marxizmus filozófiájának további fejlődéséhez.

Érdeme nemcsak abban van, hogy elvetette a dialektikus materializmus semmibevevésének kísérleteit, hanem hogy a legújabb tudományos eredmények alapján továbbfejlesztette azt. A dialektikus materializmus semmibevevésének kísérleteit bírálva, a szerző bírálja a marxizmus sztálini dogmatizálását is. Kiemeli, hogy a sztálinizmus megkísérelte egy forradalmi filozófia dogmatizálását, amit maga a dialektikus materializmus cáfolt meg. Ezért váltak lehetetlenné a revizionisták kísérletei is, hogy a sztálinizmus bírálatával veszélyeztessék magát a marxizmust és ennek filozófiáját, a dialektikus materializmust.

Stojković professzor az antimarxista és álmарxista felfogások bírálatát az ilyen művek szerzőivel folytatott dialógusra alapozza. Bírálatá emellett tárgyilagos és jóindulatú, az igazság és helytállóság erejével hat. Ugyanis arra törekszik, hogy elvállassa azt, ami elfogadható mint haladó szellemű forradalmi eszme attól, ami csak annak vallja magát, de tulajdonképpen a konzervatív és reakciós eszmék filozofikus magyarázata. A nem marxista felfogások bírálatával az író nem védi a marxista filozófiát, hanem felhasználja abban a harcban, amelyet azok ellen vív, akik marxistákként mutatkoznak be, a valóságban pedig nem azok. Emellett új gondolatokat javasol és sugalmazza a forradalmi alkotást. Ugyanakkor rámutat arra, hogy az eszmei vakság és kizárólagosság veszélybe hozhatja a marxizmus értékeit.

Ezzel a könyvvel a marxista filozófia eszméjének jelentős kézikönyvvé kaptuk. Felfegyverez bennünket arra, hogy a szocialista humanizmus és a munka felszabadulása, érvényesülése által kifejezésre jutó szocialista öngazgatásért folytassuk a harcot. A könyv közérthető nyelven íródott, s ezáltal azok számára is nélkülözhetetlen művé válhat, akik először találkoznak a dialektikus materializmus alapfogalmaival. Ugyanakkor értékes adatokat is tartalmaz, úgyhogy azok is tanulhatnak belőle, akik már ismerik a marxizmus filozófiáját.

Szerzőnk igyekezetét, hogy a kérdéseket dialektikus módon dolgozza fel, sikeresnek mondhatjuk. Annál is inkább, mert a forrásmunkákat megnevezte, hogy az olvasó könnyebben megtalálja magát és gyarapíthassa tudását.

MILAN M. MILADINOVIC

(Burkus Valéria fordítása)

FORRADALMI HAGYOMÁNYAINK ÁPOLÁSA

LUKÁCS GYULA: *Hol sírjaink domborulnak...*

Városi múzeum — Monográfiai bizottság, Szabadka, 1975.

Csaknem három évtizeddel ezelőtt érdekes és gyorsan szétkapkodott kötet került a kiéhezett könyvpiacra. A könyv címe: *A Sárga Háztól a csendes Donig*. Szerzője Lukács Gyula, a szabadkai munkásmozgalom régi harcosa, aki — miután már 1941. november 18-án itt, szülővárosában, farkasszemet nézett a halállal — maga is megjárta, végigszenvedte a magyar honvédezerkar zsargonján „mozgó vesztőhelynek” nevezett különleges munkaszázadok elképzeltetlenül súlyos kálváriáját a keleti fronton. *A Sárga Háztól a csendes Donig* című munkájával a „különleges munkaszázad” bácskai kommunistáinak és antifasisztáinak állított ma is érdeklődésre számítható és megbecsülendő emléket.

Jól emlékszem, hányszor panaszkodott előttem is a szerző, amiért a korabeli (re)cenzorok a mű egyharmadát egyszerűen kihagyták a kötetből. Az eltelt csaknem harminc esztendő távlatából — a sajátos írói eszközökkel megírt könyv ismeretében — ma már tudjuk, hogy a kordokumentumnak is értékes munka minden sorára szükségünk lenne, hisz — különösen magyar nyelven — oly kevés a szocialista forradalom emlékeit őrző, hagyományait ápoló könyv. Talán éppen Lukács Gyula említett riportkönyvének akkori „hivatalos” fogadtatása riasztott el másokat is attól, hogy a forradalom eseményeit és benne a maguk élményeit, tapasztalatait hasonló eszközökkel papírra vessék.

Lukács Gyula minden bizonnyal a fentiek miatt várt hosszú évtizedekig, amíg — mások ösztönzésére — ismét kötettel jelentkezett a forradalmunk irodalmát ma még inkább igénylő olvasótábor előtt. Új kötetének címe: *Hol sírjaink domborulnak...* Kiadója a Szabadkai Városi Múzeum monográfiai bizottsága, melytől — mellesleg szólva — a várostörténeti munkák kiadása terén sokat várunk.

Mindjárt előljáróban el kell mondanunk, hogy az alig 150 oldalas, ízléses külalakú és a forradalmárok fényképét közlő könyv lebilincselő olvasmány, méghozzá nemcsak a kortársak, hanem elsősorban az ifjú nemzedék számára. Ez a nemzedék ugyanis már csak elbeszélésből tudja, hogy nálunk munkásönigazgatású társadalmunk előtt olyan rendszer uralkodott, mely a dolgozó ember kizsákmányolásán, a tőkésosztályuralmán és intézményesített előjogain alapult. Ez a nemzedék már nem sokat tud a fasiszmusról, a fasiszta megszállók kegyetlenkedéseiről, s talán fogalma sincs arról, hol tartana az emberiség, ha valamennyi haladó erő hazai és nemzetközi összefogásával nem sikerült volna legyűrni a minden emberi értéket semmibe vevő, országokat és népeket megsemmisítéssel fenyegető fenevadat.

Az igazság kedvéért persze azt is el kell mondanunk, hogy ez a nemzedék már az intézményesen szított sovinizmust, a nemzeti gyűlölködést, az irredentizmus mérgét sem ismeri, mert azt mint a szocializmustól idegen, ellenséges diverziót társadalmilag megbélyegezzük és üldözzük. Kell-e, szükség van-e hát ilyen körülmények, állapotok között a szétvert, megsemmisített fasiszmus igazi arcát oly megdöbbentő nyíltsággal feltáró munkára, mint amilyen Lukács Gyulának a fasiszmus elleni küzdelem szabadkai mártírjairól szóló portrékötete? Ha széttekintünk a nagyvilágban, a haladó és visszahúzó konzervatív erők világméretű harcát figyelve, bizony láthatjuk, hogy a fasiszmus

itt-ott még él vagy éledezik, s csak alkalomra vár, hogy ismét pusztítson, romboljon. Eppen ezért minden szó, minden mondat, amely a fasiszmus és mindenfajta elnyomás ellen, a népek egyenjogúsága és testvérisége, a társadalmi igazságosság érdekében íródott, jól jön az új nemzedékek neveléséhez.

Lukács Gyula kötete, a *Hol sírjaink domborulnak*... ilyen könyv.

A kötet gerincében a magyar fasiszta megszállók katonai vésztörvény-széke által hűtlenség vádjával halálra ítélt és 1941. november 18-án kivégzett tizenöt szabadkai kommunista és antifasiszta harcos portréja áll. A kivégzett forradalmárok életútjának felvázolása azonban nem lehetne teljes az 1941. év összeomlás előtti politikai eseményeinek ismertetése nélkül. Ezért a szerző tömören ezt az időszakot is bemutatja, úgyhogy a további események mintegy logikus folytatását jelentik a fasiszta megszállás előtti történéseknek.

A szerző a *Tűzzel-vassal* című bevezetőjében a két világháború közötti helyzetet ismerteti, a szabadkai munkásosztály harcát a kizsákmányoló és népelnyomó rendszer ellen, mely minden eszközt megengedhetőnek tart a haladó erők elleni küzdelmében. A harmincas évek végén már nyíltan kacérokodik a fasiszmussal, olyannyira, hogy 1941. március 24-én a Cvetković—Maček kormány csatlakozik a hírhedt hármaskapumhoz. Az egyezmény valóra váltását általános népi megmozdulás hiúsítja meg 1941. március 27-én. Habár a párt helyi vezetőinek nagy része ezekben a napokban börtönben volt, Szabadka dolgozó népe is szervezeten részt vett a paktumellenes megmozdulásokban. A hármaskapum elvetése után Hitler és a csatlós államok lerohanták Jugoszláviát, darabokra szaggatták és fasiszta rémuralmat vezettek be a megszállt területeken. Horthy Magyarország a Jugoszlávia elleni katonai akcióban valóban a „gazemberek oldalára állt” és „hullarabló” lett, amint azt a lelkiismereti válságba került Teleki Pál miniszterelnök írta búcsúlevelében a kormányszónak, majd öngyilkosságát követett el. Bácskát és Baranyát a Horthy-fasiszták szállták meg. A bevonuló alakulatok — a helyi ötödik hadosztalpos elemekkel együtt — mindenütt vérengzéseket hajtanak végre, válogatás nélkül gyilkolnak szerbet, horvátot, zsidót és magyart. A jugoszláv közigazgatás megszűnt, a régi urak vagy elmenekültek, vagy — nemzetiségre való tekintet nélkül — behódoltak az új rezsimnek. „A holnap áthatolhatatlan ködbe borul” — írja a szerző komor hangon. A csönd azonban csak látszólagos. A JKP él, erősebb, mint valaha. Április 15-én a központi bizottság, Titóval az élén, kiáltványban tudatja az ország népével, hogy a kommunisták nem ismerik el az ország feldarabolását és ellenállásra hívják fel az ország megfélemlített lakosságát.

És megmozdul a föld, hamarosan ég a talaj a betolakodók lába alatt!

A JKP szabadkai szervezete már májusban rendezi sorait. A pár héttel korábban meggyilkolt Lazar Nešić helyett Mayer Ottmár áll a helyi, majd kerületi bizottság élére. A kerület két másik járásával is létrejön a kapcsolat, összehangolják munkájukat. Helyi, illetve járási bizottságok alakulnak Csantavéren, Adán, illetve Zentán és Topolyán. A horthysták sokat tudnak a bácskai kommunistákról, hisz már a háború előtt figyelemmel kísérték munkájukat, mégis meglepte őket a diverzáns akciókkal járó szervezett ellenállás. A megtorlás most a munkásosztály élcsapata ellen ölt átfogó méretet, ellenük vetik be a szörnyűséges katonai—rendőri gépezetet. Augusztus 14-én statáriális ítéletet tartanak a búzagyújtogatási akcióban elfogott ifjúkommunisták felett: Licht Józsefet és Hegedűs Ferencet még aznap agyonlövik a börtön udvarán. A párt vezetőinek nagy része már rövidebb-hosszabb idő óta illegálisan van, a kémelhárító hajtóvadászatot indít elfogatásuk érdekében. Augusztus elején Zomborban és a Zombor környéki településeken, 20-án Topolyán, néhány nap múlva Újvidéken, nemsokára Csantavéren, Zentán és Adán kerül sor letartóztatásokra. Kegyetlen kínvallatások után Zentán, Adán, Újvidéken stb. statáriális ítéletet tartanak, melyeket kivégzések követnek. Ami-

kor a Sárga Ház tele volt szabadkai és környékbeli kommunistákkal és antifasisztákkal, októberben, novemberben és decemberben, a kémelhárító már ismerte a párt szervezeti felépítését, munkamódszerét és a kibocsátott illegális propagandaanyagot. Csak konkretizálni kellett a dolgokat: helységenként és emberekre. Eközben nem kímélték a százával letartóztatott gyanúsítottakat. Lukács Gyula, aki maga is megismerte a nyomozók rekvizitumának minden eszközét, háborzongató hűséggel írja le a Sárga Házban történt szörnyűségeket. Érezni, hogy ő maga is beleremeg, mérhetetlenül szenved, amikor társainak kínjairól, a kitenyészett kémelhárítók bestialitásáról, a meggyötörtek és összetörtek hősi ellenállásáról ír. Mert a lélek és a test nem egyformán viseli el a megpróbáltatásokat, melyek itt bizony meghaladtak minden emberi képzeletet. Leírni, hogy mi megy végbe a kánpadra feszítettek lelkében, mi történik a „műhelyben”, ahol a botozó „mesterek” számára gyakran az se fontos, hogy van-e mit vallania az áldozatnak, vagy sem, amikor a verés, a válogatott kínzás gyakran már csak szadista öncél számukra, megérteni és átérezni mindezt csak az képes, aki maga is átélte.

Lukács Gyula minden portréjánál visszatér, átvezet bennünket a Sárga Ház poklán, olykor talán ismételt is bizonyos tényeket. Tudjuk, ez elsősorban azzal magyarázható, hogy forradalmár társainak portréit több éven át dolgozta fel külön-külön és így is jelentette meg a lapok és folyóiratok hasábjain, nem gondolva arra, hogy egyszer ezek az írások kötetbe kívánkoznak.

A szerző több alkalommal aláhúzza, hogy nem kíván ítéletet mondani, vagy rangsorolást végezni az élettrajzi munkák alanyai között, mivel úgy tekint valamennyi társára, mint a mozgalom önkéntes harcosára, különösen pedig azért, mert valamennyien életüket áldozták eszméikért. És ez a legtöbb, amit valaki adhat! Itt-ott mégis értékelésre kényszerül, mert azért akadt könnyelműség, a párt szigorú konspirációs előírásainak és etikai felfogásának megszegése, oktalan hősködés stb. Az ilyenek bizony kárt okoztak, meghozzá nemcsak maguknak, hanem az egész mozgalomnak. Lukács azonban jól tudja azt is, hogy akik az osztályellenség áldozataként életüket vesztették, már nincsenek abban a helyzetben, hogy korrigálják hibáikat. Akik élve maradtak, azok megtehetik, azok ismét bizonyíthatnak, minthogy egy forradalmárnak mindig, újra és újra, bizonyítania kell. Senki sem pihenhet babérain, hisz a forradalom tovább folyik, s aki lemarad, nehezen kerülheti el a renegát vádját. A forradalmárnak a folyton (a jelen esetben előnyösen) változó körülmények között is helyt kell állnia. Bizonyos, hogy a veszély napjaiban más értékelést kap egy-egy kifogásolható álláspont, tett, aszerint, hogy mennyire veszélyezteteti a mozgalom célkitűzéseit, mint akkor, amikor a veszély csökken. Ez minden időben így volt, és így lesz. Így kell lennie, ez a forradalom törvénye és erkölce, melyet az őszinte humanizmus hat át.

Szerzőnk az itt-ott előforduló bíráló vagy elmarasztaló, de sohasem kategorikusan elítélő szó ellenére a legnagyobb szeretettel beszél bajtársairól mint a párt, a munkásosztály és minden elnyomott szabadságharcának katonáiról. Szinte zokogva kíséri valamennyiüket a kegyetlen bitó alá, újra és újra átéli a szörnyű órákat, amikor legjobb elvtársait, közöttük István öccsét is, a szeme láttára megölik Horthy parancsára. Egyformán vonatkozik ez a régi harcostársra, Lazar Nešićre, a párt titkárára, akit még áprilisban letartóztattak és aljas módon meggyilkoltak a városháza fogdájában. „A rendőrség néma, a cellák kifelé nem beszélnek” — írja a kiváló harcos halálának kiderítetlen körülményeire célozva.

A *Halálos ifjúság* című fejezetben a JKISZ-tagokból és fiatal antifasisztákból álló rohamosztágosok felett ítékeznek búzagyújtogatás miatt. A fiatalok bátran álltak a vészbíróság elé, és védtek eszméiket, mert tudták, mit cselekszenek. A krónikás előrenéz: „Licht Jóska és Hegedűs Ferenc álmai megvalósulnak!”... Matko Vukovićról mint „örökké ragyogó példaképéről” beszél, és ezt írásával képes tudatosítani is bennünk. Matkót megölték

a Sárga Házban, elküldték „szálláscsinálóknak”, mert még a nevét sem volt hajlandó megmondani hóhérainak... Lukács István, a szerző fivére hidegvérrel és tudatosan nevezte megszállóknak Horthy Bácskára és Baranyára szabadított seregeit. Már csak ezért is, ha más okuk nem is lett volna, halálba küldték a fiatal szabadkai kereskedősegédet. „Délután felharsantak a kürtök a megátkozott kaszárnyában. Az első távozó Lukács István volt, s utána jöttek a többiek... Második, harmadik, tizenötödik...”

Így haltak hősi halált Szabadka legharcosabb fiai azon a vészterhes, komor novemberi napon: Šime Tikvicki volt városi tisztviselő, Lazar Bačić vasúti munkás, Simokovič Rókus, a szerző egy írásában a szabadkai Jimmie Higginsnek nevezett, és aki valóban egyik legtehetségesebb és legrokonszenvesebb alakja volt a harmincas évek szabadkai munkásmozgalmának. Amikor már halálra ítélték őket, akkor is bizakodva mondta: „Nincs még vége, Gyulám, maradt még kinn fel nem fedett örökségünk...” A Sinkovich Rókus-ról írt fejezet mindenképpen a könyv egyik legsikerültebb része. Ennél alaposabban csak Mayer Ottmár és Singer Adolf életét dolgozta fel a szerző. A mozgalmi háttér, a forradalmárok indítékai is ezekben a portrékban a legmeggyőzőbbek, a legértelmesebbek. Mayer Ottmár, aki meggyötörtén, összetörtén is — miután nem sikerült kioltani önnön életét — a bíróság előtt, akárcsak élettársa, Wohl Lola, bátran védte eszméit és hitt a győzelemben: „Csak egyet sajnálók, hogy legalább három hónapot nem élhetek még!” — írta hozzátartozóinak. A három hónapból, mely alatt hite szerint győzniük kellett volna a Hitler-ellenes erőknél, három év lett ugyan, de a győzelem, amelyet ezek a mártírok mind megálmodtak, amelyért életüket adták, nem maradt el. A szabadságot, a forradalmat, sőt (Antun Suturovič) a világforradalmat éltették utolsó szavukkal. A forradalommal kivívott szabadságot, mely egyformán a szerbé, magyaré, horváté, zsidóé — minden dolgozóé... Ezek a felkiáltások egyben azt is jelentették tehát, hogy az ideiglenes vereség nem teheti kétségessé a harc végső kimenetelét.

A hóhér megtette vállalt mesterségbeli kötelességét.

Tizenöt frissen ácsolt akasztófa örök időre a gyász napjává avatta a szabadkai dolgozók szívében 1941 ködös, ölmos levegőjű november tizennyolcadikáját.

Lukács Gyula tizenkilenc forradalmár (Lackenbach Konstantint, Perl Gelértet, Mayer Kálmánt és Mayer Miklóst, valamint Kornstein Ödönt külön nem említettem, mivel a róluk szóló fejezetekre is az eddigi jellemzés érvényes) portréját tartalmazó könyve, visszaemlékezése történelmi hűséggel, a legnemesebb formában szolgálja a forradalom hagyományainak ápolását. A kegyeletadás, az emlékezés, a kellő megbecsülés hiányérzete készíti ilyen mondatok leírására: „Gondolnak-e vajon a fűtőház dolgozó Lazar Bačićra... jut-e vajon virág... a megsárgult márványtábla alá a gazdag szabadkai parkokból?” Vagy a Wohl Loláról írt portréban: — „Nevét egyetlen utca sem viseli a nagy kiterjedésű Szabadkán. Nem találkozunk vele egyetlen iskola, egyetlen művelődési intézmény homlokzatán sem, pedig találkozunk kellene...” És Šime Tikvickinél is: „Szabad-e vajon Szabadka munkásságának megfelelkeznie élharcosairól?”

Bizony nem. Ez a kötet erről végképp meggyőzhet mindenkit. Nem szabad megfelelkezünk élharcosainkról sem itt Szabadkán, sem Újvidéken, de egyebütt sem, mert önmagunkat, forradalmunkat tagadnánk meg, ha érdemtelenül kifakulni hagynánk azoknak a fiainknak az emlékéit, akik azért, hogy mi ma, ha nem is minden nehézség nélkül, de szabadon, testvériségben és egységben, a nekünk legmegfelelőbb módon építhessük és védelmezhessek a leghumánusabb társadalmat, a munkásönigazgatáson alapuló szocialista rendszert, életüket áldozták.

Ebben az értelemben felvethetnénk a kérdést: egyes kiadóházaink miért fektetik el az elkészült, vagy félig kész hasonló munkákat, ahelyett, hogy újak megírását szorgalmaznák és haladéktalanul kiadnák?

BRINDZA KÁROLY

SZABADKA MÚLTJA A FÖLDRAJZI NEVEKBEN

SZEKERES LÁSZLÓ: Szabadka helynevei.
Életjel Könyvek 6. Szabadka, 1975.

Ha be-betértem Szekeres László műzeumi »múhelyébe«, és szóba került Szabadka múltja vagy a régész időszzerű elfoglaltsága, gyakran fordult cédlához, hogy egy-egy adatot, topográfiai fogalmat pontosítson. Hosszú évek szorgalmas és eredményes régészeti kutatásai ugyanis megkövetelték, hogy a polgárok bejelentései és a levéltári adatok kutatása közben mindazokat a földrajzi pontokat, amelyek a régész számára érdekesek lehetnek.

A tudomány azonban olyan, mint az omló hegyoldal. Ha egy követ elmozdítunk, tömegnyi törmelék zúdul utána. Valószínűleg Szekeres László is így lehetett bűvarkodásával: az esetleges adatok kutatása közben olyan tömegben bukkant Szabadka múltjára vonatkozó helynévi adatokra, hogy azok egy bizonyos idő múltán feszegetni kezdték a fogódzól szolgáló adattár kereteit. Lassan összeállt egy kötetnyi szabadkai helynévanyag. Az Életjel Könyvek sorozatban 1975 decemberében hagyta el a sajtót könyve, a *Szabadkai helynevek*.

Nem nyelv- és névtudományi igény nyel és szándékkal íródott ez a könyv. Azonban kitűnő szolgálatot tesz mind a nyelvtudománynak, mind pedig a történelemtudománynak. A nyelvtudomány joggal veheti a szerző szemére, hogy a teljesség igénye nélkül, hiányosan dolgozta föl városunk földrajzi neveit. A helytörténeti kutatás pedig csak üdvözölheti, hogy ilyen fontos kütfővel ajándékozta meg a kutatókat, ahol egy helyre gyűjtve, az összes föllelhető levéltári vonatkozásokkal hozzáférhetnek Szabadka és környéke helynévanyagához, már ami történeti szempontból érdekes lehet.

Hadrovics László a következőképpen értékeli a földrajzi neveket: »A földrajzi nevek egész múltunknak éppolyan beszédes emlékei, mint akár az írott írások vagy a tárgyi emlékek, csak megfelelő módon kell értenünk azt, amit mondanak. Bennük van egy-

egy táj anyagi műveltségének és társadalmi alakulásának egész története. S ahogy naponta elmegyünk egy-egy épület, egy-egy szobor előtt anélkül, hogy tudatában volnánk történeti értékének, éppen úgy használjuk naponta a földrajzi neveket anélkül, hogy figyelni arra, hogy régmúlt századok üzenetét mondják el nekünk.« (MNYr, 1964/3.)

Szekeres László, a tudós kutató megszokta, hogy vallatóra fogja múltunk tárgyi emlékeit. Szabadka helyneveit is így kezelte: vallatóra fogta, hogy mit őriznek azok városunk és környéke történeti múltjáról, gazdasági erőinek, termelési módjának és művelődésének fejlesztéséről.

A laikus számára is lebilincselő, ahogy egy-egy helynévvel kapcsolatban »megszólal a sírvilág«. Ugyanis nemcsak a nevekből következett a régmúlt anyagi és szellemi kultúrájára. Mint régész tudja, hogy a föld mélyén tízezer évvel ezelőtti kortól, az őskőkor emberétől laktak a környéket emberek. Időszámításunk elejétől pedig egyik néphullám a másikat váltotta ezen a területen, egymásra települve, egymásra temetkezve, sírra sirt halmozva. A Kér, Sebestyénégyháza, Ludasegyháza és tucatnyi más eltűnt település tanúskodik a hódítók pusztításairól, de arról a szívósságról is, amellyel a maradék népcsoportok újra meg újra hozzáfogtak a semmiből új életet teremteni.

A török hódoltság utáni korról van a legtöbb adata. A sárba, mocsárba ragadt határőrvidéki palánk, az akkori Szabadka fokozatosan indul meg a gazdagodás, a polgárosulás és a művelődés útján. A határnevek őrzik a mezőgazdaság természetes jellegét, a számlálhatatlan főből álló nyájak, gulyák tömegét. Néhány utca és tér neve őrzi a régi céhek, foglalkozások emlékét. A mezőgazdasági termelésen alapuló gazdaság a város piacain, vásárain talált vevőre.

Míg azonban a településnevek, földrajzi alakulatok nevei viszonylag időállóknak bizonyultak (néhányuk több száz évre vagy egy évezredre tekinthet vissza), addig az utcák és teretek nevei igen változékonyak. Az értetlenség vagy a politikai névdívat el-tünteti a köztudatból épp azt a névanyagot, amely legjellemzőbben vall a város gazdasági és művelődési múltjáról. Igaz, nem először fordul elő, hogy könnyelműen bánunk a múltunk emlékeivel. Szocialista művelődéspolitikánknak azonban egyik alapelve a múlt emlékeinek megbecsülése és megőrzése. Nem ártana, ha nálunk is következetesen tartanánk magunkat ehhez az elvhez!

A népetimológiára is találunk példát. Az újabb keletű Stara Torina elnevezés a hegyeki emberek számára, akik a szerbhorvát nyelvet nem értik, értelmetlen volt. Viszont értelmet nyert akkor, amikor Szalatornyára változott a nép száján. Ugyanúgy a középkori Sebestyénegyháza a XVIII. századi telepítések után a horvát lakosság számára túl hosszú és értelmetlennek tűnt. Rövidüléssel, szerbhorvát toldalékolással Šebešičre változtatták.

A múlt század elején nagyszabású erdőtelepítésekkel igyekeztek egyrészt védeni a várost az uralkodó szelek sodorta futóhomok-viharoktól, másrészt a sívó homok gazdasági kihasználása céljából hatalmas területeket ültettek be szőlővel, gyümölcsösökkel. A hajdújárasi határrészen telepített szőlők tulajdonosai valószínűleg úgy gondolták, hogy „talán terem”, s ma is Talánteremnek nevezi a helybeli lakosság.

Tucatjával sorolhatnám az érdekesebbnél érdekesebb helynévtörténeti adatokat. És éppen ezek teszik Szekeres László könyvét vonzóvá, izgalmas olvasmánnyá azok számára is, akik nem a szaktudomány beavatottjai. A szerző a könyv előszavában megjegyzi, hogy gyűjtését nem tekinti lezártnak. Várható tehát, hogy tovább folytatja megkezdett munkáját. Tudomásom szerint nemcsak ő foglalko-

zott Szabadka földrajzi neveivel. Az újvidéki Magyar Tanszék tanárai, dr. Matijevics Lajos és dr. Penavin Olga szintén foglalkozott a kérdéssel, sőt kiadásra vár gyűjteményük, amely a teljesség igényével dolgozza fel a község területének földrajzi névanyagát.

Felmerül a kérdés, nem kellene-e egyesíteni az erőket és eszközöket, hogy egy ilyen kapitális jellegű munka megjelenjen? Gyorsan változó világunkban a helynevek igen változékonyak. A határrendezésekkel, tagosításokkal feledésbe merül olyan névanyag, amely mind nyelvi, mind történelmi szempontból rendkívül értékes. Éppen mert múltunkra vonatkozik, mert a tudományos kutatómunkában nélkülözhetetlen, közös erővel kellene rögzítenünk teljes helynévanyagunkat.

Másrészt a névtudomány művelői segítségére lehetnének az akciónak abban is, hogy a tudomány rendszer-tanának megfelelően álljon össze a névanyag. A szerző egyik fogytékossága ugyanis az, hogy nem tudományos csoportosításban közli gyűjtését. Ennek következménye többek között az is, hogy nem kerülhetett el az ismétléseket. Pl. minden városkapuval kapcsolatban ugyanazt a szöveget olvashatjuk: „Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost” stb. Hétszer jelentkezik az azonos szöveg!

Akiknek kezébe kerül a könyv, bizonyára több dologra felhívják majd a szerző figyelmét. Mert nyilvánvalóan adódhat több tévedés is a kötetben, mint pl. a Bárány Fogadóval kapcsolatos. A szerző szerint 1945-ig működött szállóként. Pedig tapasztalatból tudom, hogy még 1951 őszén is üzemelt a szállodai részlege.

A kutatók mellett a pedagógusok is bizonyára örömmel fogadják a kötetet. Hazafias nevelésünk azzal kezdődhet, hogy fiatalságunk a szülőföldet szeresse meg. A gyűjtemény pedig jelentős segítséget jelenthet a pedagógusnak, hogy Szabadka múltját és jelenét teljesebben, képlékenyebben mutassa be!

DR. HORVÁTH MÁTYÁS

AZ EMLÉKEZÉS MINT REGÉNYFORMA

GAJDOS TIBOR: *Emlékvár*.

Életjel Könyvek 7. Szabadka, 1975.

A gyermek és az ifjú lelki fogékony-sága környezetének hatása iránt általánosan ismert jelenség. A fiatalokban szerzett élményanyag örökre felhalmozódik bennünk és döntően befolyásolja felnőttkori nézeteink alakulását. Sok alkotó igyekszik is műveiben feldolgozni ezeket az élményeket. Gyakran egyszerűen kikivánczolik belőlük, mint ahogyan azt Gajdos Tibor mondja az *Emlékvár* bevezető részében. Ugy érezte, korai élményei olyan tartalmasak, hogy a mai olvasó számára nemcsak érdekesek, hanem talán tanulságosak is. A közlés, az élményanyag elmondásának vágya az, ami írásra készítette.

Nyugodtan állíthatom, hogy van is közölnivalója, regényének tartalma, sőt mondanivalója is van. Nézzük meg, milyen eszközökkel éri ezt el.

Az a benyomásom, hogy az írói üzenet felfedezése az átlagolvasó számára sem jelent nehézséget. Ez nagy értéke a könyvnek, hiszen a közérthetőség olyan előfeltétele a valóban művészi alkotásnak, amelyről az utóbbi időben — sajnos — igen gyakran megfeledkezünk. A közérthetőség alatt természetesen nem a didaktikus egyértelműséget értem, amely ennek a műnek befejező részében eléggé megnyilvánul.

Az *Emlékvár* olvasása nem jelent különösebb szellemi megterhelést. Valamilyen fajta fejlődésregénynek nevezhetnénk talán, hiszen csakhamar nyilvánvalóvá válik, hogy az énregény formán keresztül az író saját fejlődését igyekszik ábrázolni az ösztönélet kibontakozásától kezdve a tudatos világnézet kialakulásáig. A mondandó világosan áll előttünk: egy szegény sorsú gyerek és ifjú megismerkedése a környező világgal, majd a későbbiek folyamán a társadalmi viszonyokkal. A tapasztalatból nyomban leszűri a következtetést, illetve megtalálja a helyét azok között, akik a fennálló társadalmi viszonyokat forradalom út-

ján igyekeznek megváltoztatni a munkásság javára. Ez lenne Gajdos Tibor üzenete.

A kitűzött cél különböző megvalósítási lehetőségeket rejt magában. Ezért joggal felvethetjük a kérdést: hogyan sikerült szerzőnknek a mély mondanivalót művészi módon kifejeznie? A válaszadás már jóval nehezebb, mint a tartalmi mondanivalót illetőleg, s jóval több elemző munkát igényel, de tanulságos volta miatt igen hasznos.

A lírai hangvételű nyitás után rendkívül aprólékos, realisztikus, szinte balzaci leírást kapunk egy épülettől. Lakóit azonban csak körvonalaikban ismerjük meg. A család rajza már plasztikusabb, de a cselekmény még nem bontakozik ki. Ez a rész erősen emlékeztet egy jól megírt, a szó legnemesebb értelmében vett riportra. Gajdos Tibor, miután ily módon igyekezett hangulatot teremteni, mesélni kezd, azaz leírja a főhős cselekedeteit és gondolatait, és bepillantást nyújt a lakók életébe. Tanúi lehetünk első összeütközésének a felnőttekkel. Aztán az iskolai élmények következnek, a megélhetési nehézségek felismerése, valamint a szokások leírása. Színelőadás a raktárban, betegség, vonzódás a festészethez — ezek a következő állomások, hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki. A legnagyobb élmény az elhelyezkedés, a társadalomba való beilleszkedés, a társadalmi játékszabályok felismerése és az öntudat kialakulása. Mindezt az író bizonyos kettősséggel igyekszik megeleveníteni: hol az az érzésünk, hogy valóban egy gyermek vagy ifjú mesél kötetlenül és naivan a körülötte levő világról, hol pedig egy felnőtt próbál szintén nagyfokú naivitással már-már túlzott egyértelműséggel rámutatni a jelenség mögött meghúzódó lényegre. Véleményem szerint ez a mű legnagyobb fogyatéksága az ábrázolást illetően. Az első miatt di-

daktikus ifjúsági regénynek tűnik, a másik miatt pedig nem eléggé erőteljes lírai visszaemlékezésként és túlságosan is tudatos és egyértelműségében bénító fejlődésregényként hat. A múltba való visszatérés irodalmi alkotás esetében tudatos vállalkozás, legtöbbször példa statuálása a ma számára, de ez az *Emlékvárban* nem jut kellőképpen kifejezésre. Olvasásakor főleg a nosztalgikus érzés ragad meg bennünket, a tartalmi üzenet nem elég árnyalt. A szerző előtt szintén minden esemény világos, s ezt velünk is úgy közli. Nincs módunkban a tanulságot önállóan levonni, mivel ezt elvégezte helyettünk. Ez az említett kettős szemszögből való ábrázolásmód következménye. A társadalom bonyolultságának, az emberi lélek mélységének megjelenítése hiányzik ebből a regényből.

Gajdos Tibor a lírai visszaemlékezésnek mint kifejezési formának megfelelően alkotásába bevonja az álmot is és funkciót szán neki. Hősének fejlődése folyamán öt különböző, de egy-egy korszakban makacsul ismétlődő álom jelentkezik. Elképzelése szerint ezeknek mintegy összegeznük kellett volna a korszakok élményanyagát, ki kellett volna fejtenők hőse viszonyulását a valósághoz. Az elgondolás jó, de megvalósítása már kevésbé sikerült, mert az olvasó nem lát szorosabb összefüggést az álmok és a hős valóságélménye között. Úgy rémlik neki, hogy önkényesen jelentkeznek és a már felnőtt hős számol

be róluk. Emiatt funkciójuk is megszűnik, idegenül hatnak a regény realisztikus szerkezetében.

Zavarólag hat a műfaji keveredés és az említett belső kifejezési formák diszharmonója is. Hiszen már az eddigiek folyamán is több módon kíséreltem meg művét osztályozni: lírai és nosztalgikus emlékezések, fejlődésregény, éregény, riport, realiztikus regény. Mert mindezek elemei valóban jelen is vannak. Az *Emlékvár* tehát nem egységes alkotás, hanem kissé heterogén ötvözet, amely azonban elsősorban a klasszikus polgári nagyepika hagyományaira támaszkodik.

Mégsem sikertelen vállalkozás. Már utaltam közérthető egyértelműségére — ennek és más tulajdonságainak jóvoltából népszerűvé válhat —, de más pozitív vonása is van. A család életének egy-egy jelenete remek állóképek, s tartósan megmarad az ember emlékezetében. Tiszteletet ébreszt az olvasóban a szerző viszonya a munkához és az egyszerű emberekhez. Hála a nosztalgikus hangvételnek, az emocionális hatás gyakran igazi érzelmi reakciót vált ki. Rendkívül gazdag a felvonultatott szereplők tablója, bár ugyanakkor hiányolható, hogy elmarad ezek plasztikusabb bemutatása.

Az érdekes és közlésre mindenképpen érdemes mondanivaló — bár Európában már elvonulóban van a nosztalgikus hullám — minden bizonnal rokonszenvet kelt majd azokban, akik szeretik az olvasmányos, cselekményes és lírával átszőtt regényeket.

VARGA ISTVÁN

SZÍNMEVÉSZETÜNK MÚLTJA

KÁICH KATALIN: *A zombori színművészet története és repertóriuma 1825—1918.*

Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1975.

Vajdaság színművészetének múltja sokkal több figyelmet érdemel, mint amennyit eddig szellemtörténetünk emlékeinek, fejlődésének feljegyzői: a

színházi emberek, a monográfia művelői, a tetraológusok szenteltek ennek az eddig nálunk igényesebben fel nem dolgozott területnek. Amire hivatkoz-

hatunk, az is a kortársak műve, tehát tegnap, vagy nem is olyan régen írták ezeket a visszaemlékezéseket. Elismerésre méltó példa erre Garay Béla nem egy könyve, színészportréi, melyek főleg a szabadkai színházi élet múltjából közölnek komoly értékű fragmentumokat. Művei közül *Az ec-hős székértől a forgószinpadig* című munkája már egy kor körvonalaait rajzolja meg. Ezt a könyvét akkor írta meg, amikor forrásmunkákhoz még alig lehetett hozzáférni — 1953-at írunk —, mégis többet adott, mint utána azok az írók, akik egy bevezetőnek szánt tanulmányba akartak belegyömöszölni másfél századot. És egyik is, másik is valamivel adós maradt. A rendszeres kutatómunka nyomán feldolgozott adatokkal, színház-történeti kronológiával, a legfontosabb dokumentumok ismertetésével, az évszámok, a dátumok hiteles lejegyzésével, a korabeli sajtó közleményeinek kritikai feldolgozásával minden művelődéstörténeti mozzanatot figyelembe vettek, még azt is — erre viszont igen sok figyelmes olvasó számít —, hogy ezt vagy azt a száz vagy százötven éves színházat kinek a terve alapján, mikor és milyen körülmények között építették. Mert a kocsiszín és a nagyvendéglő után csak akkor kezdődhetett igazi színházi élet, amely a hosszan tartó műkedvelés után végre elhozhatta ide az európai vagy a közép-európai színházak üzenetét.

Az Alföld nehezen mozdult, mert a letűnt századokban a vaskalapos filiszterek és a rideg parasztok világában a szellem művese volt a legmostohább gyerek. De — mégis mozdult. Sokkal szélesebb rétegeket mozgogtatott, és sokkal több társadalmi kérdést fölvetett abban az időben, mint azok, akiknek a szabad királyi városokban vagy a vármegyék székhelyén éppen ez lett volna a hivatásuk.

És ezek a filiszterek mit cselekedtek akkor, amikor az imént említett „elhagyott területeken” jelentkeztek a kezdeményezők?

Káich Katalin *A zombori színművészet története és repertórium* 1825—1918 című munkája erre a kérdésre igyekszik választ adni. Már az első és második fejezet elolvasása után olyan ízelítőt kap az ember, amely továbbolvasásra készíti, mert

érzi, hogy szinte minden mondatát az emberöltők alól kiemelt és portalanított adatokra építette.

Zombor színházi életének történetébe csak azok tudnak ma igazán betekinteni, akik kezükbe veszik ezt az értékes tanulmányt, és vesznek maguknak annyi erőt, hogy eleitől végig elolvassák a szerző sorait.

Mert ennyit elvárni a mai telekommunikációs világban egy olvasótól sok: talán egy kicsit túl derűlátó gondolat, s jóhiszeműen többet előlegez, mint amennyit ilyen esetben a még nem „szakosított” türelmesebb olvasóinktól elvárhatunk.

Mégis reméljük azt, hogy legalább tartományunk szellemi életének kutatói, a színházi események állandó kísérői, és azok, akik nem a provincia langyos vérmérsékletét mérik egy nem félmillió város érverésében, ezúttal nagyobb figyelemmel fordulnak az őket igenis érdeklő kérdések felé, annál is inkább, mert ebben a könyvben csaknem száz esztendő idevonatkozó eseményeivel és leghitelesebb adataival találkozhatnak.

Jóllehet száz évvel ezelőtt a vármegye székhelyén — legalábbis közigazgatásilag — nagyobbak voltak a lehetőségek, mint a hatósugarába tartozó más városokban, mégis az első színfeladásokat a Szerb és a Magyar Olvasókörben és a vendéglőkben tartották meg, a legtöbb esetben a tagság igényének megfelelő repertoárral. Később a Színészek Lapja már arról írt, hogy „... a közönség elégedetlen a bemutatott műsorrall”, annál is inkább, mert a Zombori Színház Részvénytársaság 1882. április 23. ülésén elhatározták, hogy Voyta Adolf pápai tervező pályamunkája alapján felépítik a városi színházat, melynek befogadóképessége 600 néző. Az építkezéseket május 10-én elkezdték, és a kijelölt határidőre, november 15-re befejezték.

A színház már új fejlődési lehetőségeket tárt fel a Zomborba szerződött társulatok előtt, de a tervek nem tudták a részvénytársaság előre kidolgozott programja szerint megvalósítani, mert azokban nem jutott kifejezésre a város szerb—bunyevác—magyar lakossága által kiépített kapcsolatok érvényesítése.

A zombori magyar színművészet fejlődése — a szerző dolgozata volta-

képpen erre a kérdésre öszpontosul — hasonlóképpen alakult, mint a többi vidéki városban. A szerződötetett társulatok a fejlődő kapitalizmussal uralkodóvá vált üzleti szellemet vitték be a színház falai közé, és „...egyre több igazgató csinált a szó szoros értelmében vett »üzleti színházat«.” Am ha végigolvassuk *A Zomborban vendégszerepelt társulatok műsorának mutatóját*, 1825 és 1918 között olyan szerzőkkel is találkozhatunk (nem egyszerű!), mint Ibsen, Gorkij, Molière, Sienkiewicz, Tolsztoj, Shakespeare, a magyar drámaírók közül Madách Imre, Katona József, Kisfaludy Károly, Szigligeti Ede, Bródy Sándor, a szerb és horvát szerzők közül Ivo Vojnović, Kosta Trifković, a daljátékok közül pedig Verdi, Gounod művei szerepeltek a zombori színpadon.

A több száz bemutató közül csupán néhány szerzőt említettünk meg, de ez a röpké bepillantás is alkalmat nyújt arra, hogy nagy vonalakban felmérjük a zombori színház egy évszázadát, melynek hatása nem múlt el nyomtalanul. Olyan szellemi életet értelt, amely az elkövetkező emberöltő idején jeles alkotókkal maradó műveket adott, s olyan korszakot nyitott fejlődésében, amely ma már a neves városok közé emelte. A Képzőművészeti Ősz fényében színház-kultúrája is komoly méretekben kibontakozott, s ez ma már nem hogy megengedi, hanem megköveteli, hogy „...jelentős művelődéstörténeti örökségünket megmentsük a feledéstől”, és tovább folytassuk kutatómunkánkat, hogy az elmúlt évszázad minden értékes szellemtörténeti mozzanata felszínre kerüljön.

LÉVAY ENDRE

HÜSÉGES KRÓNIKÁSOK

Sok az eszkimó, kevés a móka. A vajdasági magyar humoristák évkönyve '75. Forum, Újvidék, 1975.

Egy jó és amolyan tréfásan megfogalmazott cím csak hasznára válhat egy-egy filmnek, színdarabnak s kiáltóképp könyvnek, amely századokig elpihenhet a polcon. Természetesen a címekről nem írnak külön tanulmányokat, és mivel humoros tárcák egybegyűjtéséről van szó, magáról a könyvről sem, hiszen a kommersz „valami” időtlen idők óta a maró gúny tárgya még abban az esetben is, ha az írók maguk ellen forduló fegyverrel írnak mindarról, ami részben vagy egészében jellemezte az elmúlt esztendő, mert azért teljességre a humorista törekedhet a legkevésbé. A kötetet — az olvasó szemszögéből taglalom a gyűjteményt — nagy-nagy

örömmel veheti kezébe az érdeklődő, s majdnem hogy az olvasás után hiányérzet nélkül teheti le azzal a jól-eső tudattal, hogy „no végre ez a néhány ember nem a világot óhajtotta megváltani, ezek valahogy hozzánk szólnak, az egyszerű olvasóhoz, és ezt a könyvet a buszban, vonaton is lehet olvasni”, mert ha megnézzük az elmúlt esztendő kiadványait, akkor bizony tudatos írói munkásságról szólhatunk ugyan, de tudatos olvasótoborzásról aligha. Ezért — minden esetleges hibája ellenére — ez a nem lényegtelennek tetsző szempont teszi értékessé Pintér Lajos, Szeles Károly és Szilágyi Károly gyűj-

tését. A cím tehát jó, de azért — van benne móka...

A vajdasági magyar humoristák második évkönyve.

Ha egy után kettőig tudunk számolni, akkor nyilvánvaló, hogy megtanultunk egyet-mást. Talán az ábécét. Az is nyilvánvaló, hogy az olvasók népes tábora értékeli, keresi az olvasmányos írásokat, mert — habár a mi vajdasági magyar szóhasználatunk nem szép — kevés író beszél az utca nyelvén. A humoristák helyenkénti szándékos pongyolasága nem minusz: talán azt kutatják, milyen a vajdasági argó. Mind ez ideig — sokáig így marad — a vajdasági magyar írók mindegyike csak divatok után kulloghatott. A tréfacsinálóknek a pesti és közvetve a párizsi humor árnyékában kellett alkotniok. Pedig — több bátorsággal — hűséges krónikásai lehetnének a vidéknek. Nem baj, hogy egynéhány írás hemzseg a közhelyektől, mert ha van vajdasági közhely — és van! —, akkor éppen ezekkel a közhelyekkel jellemezhetőek a típusok. A jellem a jelenetben természetesen a pozitív vonásoktól megcsonkítva jelenik meg, s mivel az anatómiai leírás színpad nélkül lehetetlen, szükségtelen — marad a legnehezebbje. Vissza kell adni, hogy miként beszél — nem a humorista — az írás hőse és megannyi mellékszereplője. Ha ezekre a csekélységre rátéved az író, összeáll a jó anyag. S mégis éppen ez a rátévedés a legnehezebb.

Miért?

Egyre jobb és jobb humort kívánunk, harcosat, irodalmi. Ez a válogatás jobb, mint az első, s örömmel fogadjuk a szerkesztők zárómondatait, de perelni is szeretnénk egyben, mert azért ne feledjük, hogy ma is élnek igazgatók, akik lefektetik a Micikéket, és Micikék, akik felkínálják magukat az igazgatóknak. Vannak hatalmasságok, voltak és mindig lesznek. Az emberben állandóan bent munkálkodik az a másik, a társa fellett uralkodni kívánó, s az ilyen uralkodhatnám vezéreket minden időben illik és muszáj leráncigálni a polcra. Említenék egy példát: A *Diktátor* című film vetítése után Hitler kiadta

a parancsot a Gestapónak, hogy Chaplint a legrövidebb időn belül tüntessék el az élők sorából. A Szabadkai Népszínházban az *Egyszál magam* című színmű bemutatása után egynémely iskolaigazgató hevesen tiltakozott. Nagy hangon azt állították, hogy nálunk ilyen pedagógusok „nem voltak, nincsenek és sohasem lesznek”! A feleségek pedig még nagyon, de nagyon sokáig csinálni fogják a maffa férjeket. Függetlenül attól, hogy a humorista íre róluk vagy sem. A téma nem megkopott és nem kell elvetni. Talán csak a feldolgozás vehet tetszetősebb formát, mert a lényeg, az ember, marad annak, ami. Akkor végezhetünk jó és becsületes munkát, ha a mi kádereinket tesszük rivaldafénybe, hiszen Ford vagy a brazil tábornokok nem olvassák a vajdasági magyar humoristát, tessék elhinni nekem. Természetesen — újfent hangozatom — a szerkesztők derék, alapos, profimódon elvégzett munka végére teheték oda a pontot, de azért teret kell engedni éppen a kabarének is, annak a kabarének, amely fejtetőre állított helyzeteivel ugyancsak alkalmas arra, hogy az olvasót vagy a nézőt megnevettesse. Egyértelműen. Az miért baj?

A 75-ös válogatásról csak jót írhatunk. Tömerdek bolondos ötlet, szellemes poén, mind kevesebb „árnyékbokszoló” ütés, jobbító szándékú szatíra, írói pedantéria, irónia — sokáig hiányoltuk —, bölcs szemlélet és hát végeredményben — van mit olvasni!

A kötet szerzői: Kopeczky László, Pintér Lajos, Barácius Zoltán, Szkopál Béla, Papp Gábor, J. Garai Béla, Szilágyi Károly, Bogdánfi Sándor, Varga Géza, Nothof Károly, Domonkos István, Kiss István, Kiss Lajos, Vámos József, Balázs Pál, Lajber György, Kopeczky Csaba, Krekovicz Ferenc, Gál László, Dormán László, Hornyik Miklós, Gion Nándor és Németh István.

Dormán László fotókarikatúrái külön tanulmányt érdemelnek, de ezúttal a rajzokra sincs panasz. A szerkesztők tehát nyugodt lelkiismerettel búcsúztatták az 1975. esztendőt. Várjuk a folytatást!

SZÜSZNER ZOLTÁN

PORTRÉ ÉS ÖNARCKÉP

IVO ANDRIĆ: *Beszélgetés Goyával.*
Magyar Helikon, Budapest, 1975.

1975 márciusában halt meg Ivo Andrić jugoszláv Nobel-díjas író. Két eszéje tehát Goyáról, mely nemrég magyarul is megjelent Vujicsics D. Sztóján méltó és Csuka Zoltán költői fordításában, magyar nyelven legalábbis: posztumusz művének számít.

1961-ben, Nobel-díjának évében jelent meg szerbül az a kiadás, amelynek alapján a fordítás készült, de az *Írások Goyáról* e két meditációja még korábban született. Az elsőt Madridban, 1928-ban, Goya halálának századik évfordulója ihlette. A boszniai születésű elbeszélőről és regényíróról tudjuk, hogy kítűnő esszéket is írt, például Kolombuszról, Bolíviáról, Petrarcáról, s a szerb irodalom nagyjairól: Njegošról és Karadžićról. Ezek közé az írásai közé tartozik a két Goya-tanulmány is. Tudnunk kell Andrićról még azt is, hogy Claudelhez hasonlóan, ő is diplomata volt, aki hazájától többnyire távol élt: Rómában, Bukarestben, Madridban, Genfben. Így érthetjük meg, miért írta a másik elmélkedését, a *Beszélgetés Goyával* címűt Belgrádban, 1934-ben; bár színhelye Bordeaux, az a város, mely Goya utolsó éveinek is állomása volt. Andrić saját bordeaux-i tartózkodására emlékezve, képzeletben idézi meg a kivételes erejű spanyol festőt, aki ebben a boráról híres városban, süketen és magányosan, önkéntes száműzetésben halt meg. Goya élete és művészete valóban: „magával ragad, elképeszt, megrémít és fellelkesít”, miként azt első esszéjében vallja Andrić is. Szinte művészettörténeti művekkel vetekszik ez az intuitív érzékenységgel megírt esszé, és sokkal több egy életrajzi kronológiát követő eszmeifuttatásnál. Legalábbis a Goya című írás. Műfajából következik, hogy Andrić szépírói egyénisége is megcsillan ebben az elmélkedésben. Abban, ahogyan kérdez, amint válaszol; miképpen bensej párbeszédét — Goyával — megfogalmazza. A dialógus műfaját teljesíti ki a *Beszélgetésben*, a kötet másik esszéjében.

Bár párbeszéd helyett, mely a klasszikus platoní mintára utal, mégis én monológot érzek. Mert a szerző úti beszámolója (a keretjáték), „a titokzatos kávéházi vendég megjelenése (mintha Goya a környező cirkuszszátor egyik különös figurája lenne) sem téveszthet meg bennünket; tudjuk, mindez Andrić képzeletében játszódik le. Itt támad föl Don Francisco Goya y Lucientes, a spanyol királyi udvar hajdani első festője. Mint maga a szerző jellemzi beszélgetését: „Tulajdonképpen nem egyéb, mint Goya önmagáról, a művészetéről és az emberi sors általános dolgairól mondott *monológja*.” Mintha az egész jelenet azon a képzeletbeli álmok-szinpádán elevenednék meg, melyről a festő is beszél.

A portrékészítés művészetéről így szól: „Az ember magányossága a portrén nagyobb, mint a csontváz magányossága a földben.” Goya, korának egyik legkiválóbb portréfestője ezt kimondhatja. Hiszen számos képet festett királyokról és hercegnőkről, ismerősökről és barátokról, — megrendelőiről. Csak néhányat említsünk: IV. Károlyt és családját, Mária Lujzát, VII. Ferdinándot, Wellington képét; megfesti barátját, Zapatert, és saját családjának tagjait: feleségét, sógorát: Bayeut; a híres MAYA képek modelljét, kedvesét is: Alba hercegnőt és más előkelő hölgyeket: Isabel de Porcelt, Francisca Sabasat, vagy Bermudeznét. Senkinek sem hízlekedett, mindenki olyan ezeken a portrékon, mint valójában. Még önmagát sem kímélte. Akárcsak példaképe, Rembrandt, önarcképet is igen sokat festett: parókásan, háromszögletű torredorkalapban, festőállvány előtt és orvosa karjaiban; ifjan-bizakodón és süket-öregén meggyötörve. Mindegyik önarcképe vallomás: valóban mélytelenül magányos mindegyiken.

A szerb kiadás illusztrációi nem kapcsolódnak olyan szorosan az Andrić által emlegetett és elemzett művekhez, mint a Helikon-kiadványban. Itt a három grafikai sorozat: a *Caprichos*, a *Desastres* és a *Disparates* lapjaiból válogatták a mellékletet, ezzel a szerző utalásait is megvilágítják. De fel kell hívnom a figyelmet, hogy nem helyeselhető, ha a reprodukció meghamisítja a művész eredeti alkotását. Így például a címlapon szereplő önarckép (!) megfordítását kifogásoljuk. Ez aquatinta sorozatának, a *Caprichos*nak, azaz az *Ötleetek*nek első lapja. Ismeretes ugyan ennek egy vöröskrétarajz változata is, de mindkét cilinderes önarcképén, a pintor, ahogy öntudatosan aláírja a festő, jobbról balra néz. A Helikon-kiadás címlapján éppen megfordítva! Lehetséges, hogy ez a reprodukció technikai hiba, vagy szerkesztői koncepció eredménye? Egy műalkotás jobb és bal oldalának fölcserélése néha fontos ikonográfiai jelentést kaphat, s nemcsak művészettörténeti szemmel, hanem a műélvező szemé-

vel nézve sem mindegy. Ebben az esetben különösen nem, mert e sokszorosítási eljárással készült grafikák természetéből következik, hogy a művész keze nyomát a másolatok tükörképében örökítik meg. Ellenőriztük P. Gassier és J. Wilson 1970-es Goya-monográfiájának katalógusában és egy 1868-as madridi *Caprichos*-kiadásban is, hogy a cilinderes Goya-arckép jobbról balra tekint.

Ez a műhiba, mely voltaképpen illusztráció (de mert címlap, szót érdemel!), természetesen nem változtatja meg Andrićnak Goyáról írott önarcképét; s nem változtat Andrić arcmásán sem. Mert egy nagy író vall itt önmagáról Goya arcának tükrében. E második vallomás, a *Beszélgetések Goyával* jelentős írás: Goyáról és Andrićról. Egy másik arc mögé rejteztve önmagáról, Goyával szól hozzánk Andrić — immár magyarul is —: „Ha egy ember portréját megfestem, akkor látom születése percét és halála óráját.”

Ezzel tanít mindnyájunkat önismertetre.

KELÉNYI ISTVÁN

EGYRE TISZTULÓ UTAKON

IVO ANDRIĆ: *A Kisasszony, Nyuszka*. Kriterion, Bukarest, 1975.

Ivo Andrić újabb magyar nyelvű kötet az asztalomon. Még az 1975. év termése. Három ország baráti keze fonódik valamiképp egybe fölötte. Jugoszlávia, hiszen délszláv író műveiről van szó, a fordítók egyike pedig Herceg János; Magyarország, a fordítók másika Csuka Zoltán; és Románia, ugyanis Bukarestben jelent meg egy kötetben a két kisregény.

Szinte magától kívánkozik ide a borító hátlapjáról ízelítőnek vagy me-

mentónak szánt Andrić-idézet egy része: „Az emberben rejlő erők és képességek csak rendületlen helytállással vihetik előbbre az emberiséget a lehúzó sötét erők szakadékát átívelő hidakon, az emberi szellem alkotta művek sugarától egyre tisztuló utakon.”

Egymás mellé állítható-e a mondatban közölt igazság és a két kisregény közlendője?

A *Kisasszonyban* Andrić egy rendhagyóan erős akarátú, pénzhajhász és emellett zsugori nő életútját rajzolja meg az I. világháború előtt, alatt és után.

A *Nyuszka* éppen ellenkezőleg egy nyúl szívű férfi története főleg a II. világháborút megelőző években és a viláégés kezdetén.

Az előbbi kisregény az „emberben rejlő erők és képességek” eltorzulására példa, az emberiséget lehúzó sötét erők szakadékába vezető út bemutatása: „... te élvezetet találsz a pénz hajhászásában; rabul ejtett, megfogott, s most apád akaratával takarózva szenvedélyednek áldozol.”

A második a mélyből a csúcs felé kanyargó ösvény képe. Egy eltaposott, gyöngye ember magára találása, jellembeli alakulása, fejlődése. A családi élet jégtorlaszai közül kiszakadt, örökös magányban támolygó egyén ráeszmélése a közösség melegére, erejére: „... csak át kellett lépnie a megrögzött szokásokon, meg kellett szabadulni a félelemtől és óvatosságtól, s kissé bátrabban kellett átlépni azon a tétovgató úron...”

Úgy hat az olvasóra ez a kötet, mintha hullám dobálná, előbb a völgybe lóditva, majd újra a magasba lendülve vele. Érzelmek görbéje természetesen a hősök sorsának alakulását, jellemük pozitív vagy negatív irányban való eltolódását követi.

A kisregények azonban nemcsak egy-egy ember tökéletes jellemrajzát

hivatottak nyújtani, hanem egy régi faliszőnyeg hátterének gazdagságában pompázó környezet- és társadalomrajzot is, a társadalmi történések egyénekre vetült hatását. A világ mérhetetlen sokaságából kiszakított, a művész tévedhetetlen szemmértékével újra rendezett két feledhetetlen prózai mű. Olvasásuk nyomán nemcsak emberismeretünk lesz teljesebb, pontosabb, de a korról is mélyrehatóbb és igazabb képet kapunk, mint bármiféle történelemkönyv alapján.

Kár, hogy a borítólapp tervezője, Árkossy István, valahogy elsiklik a művek gazdagon rétegezett talaja fölött. Szűkíti a kört: megelégszik *A Kisasszony* képi megformálásával. A két prózai alkotás azonban biztos nem került véletlenül egymás mellé. Ezért talán a közöset és az eltérőt kellett volna lényegre törően ábrázolni. Szembeötlő a stíluseltolódás is, vagyis az írás és a képzőművészeti megfogalmazás stílusbeli összeférhetlensége. Pedig a borítólapp Tamkó Sirató Károly szavával „nemcsak védi a könyvet, hanem módot is nyújt a könyv tartalmának továbbépítésére és a szerző életművének még teljesebb bemutatására”.

Mégis beteljesül az idézet másik fele is, ha nem a könyv hőseire, hát olvasóira vonatkoztatva: Andrić két kisregénye előbbre visz bennünket „az emberi szellem alkotta művek sugarától egyre tisztuló utakon”.

VIRÁG ÁGNES

DALTERMŐ RÓZSAFÁK

Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok. Gyűjtötte és összeállította Ág Tibor. A bevezetőt írta Tózsér Árpád. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1974.

Kettőzött örömmel vehetjük kézbe az *Édesanyám rózsafája* című ízléses népköltési gyűjteményt, melynek alcímében a *Palóc népdalok* közelebbi meg-

jelölés van feltüntetve. Ilyen vagy hasonló címmel az utóbbi száz évben már három más gyűjtemény jelent meg (Pap Gyula: *Palóc népköltém-*

nyek. Sárospatak, 1865. — Schoen Arnold: *Palóc népdalok*. Bp., 1911. — Istvánffy Gyula: *Palóc népköltési gyűjtemény*. Miskolc, 1963.), de más gyűjtemények is tartalmazzak ún. palóc népdalokat. A látszat tehát arra vall, hogy a palóc népdalokat régtől fogva és alaposan ismerjük. Korántsem ilyen rózsás a helyzet!

Ha a hitelesnek tekinthető magyar népköltési gyűjtemények mintegy 120—130 kötetét áttekintjük, az a meglepetés ér bennünket, hogy a magyar nyelvterület legnagyobb egységei folklórszempontról eléggé egyenletlenül vannak feltárva: Erdély kezdettől máig a legbővebben buzogtatja szellemi kincseit, az Alföld a múlt század második felében és a századfordulón ontotta természetét, a Dunántúl pedig inkább már ebben a században; e három nagy terület százévi átlagban nagyjából mennyiségi egyenlegben van, nem így a magyarság északi nyelvterülete! Innen mindössze felényi folklórkincs került összegyűjtésre és közzétételre, holott ez semmivel sem kevésbé dalos nagy táj, mint akár a Dunántúl vagy az Alföld, sőt! Ilyenkor látja azonban kárát minden vidék annak, hogy nincs egy Kriza Jánosa, Kálmány Lajos vagy Berze Nagy Jánosa, hogy az újabb gyűjtéseket, illetve kortársi gyűjtőket most ne is említsük.

Ez az elmaradás annál kevésbé érthető, mert Magyarországon éppen a palócok divatja majdnem kétszáz esztendő és időnként vetekedett az erdélyi székelyekével. Így pl. Gvadányi József már 1790-ben *istenmezei palóc* álneven írogatja a budai országgyűlésről szóló szatirikus versezeteit, majd a 19. század elején Gaal György gúnyolja ki a Pestre költözött úrhatnám kismestert a palóc Furkát Tamás alakjában. 1851-ben Lisznai Kálmán palóc, Mikszáth Kálmán 1881-ben adja gyűjteményét, és végezetül a nagy palóc Mikszáth Kálmán 1881-ben adja ki először a *A jó palócokat*, mely még az író életében kilenc kiadást ért meg, azóta pedig jóval többet...

E szépirodalmi divathullámmal párhuzamosan futott a tudományos kutatás útja is. A XIX. század elején Horvát Istvánék a palócokban még az ősmagyarok egyenes leszármazottait látták és már-már mércének tekintették őket. (E „palócosítás” odáig ment, hogy egy ideig még a Tolna

megyei sárközieket is palócokként emlegették!) A palóc kérdés csak lassan-lassan kezdett tisztázódni: 1819-ben Szeder Fábián írt róluk bővebben és szakszerűbben, de a valóságos polovec-kun eredetüket csak 1876-ban mutatta ki Hunfalvy Pál, aki a palócság térbeli kiterjedését is elhatárolta. Eredményeit a szaktudomány ma is elfogadja, az irodalmi közvélemény mit sem tud róluk: minden illabiális a-val beszélő, a magyar nyelvterület északi szegélyén lakó embert palócnak tekintenek, holott valójában csak a Mátra, Ipoly mentiek, a Bükk hegységtől északra lakók, a palócok, esetleg még azok sem mind! Ismertetendő gyűjteményünk is szélesebb értelemben veszi a palócokat, lényegében minden szlovákiai magyart annak tekint: 41 községből 158 népdalt közöl; az egész terület népdalkincséről ad kitűnő, reprezentatív válogatást.

Ág Tibor utószavából (201—204.) kiderül, hogy az előbb említett elmaradás nem olyan feltűnően nagy, ha a kézíratos gyűjtéseket is számításba vesszük: a CSEMADOK negyedszázados munkálkodásának, közelebből éppen Ág Tibor és munkatársainak köszönhető, hogy ma már több száz helységről 7000 népdal, 500 népdallada, 4000 mondóka, több ezer játék, tánc, szokás stb. van összegyűjtve; a dalok 90 %-a magnón, a táncok pedig több ezer méter hosszú filmszalagokon. Hát e kincses gazdagsághoz képest igazán érthetetlenül kevés a szlovákiai publikációk száma. Ha a kisebb, szórványos közléseket nem számítjuk, a daloknál maradva, 1953-ban jelent meg (mindössze 300 példányban és sokszorosítva) egy-egy népdal-mozgalmi dalgyűjtemény, majd ismét 1957-ben a *100 szlovákiai magyar népdal* és most ez a 158! (E három gyűjtemény darabjai is jelentős részben azonosak!) Az említett elmaradás tehát a kiadott műveket tekintve tovább fokozódott, hiszen azóta Jugoszláviában, Romániában és Magyarországon is szinte számlálhatatlanul sok népköltési gyűjtemény jelent meg, köztük nem is egy valóságos tömegsiker aratott! Túrelmetlenkedve várjuk tehát a szlovákiai magyarok felzárkózását, hiszen az ottani gyűjtők legjobbjai, a folklórtevékenységnek valóságos „motorja”: Ág Tibor már évekkel ezelőtt összeállította

szakszerű, szép és pótolhatatlan értékű szlovákiai magyar népdallada-gyűjteményét, de azóta sem jelent meg.

Egyelőre annak örülünk azonban, ami végül is megjelent! Szóban forgó kötetünk „köntöse” tetszetős, a pozsonyi Madách nyomda munkatársait dicséri, a tartalom kifogástalanul szakszerű és gyönyörködtetően szép! E kis antológia nem szövegi-tartalmi, hanem zenei rendben (régí és új stílus, azon belül a dallam menete szerint) sorakoztatja a válogatottan szerep változatokat. Egy-egy dalmik minden versszakát közli, a gyűjtés helyét, idejét és az énekes adatait azonban a jegyzetekben (185—196.) adja meg. A gyűjtő(k) nevét én sehol nem találtam, ebből azt lehet következtetni, hogy valamennyit Ág Tibor gyűjtötte, mint ahogyan az a belső címdalban van feltüntetve. A gyűjtemény kétnyelvű helynévmutató (197—198.), tájszójegyzék (199.), zenei mutatók (205—209.), betűrendes szövegmutatók (211—216.), és végezetül a szellemesen összeállított, tematikus-műfaji és táji szempontú népdalcsokrok mutatója (217—220.) egészíti ki; ez utóbbi elsősorban gyakorlati célt szolgál, mint ahogy az egész kötet is a mozgalom érdekében került közzétételre, mintaszerű példájával annak, hogy a mozgalmi szempontokat a szakszerűség csorbítása nélkül is milyen jól ki lehet elégíteni!

A gyűjtemény értékes darabjai között balladát csak elvétve találunk, azok is inkább gyilkosságtörténetek (68. sz.), vagy dalszerű, egészen új típusú énekek (118. sz.). De kevés a régies rabének (130. sz.), illetve egy részük egészen összezsugorodott (a 67. sz. például egyetlen versszakból áll!). Hiányoznak a bujdosóénekek, keservesek, kurucénekek és hasonlók, nyilván nem a gyűjtő hibájából, és ezeket talán a balladakötetre tartogatta? Egyébként minden dalcsoport képviselve van, és legalább annyira kell örülnünk a kevésbé ismert, újszerű változatoknak, mint amennyire hiányoltuk imént a legrégebb réteget! Az antológiában több vándordal is szerepel, ezek csak kevésbé ismertek még, így a 115. számú egészen szép, értékes, ritka változat. Hasonló a helyzet a hagyományos pásztordalokkal (pl. 73., 78., 89. sz.); ezek és egyéb, főként a szerelmi népdalok szövegei arra vallanak, hogy a palócok életében a pásztorkodás az átla-

gosnál is jelentősebb szerepet játszott, ezzel kapcsolatban a természetközelség is közvetlenebb és dominánsabb, amint ezt az okos előszó több vonatkozásban is fejtegeti (9.).

Arra a kérdésre nagyon nehéz lenné felelni: mi is a palóc sajátosság ezekben a népdalokban? A magyar folklór, közelebről a népköltészet és népzene épp egyik legfeltűnőbb vonása a nagyfokú egységesség. Itt sem nagyon találunk tehát olyan változatokat, melyeket máshonnan ne ismernénk, de gondosabb elemzéssel néhány kevésbé elterjedt, helyinek tűnő variánssal azért mégis csak találkozunk. Ezek az eltérő változatok elsősorban az új stílusú dalok között találhatóak, arra kell tehát gondolnunk, hogy az éneklés gyakorlata itt a legújabb időkig eleven maradt. (Erre különben maga az előszó is többször utal.) Ez az újszerűség azonban onnan is adódhat, hogy a kevésbé ismert daltípusokra (aratódal, gányónóta stb.) csak legújában figyeltünk fel, tehát amíg balladánk és bujdosóénekek stb. volt, az ilyesfélék (ha egyáltalán már kialakult) szinte figyelembe sem vettük. Több ilyen példa is van: az aratódalok között szép a 87. sz. változat, ritka a közölt gányónóta (34. sz.) is; kocsidal (59.), gyári népdal (51.), panaszdal (63.) és meglepően szép kívándorlóének (111.) stb. érdemel külön említést. Ismert tréfás és gúnydalok, valamint kiéneklők (26., 45., 138. sz.) modernizált, aktualizált változataival is találkozunk.

A szerkesztő a modern folklorisztika ismeretében nem félt egyes daltípusok szöveg- és dallamváltozatainak közlésétől, hiszen a variálódás a folklór elevenségére, életerejére vall. Milyen jól tette, hogy nem volt olyan szűkkeblű, mint általában elődei! Itt van mindjárt a címadó népdal két teljesen különböző, de egyformán szép változata:

*Édesanyám rózsafája,
Én voltam a legszebb ága;
Én hajlottam legmesszebbre:
Prága város közepibe.*

*Édesanyám, minek szültél,
Ha katonának neveltél?
Szültél volna inkább követ,
Édesanyám, mint engemet!*

(52. sz.)

*Édesanyám rózsafája,
Én voltam a rózsá rajta,
De egy huncut leszakajtott,
Kalapjánál elhervasztott.*

*Édes volt az anyám teje,
Keserű a más kenyere.
Ki nem hiszi, próbálja meg!
Minden magáról tudja meg.*

(55. sz.)

(Erről a száz év óta egyik legnépszerűbb és az egész magyar nyelvterületen közhírt és elterjedt magyar népdalról legutóbb külön tanulmányt írtam, mely véletlenszerűen ugyancsak az *Édesanyám rózsafája* címen fog megjelenni.)

Ag Tibor munkáját csak dicséret illeti, nem pedig bírálát. (Csak mellékesen említem, hogy a néprajzi szövegeket talán nem kellett volna irodalmira átírni; persze a palóc nyelvjárás jelölése épp a legnehezebb!) Várjuk újabb és újabb jelentkezéseit!

Tózsér Árpád előszava (5—14.) a maga tömörségében is sokatmondó: tud lényegeset és újat is mondani a

népdal életéről, bár ennek utóéletét már kissé nehézkesebben szemléli. Megszívlelendők a népdal fogalmáról, továbbá a metaforától a hasonlat felé tartó tendenciáról írott sorai, még ha ez utóbbi így nem is egészen pontos, hiszen a hasonlat az egyik leggyakoribb, bár semmiképp nem a leggyakoribb népköltészeti stílusesszék. Elgondolkodtató, amit a népdal természeti vonatkozásairól, közvetlen és közvetett jelentéséről ír. A dalpárbajról eddig inkább csak sejtéseink voltak, mint biztos tudomásunk, most erről is hiteles és fontos megfigyeléseket olvashatunk (10.) Tózsér Árpád „ráérez” a palóc-fogalom bizonytalanságára, bár szószármaztatása nem helyes (9.). Egyet lehet viszont érteni programjával: „Népdalgyűjteményeinket — miután könyvespolcainkon már *Homérosz*, *Dante* és *Goethe* mellé kerültek — a fejekben is a klasszikusok mellé kell juttatni!” (14.)

Az lpoly menti öreg palócok szerint a vízi tündérek tanították dalolni a népet; e tanítást időközben már-már elfeledtük, de most újra tiszta és bőven buzog a forrás...

KATONA IMRE

NÉPSZERŰ MARXIZMUS

LJUBOMIR ĐORĐEVIĆ — BOŠKO KOVAČEVIĆ — DRAGUTIN MILJKOVIĆ —
mr. SZÁM ATTILA: *Az öngazgatás gyakorlatában használatos szavak és kifejezések fogalomtára.*

Munkásegyetem, Szabadka, 1974.

Társadalmi valóságunk fejlődésével, az öngazgatás frontjának szélesedésével mind többen kapcsolódnak be a tevékeny társadalmi-politikai életbe. Ennek következtében, amikor marxista képzésről beszélünk, nemcsak az oktatásra s a társadalmi-politikai

aktivisták kisebb csoportjára gondolunk, hanem a több száz, több ezer, több százezer küldöttre, a több, mint egymillió kommunistára, a több millió dolgozóra.

A sikeres politikai akció előfeltétele mindezek folyamatos marxista

képzése, ismeretanyaguk bővítése. Nyilvánvalóan olyan feladatról van itt szó, amelyet sem rész megoldásokkal, sem szétforgácsolt erővel, egymástól különböző hozzáállással nem lehet megvalósítani. Ami a képzés formáját illeti, itt is reálisnak kell lennünk: aligha várhatjuk el, hogy egyik napról a másikra mindenki a *Tőkét* vagy az *Anti Dühringet* tanulmányozza majd kellő alapossággal és hozzáértéssel. Olyan irodalmat kell tehát biztosítani a képzéshez, mely megfelelő igényességgel, de egyszerű nyelven nyújtja a célnak megfelelő segítséget.

Ilyen szempontból hézagpótló kiadvány a szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyletem kézisztár formájában megjelent *Fogalomtára*. Olyan százegynéhány kifejezésről van szó, melyek idegen eredetűek, vagy tömörségük folytán gyakran nem eléggé ismeretesek az olvasóközönség előtt. Mivel ez a szótár éppen a nagyközönség számára készült, tömör, egyszerű nyelven íródott és eltekint azoknak a szavaknak közlésétől, melyeket a mindennapi beszédben csak elvétve használunk. A szótár összeállítói igyekeztek marxista szempontból értelmezni a fogalmak tartalmát,

s ilyen vonatkozásban ez a kiadvány erkölcsi és politikai tekintetben megfelel az adott környezet szükségleteinek. Hasznos művelődési kapocs lehet a közgondolkodás, valamint a politikai és a közgazdasági szókinccs között.

A kilenc részre (*A társadalom marxista értelmezése, A társadalom szerkezete, A proletariátus pártja és az eszmei torzulások a pártban, Néhány gazdasági fogalom, Néhány politikai-gazdasági fogalom, Az osztálytársadalom és annak maradványai, Társadalmi ellentmondások, Nemzetek közötti viszonyok és Szellemi alkotómunka*) osztott kiadvány alig néhány mondatban foglalkozhat csak egy-egy kifejezés magyarázatával. Éppen ezért nehéz feladatot vállalt a fiatal szerzők csoportja, amikor feladva a teljesség igényét, inkább a fogalmak népszerű tolmácsolását vállalta, sikeresen megbirkózva a tömörség szabta határokkal.

A kiadvány sikerét és hézagpótló mivoltát bizonyítja, hogy eddig csak Szabadkán és a környező községekben több, mint négyezer példány került ennek a szerbhorvát és magyar nyelven megjelent könyvecskének az olvasók kezébe.

MISKOLCZI JÓZSEF

MEGJELENT AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 8. KÖTETE

VIRÁG ÁGNES

Skarlát levél

(Versek)

Régi hiányt igyekszik pótolni az Életjel szerkesztősége: ezentúl nem csupán pódiumot szándékozik nyújtani a fiatal tehetségeknek, ahogyan ezt csaknem két évtizede teszi a vers- és prózamondókkal, muzsikussal és festőkkel, szobrászokkal, hanem könyv alakban is megjelenteti műveiket. Elindítani valakit az irodalom nem éppen sima útján, költővé, íróvá avatni — mindig is kockázatos vállalkozást jelentett, kockázatot, de egyúttal felelősségteljes kötelességet is, amelynek egyéni vonatkozáson túl társadalmi érvénye is van.

Elsőnek Virág Ágnes verseit adta ki kötetbe gyűjtve *Skarlát levél* címen. A költőnő sokáig csak önmagának írt, s túl volt már a kezdeti próbálkozásokon, amikor költeményeivel a nyilvánosság elé lépett. Az Üzenet első számában jelentkezett először, s azóta sem publikált máshol.

A három ciklusból álló gyűjteményben is azok az értékek fedezhetők föl, amelyeket eddigi munkássága során megismertünk. Itt is hű maradt önmagához: tárgyilagosan, pontosan meséli el az életét, hitelesen, de költői eszközökkel, akár racionális, akár ironikus, akár játékosan szertelen. Képeinek evakuációs tere jóval gazdagabb, mint a kezdő költőké általában, mert a fölszabadult öröm és a rosszízű keserűség véglelei közötti skála minden fokát megjárta. Világa, amelyben él, s amelyet megelevenít, az élmények fölül fejlík föl, s így az, amit mond és ahogyan mondja, hiteles. Meglehet, hogy cizelláltságában egyesek költészetének szűkösségét, korlátait vélik majd föllismerni, s korunk uralkodó normáihoz képest ezt a csiszoltságot nagyobb vétségnek tartják majd, mint a tiszta versbeszéd hiányát manapság a formátlanságok tobzódása közegette, de a jó arányérzékkel párosult sallangmentes, értelmes előadás nem óhatatlanul szenvedősség. Erről győznek meg ennek a kötetnek legsikerültebb darabjai, amelyek értékes új vonásokkal gazdagítják az elsőkötetes költőnő arcképét.

A szép kiállítású könyv, amelynek fedélterve Almási Magda iparművész ízlését dicséri, megrendelhető a szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyetemen. Előfizetési ára 8, bolti ára pedig 10 dinár.

